

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**AVRUPA'DAKİ İHTİLALLERİN OSMANLI
DEVLETİ'NDEKİ YANSIMALARI (1789-1850)**

**Hazırlayan
Tuğba YILDIRIM**

**Danışman
Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ**

Yüksek Lisans Tezi

Şubat 2025, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**AVRUPA'DAKİ İHTİLALLERİN OSMANLI
DEVLETİ'NDEKİ YANSIMALARI (1789-1850)
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Tuğba YILDIRIM**

**Danışman
Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ**

Şubat 2025, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tuğba YILDIRIM

İmza

XXXXXX

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Tarih
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Avrupa'daki İhtilallerin Osmanlı Devleti'ndeki Yansımaları (1789-1850)

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 97 sayfalık kısmına ilişkin 25/02/2025 tarihinde *Turnitin* intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %11' dir.

Filtrelemeye alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 25/02/2025

Danışman: Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ

Öğrenci: Tuğba YILDIRIM

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Avrupa’daki İhtilallerin Osmanlı Devleti’ne Yansımaları (1789-1850)” başlıklı Yüksek Lisans/Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Tuğba YILDIRIM

Danışman

Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ

Tarih ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ danışmanlığında **Tuğba YILDIRIM** tarafından hazırlanan “Avrupa’daki İhtilalleri Osmanlı Devleti’ne Yansımaları (1789-1850)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

31/01/2015

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ **İmza**

Üye : Pof. Dr. Cengiz KARTIN **İmza**

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehtap BAŞARIR **İmza**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.../..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /...../

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Çalışmamda danışmanlığımı üstlenen sorularımı sabır ve anlayış ile cevaplandıran, araştırma ve yazma sürecinde her daim yol gösteren Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ Hocama teşekkür ederim. Tez savunmamda yer alan Prof. Dr. Cengiz KARTIN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehtap BAŞARIR'a teşekkür ederim. Araştırma sürecimde maddi ve manevi desteğini esirgemeyerek her daim yanımda olan Aileme ve özellikle kardeşim Beyza YILDIRIM'a teşekkür ederim. Çalışmamı okuyarak geliştirmeme katkı sunan arkadaşlarıma ve Ahmet ÇANKAYA'ya teşekkür ederim.

Tuğba YILDIRIM, Kayseri, Şubat 2025

AVRUPA'DAKİ İHTİLALLERİN OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI (1789-1850)

Tuğba YILDIRIM

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2025
Danışman: Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ**

ÖZET

1789 Fransız İhtilali ve devamında yaşanan 1830 ve 1848 İhtilalleri, Avrupa devletlerinin siyasi, sosyal ve iktisadi yapılarında değişimler başlatmıştır. Söz konusu ihtilallerin anlaşılması, yakınçağ Avrupa ve Osmanlı tarihinin daha iyi kavranmasını sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmada 1789 Fransız İhtilali ile gelişen liberalizm ve nasyonalizm kavramlarının Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi konu edinmiştir.

İlk bölümde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı bakış açısında yaşanan değişimler ve Osmanlı-Fransız siyasi münasebetleri ele alınmıştır. 1789 yılında Fransa'da ihtilal patlak verdiğinde Osmanlı tahtında III. Selim bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, III. Selim döneminde gerçekleştirilen Nizam-ı Cedid, Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerine bağlı olarak gelişmiştir. Ancak yöntem bakımından ihtilal fikirlerinden etkilenmiştir. Ardından Osmanlı tahtına geçen II. Mahmut, liberal nitelikte ıslahat hareketleri gerçekleştirmiştir. II. Mahmut döneminde yapılan ıslahatlar Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sürecine hazırlamıştır. Sultan Abdülmecid döneminde 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, liberalizmden ve 1830 İhtilallerinden etkilenmiştir. Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nde parlamenter yönetime doğru ilk adımların atılmasını sağlamıştır. 1848 İhtilalleri Osmanlı Devleti'nin rejimi üzerinde doğrudan bir etkide bulunmamıştır. İhtilalin yaydığı milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı'nın Balkan sınırlarında etkili olarak isyanların çıkmasına neden olmuştur. Balkanlarda yaşanan isyan hareketleri Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile yoğun diplomatik temaslar gerçekleştirmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada doküman tarama yöntemi kullanılarak 1789 yılında Fransız İhtilali ve devamında gelişen 1830 ve 1848 İhtilallerinin Osmanlı Devleti'ne etkileri ele alınmıştır. İhtilallerin yaydığı liberalizm ve milliyetçilik fikirlerinin Tanzimat Fermanı öncesi ve sırasında Osmanlı Devleti üzerindeki etkileri konu edinmiştir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Fransa, İhtilal, Liberalizm, Milliyetçilik

REFLECTIONS OF REVOLUTIONS IN EUROPE ON THE OTTOMAN EMPIRE (1789-1850)

Tuğba YILDIRIM

**Erciyes University, Graduate School of Social Sciences
Master's Thesis, February 2025
Supervisor: Prof. Dr. Yahya BAĞÇECİ**

ABSTRACT

The French Revolution of 1789, along with the Revolutions of 1830 and 1848, initiated significant political, social, and economic transformations in European states. Understanding these revolutions is crucial for comprehending modern European and Ottoman history. Therefore, this study examines the impact of the concepts of liberalism and nationalism, which emerged with the French Revolution of 1789, on the Ottoman Empire.

The first section discusses changes in the Ottoman Empire's perspective on Europe and its political relations with France. When the revolution erupted in France in 1789, Sultan Selim III was on the Ottoman throne. The Nizam-ı Cedid reforms implemented during his reign developed in response to internal dynamics but were influenced by revolutionary ideas in terms of methodology. Subsequently, Sultan Mahmud II introduced liberal-oriented reforms that prepared the empire for the Tanzimat period. The Tanzimat Edict, proclaimed in 1839 during Sultan Abdülmecid's reign, was influenced by liberalism and the Revolutions of 1830, marking the first steps toward a parliamentary system in the Ottoman Empire. The Revolutions of 1848 did not directly impact the Ottoman political regime, but the nationalist ideology they spread triggered uprisings in the Balkans, leading to extensive diplomatic negotiations with European states.

Using the document analysis method, this study examines the effects of the French Revolution of 1789 and the subsequent Revolutions of 1830 and 1848 on the Ottoman Empire, focusing on the influence of liberal and nationalist ideas before and during the Tanzimat period.

Keywords: The Ottoman Empire, France, Revolution, Liberalism, Nationalism

İÇİNDEKİLER

AVRUPA'DAKİ İHTİLALLERİN OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI (1789-1850)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	xi
KILAVUZA UYGUNLUK	xii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	xiii
ÖN SÖZ	xiv
ÖZET	xv
ABSTRACT	xvi
İÇİNDEKİLER	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞTAN İHTİLALE OSMANLI DEVLETİ 'NİN AVRUPA DEVLETLERİ İLE MÜNASEBETLERİ

1.1. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Algısı	5
1.1.1. Avrupa Kelimesinin Osmanlı Devleti'ndeki Karşılığı	5
1.1.2. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Algısı	6
1.1.3. Osmanlı Kaynaklarında Avrupa	8
1.2. Osmanlı Dış Politika Anlayışında Değişim ve Osmanlı Fransız Münasebetleri ...	13
1.2.1. Klasik Dönem Diplomasi Anlayışı	13
1.2.2. Osmanlı Devleti Diplomasi Anlayışında Değişim.....	15
1.2.3. Karşılıklı Diplomasi Sürecinde Osmanlı ve Fransa.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

1789 FRANSIZ İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI

2.1. Fransız İhtilali	24
2.1.1. Fransız İhtilali'nin Sebepleri ve Gelişmeleri	24
2.1.2. Avrupa Devletleri ve Napolyon Bonaparte.....	31
2.1.3. Fransız İhtilali ile Değişen Siyasi Yapı	37
2.2. 1789 Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ndeki Yansımaları.....	40
2.2.1. İhtilal Hükümeti ile Osmanlı Devleti'nin Siyasi Münasebetleri.....	40
2.2.2. Nizam-ı Cedid Hareketinde Fransız İhtilali Etkileri	47

2.2.3. Osmanlı Devleti'nde Fransızca Basın.....	50
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1830 İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI

3.1. Avrupa'da 1830 İhtilali.....	53
3.1.1. 1830 İhtilalinde Liberalizm.....	55
3.2. 1830 İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkisi.....	57
3.2.1. II. Mahmut Dönemi İslahatlarının Liberal Niteliği.....	57
3.2.2. Tanzimat Dönemi ve Fransız Devrimi'nin Etkileri	63
3.2.2.1. Tanzimat Dönemi Meclis Çalışmaları	69
3.2.3. Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik Düşüncesi	73
3.2.4. Osmanlıcılık Düşüncesi	76

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1848 İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMASI

4.1. Avrupa'da 1848 İhtilali.....	79
4.1.1. Avrupa'da 1848 İhtilali Gelişmeleri	80
4.2. 1848 İhtilalleri ve Osmanlı Devleti.....	84
4.2.1. Osmanlı Devleti'nin İhtilale Yaklaşımı	84
4.2.2. Balkanlarda Huzursuzluklar.....	85
4.2.3. 1848 İhtilali'nin Osmanlı Diplomasisine Yansımaları	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	98
EKLER	105

GİRİŞ

1789 İhtilali ve devamında yaşan 1830 ve 1848 İhtilalleri, Osmanlı Devleti’ni pek çok alanda etkilemiştir. Bu çalışmada ihtilal ile yayılan liberalizm ve milliyetçilik kavramlarının, Osmanlı Devleti’nin siyasi durumu üzerindeki etkisi ele alınmıştır. İhtilalin patlak verdiği 1789 yılından itibaren yaşanan ihtilal gelişmeleri ele alınarak, Avrupa’da yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin Osmanlı Devleti’ne etkisi incelenmiştir.

1789 Fransız İhtilali nedenleri, yüz yılı aşkın bir sürede yavaş yavaş hazırlanmıştır. Ünlü Avrupa Tarihçisi Norman Davies’e göre ihtilal: *Kanunlarla, lafz ile mana arasında her gün daha çok derinleşen ayrılıktan* çıkmıştır. Fransız İhtilalini sadece siyasi bir ayaklanma olarak görmek yanlış bir tutumdur. Zamanla yönetim sistemindeki aksaklıkların, toplumsal ve ekonomik temelleriyle birlikte yıkılması neticesinde meydana gelmiştir.¹

Fransız İhtilali, yerel bir hareket olarak başlamıştır. Ancak ihtilal ile gelişen fikirler, kısa sürede Fransa sınırlarının dışında yayılmaya başlamıştır. Fransız toplumunun 18. yüzyılda ulus bilincine dayalı bir ülkü ile hareket etmesi, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda Fransa’yı diğer Avrupa devletlerinden ayıran temel unsurdur. Fransa’nın içinde bulunduğu durum, ulus bilincinin uyanmasına ve bu bilincin toplumları harekete geçirmesini sağlamıştır. Fransız vatandaşları arasında ulus bilincinin oluşmasında Amerikan Devrimi’nin etkisi mevcuttur.²

Fransız İhtilali, dünyanın birçok bölgesinde liberal ve radikal nitelikte demokrat siyaset tartışmalarını başlatmıştır. Çağdaş devrimler arasında yalnızca Fransız Devrimi, evrensel

¹ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev. Burcu Çığman ve Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya (Ankara: İmge Kitspevi, 2011), 724.

² Erden Kişi, “Devrimlerin Vurucu Gücü Bağlamında 1789 Fransız İhtilali ve Ekim 1917 Rus Devrimini’ nin Karşılaştırmalı Analizi”, *KMÜ Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25/44 (2023): 526-527.

boyutlara ulaşmıştır. İhtilal orduları, bütün dünyaya devrim fikirlerini yaymak için mücadele etmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında ihtilal fikirleri etkilidir. Eric Hobsbawm' a göre Fransız İhtilali: *Batı Hristiyan Dünyasının ve İslam Dünyasının üzerinde etkili olan ilk büyük fikir akımıdır.*³

Fransız Devrimi ideallerinin kısa sürede Fransa dışında ayılmasında Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon'un seferleri etkilidir. Böylelikle Fransız Devrimi idealleri Fransa başta olmak üzere bütün Avrupa ve hatta dünya siyasetini ve toplum algısını tamamıyla değiştirmiştir.⁴ Devrim sürecinde yaşanan gelişmeler, modern siyaset düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Modern cumhuriyetçi ve özgürlükçü siyaset felsefesinin temeli bu dönemde atılmıştır. Fakat demokratik siyasetin temellerini atanlar, devlet yönetiminde dayandıklarını iddia ettikleri toplumun, yönetimde söz hakkı elde etmesinin çoğunlukla önüne geçmişlerdir.⁵

Fransız İhtilali'nin 1789 yılından 1815 yılına kadar geçen sürede burjuva sınıfı kardeşlik, hürriyet ve eşitlik sloganları ile yola çıkmış ve vahşice hareketler sergilemişlerdir. Asillerin mallarını yağmalayarak ve canlarına kastederek, ülkeyi kaosa sürüklemişlerdir. Ahmet Cevdet Paşa'nın da dediği gibi: *İhtilal çıkarmak bir selin önünü açmaya benzer. Bir kere açılınca arkası kesilmeden durmaz. Açanlarda önünü kesip durduramaz, güçleri yetmez.*⁶ 1789 ihtilalinde istenilen başarı elde edilememiştir. Ancak ihtilal hareketleri Avrupa Devletleri'ni de içine alarak ihtilal savaşlarının başlamasına neden olmuştur. Bu sırada Osmanlı Devleti, devleti ayakta tutmak için reform programı başlatmıştır.

Osmanlı Devleti, dünya tarihi içerisinde kendine has siyasi, iktisadi ve sosyal yapısı ile önemli bir konumda yer almıştır. Kuruluşundan 18. yüzyılın sonlarına kadar, kendisini diğer devletlerden üstün bir konumda görmekte ve siyasi alanda tek taraflı diplomasi sürdürmüştür. Ancak askeri alanda peş peşe başarısızlıklar yaşaması ve ekonomisinin gittikçe zayıflaması ile kötü gidişatın farkına vararak bir dizi reform programını yürürlüğe koymuştur. Bununla birlikte III. Selim döneminde tek taraflı diplomasi anlayışı terk edilerek karşılıklı diplomasi usulüne geçilmiştir. Avrupa devletlerinin devrim savaşları

³ Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı* (Ankara: Dost Kitabevi, 2013), 63.

⁴ Fatih Durgun, *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek* (İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021), 112.

⁵ Durgun, *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek*, 117.

⁶ Hasan Gümüsoğlu, *Devlet-i Aliyye'nin Sonbaharı* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 60.

gerçekleştirdiği sırada Osmanlı Devleti, Osmanlı Devleti ayakta kalmanın çarelerini aramaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunu çöküş sürecinden kurtarmak isteyen III. Selim, askeri ve ekonomik reformlar yapmaya başlamıştır. İmparatorluğun kendi ayakları üzerinde duramayacağını farkına vararak ve geçici (*ad hoc*) diplomasi usulünü terk ederek Avrupa nezdinde ilk ikamet elçiliklerini kurmuştur.⁷ Elçilikleri vasıtasıyla Fransa'daki ihtilal hareketlerini takip eden Osmanlı Devleti, Fransız İhtilalini ilk başlarda önemli bir olay olarak görmemiş, Fransa'nın iç meselesi olarak görmüştür. Fransa'daki ihtilal hareketlerini takip etmiştir ancak henüz ihtilal fikirlerinden doğrudan henüz söz konusu değildir. 1789'da Osmanlı tahtına çıkan III. Selim, şehzadelik yıllarından itibaren Avrupa'daki olayları takip etmiştir. Devleti içinde bulunduğu çöküntü halinden kurtarmanın yolunun Batılı reformlar ile gerçekleşeceğini düşünmüştür. Nizam-ı Cedid hareketi ile Osmanlı Devleti'ni dönemin gelişmiş devletler seviyesine çıkarmayı amaçlamıştır. Bunun gerçekleşmesini de kapalı bir toplum anlayışı yerine dünyayı her yönüyle takip eden bir sistem ile gerçekleşeceğini düşünmüştür. III. Selim döneminde Avrupa'ya karşı takip edilen geleneksel zihniyet terkedilmiştir. III. Selim'in askeri alanda başlattığı reform hareketi, sosyokültürel ve sosyo-ekonomik alanlarda büyük çaplı değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu serbest ortamdan yararlanan Avrupalı diplomat, tüccar ve misyonerler, Osmanlı Devleti'nde rahatça dolaşmaya başlamışlardır.⁸ 1793 yılında İstanbul'da Fransız Büyükelçisi olarak görev yapan *Descortes*, 1795 yılında çıkardığı *Bulletin des Nouvelles* adlı gazete ile ihtilal fikirlerini Osmanlı sınırları içerisinde yaymaya başlamıştır.⁹ İhtilal hükümetinin Osmanlı Devleti'nde çıkardığı gazeteler ve Avrupa'daki Osmanlı elçilerinin raporları sayesinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslimler, ihtilal hareketlerinden etkilenmiştir. 1789 İhtilali ile canlanan Liberalizm, 1830 İhtilalleri ile hız kazanmıştır. Liberalizm Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri ile yayılmaya başlamıştır. II. Mahmut'un gerçekleştirdiği liberal nitelikteki yenilik hareketleri, 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile Osmanlı

⁷ Hüner Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009), 38.

⁸ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Lale Devrinden Tanzimat'a Osmanlı Hizmetindeki Avrupalı Uzmanlar ve Karşılaşılan Sorunlar (1718-1839)", içinde *Osmanlı Modernleşmesi*, ed. Ahmet Dönmez, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2019), 84.

⁹ Aydın Özgören, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Fransızca Basın", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5/1 (2022), 114.

sınırlarında hızla yayılmıştır. Tanzimat Fermanı'nın niteliği pek çok araştırmacı tarafından tartışma konusu olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin anayasal sürece geçmesini ilk basamağını oluşturmaktadır. 1830 İhtilallerinin devamı niteliğinde olan 1848 ihtilalleri,¹⁰ Osmanlı Devleti rejimi üzerine doğrudan etki etmemiş, Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile yoğun diplomatik temaslar yaşamasına neden olmuştur.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı bakış açısı ve zamanla bu bakış açısındaki değişimler ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı değişen bakış açısının Osmanlı-Fransız ilişkileri üzerindeki etkisi ele alınmıştır. İkinci bölümde 1789 yılında Fransa'da yaşanan ihtilal hareketleri, ihtilal ile ortaya çıkan fikirler ve Osmanlı Devleti'nin ihtilal karşısındaki tutumu incelenmiştir. III. Selim döneminde başlatılan Batılılaşma hareketi üzerindeki ihtilal etkileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde 1830 İhtilalleri ve II. Mahmut dönemi yapılan ıslahatların liberal niteliği üzerindeki ihtilal etkileri incelenmiştir. Ayrıca Tanzimat dönemi ele alınarak bu dönemdeki ihtilal etkileri incelenmiştir. Dördüncü Bölümde 1848 İhtilalleri ve Avrupa üzerindeki etkisi ele alınarak Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarındaki huzursuzluklar ve Osmanlı diplomasisi üzerine etkisi incelenmiştir.

Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgeleri, Fransız İhtilali ve Avrupa'da yaşanan devrimler ile ilgili çeviri kitaplar, akademik düzeydeki kitap, makaleler, tezlerden yararlanılmıştır. Söz konusu kaynaklar incelerken tasnif edilmiş ve sistemli bir şekilde aktarılmıştır.

¹⁰ Durgun, *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek*, 169.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞTAN İHTİLÂLE OSMANLI DEVLETİ ‘NİN AVRUPA DEVLETLERİ İLE MÜNASEBETLERİ

1.1. Osmanlı Devleti’nin Avrupa Algısı

1.1.1. Avrupa Kelimesinin Osmanlı Devleti’ndeki Karşılığı

Osmanlı Devleti’nin Avrupa’yı nasıl algıladığına değinmeden önce Avrupa kelimesinin Osmanlı Devleti açısından ne ifade ettiğine bakılmalıdır. Aslı Frank olan kelime Türkçe’ye Firenk, Frenk ve Firek şeklinde geçmiştir. Arapça’da Avrupa’nın batı ve kuzey kısımları Efrenkiye, Farsça ve Türkçe’ de ise Frengistan adı verildiği görülmektedir. Haçlı seferleri sırasında, Suriye ve Filistin’de Hristiyan devletlerinin kurulması ile Frenk tabiri, batı ve kuzey Avrupa milletlerini (Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan, Norman) kapsamıştır. Katolik İspanyollar ile Ortodoks kilisesine mensup milletler (Rus, Rum, Bulgar, Sırp vb.) bu kapsama dahil edilmemiştir.¹¹

Kamus-ı Türki’de, Frenk Avrupalı kelimesine tekabül etmektedir. Frenk üzümü, Frenk inciri, Frenk patlıcanı, Frenk sicimi, Frenk gömleği gibi Avrupa’dan gelen ürünlere Avrupalı anlamında Frenk denildiği görülmektedir. Frenkliler’in kullandığı dil “Frenkçe”, yaşadığı yer ise “Frengistan” şeklinde geçmektedir.¹² Frenk kelimesi, Batı Avrupalı anlamını taşımaktadır. Osmanlı Devleti için Avrupalı kelimesinin karşılığı ilk olarak ticari münasebetlerde bulunduğu İtalyanları ve Fransızları kapsamaktadır. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Almanlar, 16. yüzyılın ortalarında itibaren tanışma sırası içinde Batı Avrupa kavimleri bu kapsama dahil edilmiştir. Frenk kelimesi, Avrupa’daki

¹¹ Işın Demirkent, “Franklar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13:173.

¹² Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017),993-994.

mezhep ve milliyet farklılığından ziyade coğrafi konum farkından veya Batı Roma- Doğu Roma (Bizans) bölünmesinden dolayı kullanılmaktadır. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Franklar Batı Roma topraklarında kalmıştır. Katolik kavimler ise Doğu Roma sınırlarında kalmıştır. Macarlar, Ortodoks Rumlar ve Bulgarlar Osmanlılar tarafından Frenk tabirinin haricinde değerlendirilmiştir. Bu durumda Frenk kavramının, Katolik mezhebi ile doğrudan bağlantılı olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat yine de bütün Katolikler Batı kilisesine (Roma) bütün Ortodokslar Doğu kilisesine (İstanbul) bağlı olmaları hasebiyle Batı Avrupalı tabiri Katolikleri, Doğu Avrupa tabiri ise Ortodoksları nitelemektedir.¹³

1.1.2. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Algısı

Bir toplumun farklı bir toplumu algılayış biçimi aslında kendisini karşıt bir toplum üzerinden tanımlama şeklidir. Toplumların birbirlerini algılayışını etkileyen pek çok unsur vardır. Geleneksel toplum yapılarında kendilerini diğer toplumlardan üstün görme durumu hakimdir. Farklı inançları benimseyen toplumlar karşılıklı olarak birbirlerini tanımlarken kendilerine has kültürel unsurları esas almışlardır. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemde dış dünyayı algılaması bu durumun en etkili örneklerinden birini teşkil etmektedir. Farklı inançları benimseyen toplumlar karşılıklı olarak birbirlerini tanımlarken kendilerine has kültürel unsurları esas almışlardır. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemde dış dünyayı algılaması bu durumun en etkili örneklerinden birini teşkil etmektedir.¹⁴

Haçlı seferleri ile Avrupa toplumları Müslüman dünya tarafından yıkıcı bir unsur olarak tasvir edilmiştir. Endülüs'ün yıkılmasından itibaren Müslüman toplumlar, Haçlılardan çekinmiş ve Avrupa'nın varlık bulduğu her yerde Haçlı zihniyetini aramıştır. Avrupa ise 1453 yılından bu yana Türkleri ve İslam'ı yıkıcı bir unsur olarak görmektedir. Türkler Avrupa'yı Haçlı, Avrupalılar ise Türkleri İslam'ın temsilcisi olarak görmektedirler. 1453 yılında İstanbul'un fethedilmesi ile Hristiyan Avrupa, Osmanlı Devleti'ni kendi varlıklarına tehdit olarak görmektedirler. Osmanlı Devleti ise Haçlı seferleri ile

¹³ Mahmut H. Şakiroğlu, "Frenkler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13: 197.

¹⁴ Namık Sinan Turan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2(2004), 57-58.

Avrupa'yı haç ile simgelenen, kendilerine karşı bir tehdit unsuru olarak görmektedirler. İki farklı kültür açısından Haçlı seferleri ve İstanbul'un fethi benzer etkiler yaratarak birbirlerine karşı olan bakış açılarını etkilemiştir.¹⁵ Haçlı seferleri, Hristiyan dünyası ile İslam dünyasının karşılıklı olarak etkileşim kurmasını ve birbirleri hakkında ilk izlenimlerin oluşmasını sağlamıştır.

Haçlı seferleri sırasında Haçlıların savaşlar ve ticari münasebetler dışında Müslümanlar ile teması olmadığı görülmektedir. Haçlılar, İslam dünyası özellikle bilim ve felsefe alanında yaşanan gelişmelerin Avrupa'ya aktarılmasında herhangi bir teşebbüste bulunmamışlardır. İslam dünyası da Haçlılara karşı aynı tavrı sergilemiş ve istilacı Haçlılar' a karşı yabancı kalmıştır. Haçlılar ile İslam dünyasının ilişkileri zaman zaman dostluk seviyesinde seyretse de genelde ticari ortaklıktan öteye gittiği görülmemektedir.¹⁶ Ancak ticari faaliyetler neticesinde iki farklı kültür arasında karşılıklı etkileşim olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti klasik dönem olarak adlandırılan dönemde kendisini Avrupa devletlerinden üstün bir konumda görmüştür. Söz konusu yaklaşımı Osmanlı Devleti'nin dini kimliği ile bağdaştırmak, Avrupa'yı ötekileştirmek anlamına gelmektedir. Ayrıca bu yaklaşım eksik ve kusurludur. Osmanlı Devleti klasik dönemde askeri, ekonomik ve siyasi anlamda Avrupa devletlerinden üstün bir konumda bulunmaktadır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı-Fransa münasebetlerine bakıldığında bu durum açıkça fark edilir. Osmanlı-Fransa münasebetleri Fransa kralı I. Fransuva' nın, V. Şarl'a esir düşmesi ile başlamıştır. Akabinde Fransa kralı başı sıkıştıkça Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştur.¹⁷ Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı Fransuva'ya yazdığı mektupta, kendisinden bahsederken: *Sultanların Sultanı, Kralların Kralı, dünya prenslerine taçlarını dağıtan, dünyada Tanrının gölgesi...* unvanlarını kullanmasına karşın Fransa Kralından “*Sen ki Fransa Kralı Fransuva*” şeklinde bahsetmesi Osmanlı Sultan'ının kendisini Avrupa kralından üstün bir konumda

¹⁵ İbrahim Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, (Ankara: Lotus Yayınları, 2009), 51.

¹⁶ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Dünya Kitapları, 2004), 279.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995), 502-503.

gördüğünün açık bir göstergesidir. Kanuni Sultan Süleyman'ın aynı tavrı İspanya Kralına karşı da sergilediğini 1547 tarihli mektubunda görülmektedir.¹⁸

Osmanlı Devleti, kurulduğu coğrafya itibarıyla Asya, İslam, İran, Selçuk, Moğol ve Bizans geleneklerinin bir sentezidir. Bu nedenle kendisini alemlerin hükümrani olarak görmüştür. Ancak bu bakış açısı Batı uygarlığını görmezden gelmesine neden olmamıştır. Aksine bu farklılığa karşı ilgi duymuştur.¹⁹ Osmanlı Devleti geç de olsa Avrupa'daki olayları takip etmiştir. Bu durum Osmanlı kaynaklarına da yansımıştır.

1.1.3 Osmanlı Kaynaklarında Avrupa

Osmanlı Devleti'nde erken bir tarihten itibaren Avrupa ile ilgili konular Osmanlı katipleri tarafından ele alınmıştır. Osmanlı Devleti Türk-İslam devlet geleneği olan katipliği devam ettirmiştir.²⁰ Kâtip sınıfı, bilginin üretiminde önemli rol üstlenmiştir. Kâtip sınıfı içerisinde yer alan yazarlar Avrupa tarihi ile ilgili konulara eserlerinde yer vermişlerdir. Osmanlı katiplerinden önemli bir isim olan Feridun Ahmet Bey, 1527 yılında Tarih-i Firengi (Fransa Krallarının Tarihi) isimli eseri tercüman kâtibi ile Türkçe'ye çevirmiştir. Söz konusu eser Batı dilinden Türkçe'ye çevrilen ilk eserdir. Bu durum Osmanlı katiplerinin kendisi dışında bir ülkenin tarihini merak ettiğini göstermektedir. Avrupa tarihine ilgi bununla sınırlı kalmamıştır. 17. yüzyılın önemli tarihçilerinden olan Peçevi Avrupa kaynaklarından yararlanarak bir eser meydana getirmiştir.²¹ Peçevi Tarihi adlı eseri ile bilinen İbrahim Efendi, Macaristan'ın Peşte şehrinde dünyaya gelmiştir. Uzun müddet devlet hizmetinde yer almıştır. Gençliğinden beri tarihe ilgi duyan İbrahim Peçevi, yaşadığı dönemde gördüğü ve duyduğu olayları titizlikle kaleme alarak Peçevi Tarihi isimli eseri meydana getirmiştir. Peçevi'nin eserinde Macarca kaynaklardan yararlandığı görülmektedir. Bunlar: *Kaspar Haltal* ve *N. V. Istvanffy' nin kronikleridir*.²² Peçevi Tarihinde Avrupa'da yaşanan gelişmeler ele alındığı görülmektedir.

¹⁸ Turan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi", 58.

¹⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 37.

²⁰ Erhan Afyoncu ve Recep Ahıskalı, "Kâtip", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25:53-55.

²¹ Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, 114.

²² Ayrıca bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, çev. Bekir Sıtkı Baykal, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999).

Avrupa hakkında eserlerinde geniş bilgilere yer veren bir diğer önemli isim Kâtip Çelebi'dir. Kâtip Çelebi çağdaşlarından farklı olarak eserleri ile Osmanlı toplumunu Avrupa ile ilgili uyanık tutmayı hedef edinmiştir. Tarih alanında önemli eserler veren Kâtip Çelebi, tarih ilmini geçmişte yaşanan olaylardan ibret alınmasını sağlayan bir araç olarak görmüştür. Kâtip Çelebi bu yaklaşım ile Avrupa'da cereyan eden olayları inceleyerek eserlerinde yer vermiştir. Tarih-i Frengi isimli çeviri eserde Avrupa ile ilgili geniş bilgiler yer almaktadır. Johan Carion'un Chronik isimli eserini, Şeyh Mehmet İhlasi'nin de yardımı ile Latince 'den çevirmiştir. Şinasi Tasvir-i Efkâr gazetesinde parçalar halinde bu eserden bahsetmiştir. Şinasi, söz konusu eserin Avrupa'da tanınmış bir eser olduğundan ve Avrupa'nın genel durumunu konu alan Osmanlı'da bu kadar teferruatlı başka bir eser olmadığından bahsetmiştir.²³

Kâtip Çelebi'nin bir diğer önemli eseri İrşadü'l Hayara ila Yunan ve'n-Nasara'dır. İslam tarihlerinde Avrupa memleketleri hakkında eksik ve yanlış bilgilerin verilmesinden rahatsız olması dolayısıyla bu eseri meydana getirmiştir. Çelebi taassup üzerine yazılan bu eserleri gülünç bularak bilgisizliği kabul etmemiştir. Hristiyan hükümdarların idare tarzlarından bahsetmiş, Müslümanların komşu milletlerin ve aynı zamanda düşmanları olan bu toplumlardan habersiz kalmamasını amacı ile bu risaleyi meydana getirmiştir. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Avrupalıların dinlerine, ikinci bölümde hükümdarların adet ve kanunlarına yer vermiştir.²⁴ Gelişen Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'ni uyandırmak isteyen Kâtip Çelebi, Osmanlı Devleti'nin özellikle denizlerde gelişim sağlamasının öneminden bahsetmiştir. Avrupa'nın bilinmesinin öneminden bahsederek Hristiyanlığın Avrupa'nın en belirgin özelliği olduğunu vurgulamakta ve vaftiz, teslis gibi Hristiyanlık adına önemli konulardan bahsetmiştir. Hristiyanların siyasi teşekküllerini incelemiştir. Mesihi devletleri, Riyaset-i Dünyeviyye ve Riyaset-i Diniyye olarak ikiye ayırır. Riyaset-i Dünyeviyye'de; monarşi, aristokrasi, demokrasi kavramlarını ele alır. Riyaset-i Diniyye'de; papalık, papazlık, patriklik, piskoposluk, metropolitlik ve kardinallik kavramları üzerinde durur.²⁵

²³ Orhan Şaik Gökyay, *Kâtip Çelebi*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998), 25.

²⁴ Gökyay, *Kâtip Çelebi*, 26.

²⁵ Şirin, *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, 116.

²⁵ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 50-51.

Kâtip Çelebi'nin izinden giden, Avrupa ile ilgili önemli çalışmaları olan bir diğer isim İbrahim Müteferrika'dır. Müteferrika'nın hayatı ile ilgili iki farklı görüş vardır. Niyazi Berkes'e göre, Müteferrika 1670'li yıllarda Erdel'in Kolozsvar şehrinde dünyaya gelmiştir. Bu dönemde Erdel'in Kolozsvar şehri Katolik, Calvinist ve Unitarius mezheplerinin çatışma alanıdır. Unitarius mezhebi ise tek tanrı inancı hâkimdir. Teslis inancına karşı çıkan Müteferrika'nın da Unitarius mezhebine inandığı düşünülmektedir.

İbrahim Müteferrika, Kâtip Çelebi'nin izinden giderek Avrupa'da yaşanan gelişmeleri ele alan eserini Osmanlı Devleti'ni uyandırmak maksadı ile kaleme almıştır. Osmanlı kurumlarındaki bozulmaları, Avrupa'nın güçlenmesinin nedenlerini araştırmış ve Osmanlı Devleti'nin kalkınması için gerekli olan hususlara değinmiştir. Bu amaçla *Usulü'l-hikem fi Nizami'l-ümem* adlı eseri meydana getirmiştir.²⁶ Matbaanın dokuzuncu kitabı olarak basılan eser 1732 yılında yayımlanmış bir siyasetname türüdür. Devlet düzeninin nasıl olması gerektiği ile ilgili bilgiler vermektedir. Aynı zamanda askerlik sanatının nasıl olması gerektiği üzerinde durmaktadır.²⁷

Üç bölümden oluşan bu eserde, Avrupalıların coğrafya ilmi sayesinde ticarete geliştiklerinden ve Müslüman bilim adamlarının da coğrafyadan yararlanması gerekliliği üzerinde durmuştur.²⁸ Ayrıca Avrupa devletlerinin savaş usullerinden ve ordudaki yenileşme hareketlerine değinmiştir. Osmanlı Devleti ve Avrupa devletlerinden örnekler vererek karşılaştırma yapmaktadır. Avrupalı askerlerin Osmanlı askerleri karşısında aldıkları yenilgiler neticesinde savaş usullerinde yenilik başlatmışlardır. Osmanlı askerleri karşısında dayanamayan Avrupalılar, uzun uğraşlar sonucu ordularına nizam vererek ateşli silahları kullanmaya başlamışlardır. Osmanlı askerlerinin, Avrupalılar karşısında yenik düşmesinin sebeplerini araştırarak çözüm önerileri sunmuştur. Osmanlı ordusuna da söz konusu yeni usuller çerçevesinde nizam verilmesini vurgulamaktadır.²⁹

18. yüzyılda askeri alanda yaşanan yenilgiler neticesinde Osmanlı Devleti, kendisini Avrupa'dan üstün görme anlayışını terk etmeye başlamıştır. Bu anlamda Müteferrika Osmanlı askerlerinin, Avrupalılar karşısında yenik düşmesinin sebeplerini araştırarak

²⁶ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 53.

²⁷ Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", 326.

²⁸ Coşkun Ünsal, "İbrahim Müteferrika Usulü'l-hikem fi nizami'l-ümem" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018), 16-17.

²⁹ Ünsal, "İbrahim Müteferrika Usulü'l-hikem fi nizami'l-ümem", 17-21.

çözüm önerileri sunmuştur. Osmanlı ordusuna da söz konusu yeni usuller çerçevesinde nizam verilmesini vurgulamaktadır.³⁰ Müteferrika, Nizam-ı Cedid tabirini ilk defa zikrederek Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da gelişen yeni askeri nizamı Osmanlı Devleti'nin de uygulaması gerektiğini ifade etmiştir.³¹

19. yüzyıl siyasi tarihin önde gelen isimlerinden Ahmet Cevdet Paşa, hukuk, dil, tarih, din alanlarında pek çok eser kaleme almıştır. Ahmet Cevdet Paşa'nın tarihçi kimliği ile kaleme aldığı Tarih-i Cevdet'tir. On iki ciltten oluşan eser 1774- 1826 yılları arası siyasi olaylarını kapsamaktadır.³² Döneminin önde gelen tarihçileri arasında yer alan Ahmet Cevdet Paşa, tarih yazımı bakımından çağdaşlarına göre farklı bir yaklaşım sergilemiştir. 18. yüzyıl tarihçilerinin kullandığı nakilci ve faydacı metodu kullanmayarak Avrupalı tarihçiler düzeyinde eserler meydana getirmiştir. Müslümanların kimlik ve inançlarından uzaklaşmadan yeni usullere göre metot kullanarak Osmanlı tarihçiliğini ileri taşımıştır.³³ Cevdet Paşa, tarihe yeni bir yaklaşım getirerek eski ile yeni arasında bir köprü vazifesi icra etmiştir. İbn-i Haldun'un Mukaddimesinin bir kısmını çevirmesi ile onun tesirinde kalmıştır.³⁴ Ahmet Cevdet Paşayı önceki vakanüvislerden ayrı kılan bir diğer unsur eserlerini belgelere dayandırarak tenkitli yaklaşımıdır. Belgeler arasında ilişki kurarak neden sonuç çerçevesi içerisinde değerlendirme yaparak eserlerini gerçekçi ve doğru temeller üzerine inşa etmektedir. Bu anlayışla kaleme aldığı eserlerinden bir tanesi de Tarih-i Cevdet'tir.³⁵

Ahmet Cevdet Paşa'nın Avrupa tarihi olaylarını ele alış şekli Osmanlı vakanüvis geleneğinin sonunu getirerek tarih metodolojisine yeni bir soluk getirmesinin göstergesidir. Avrupa'da cereyan eden olayları sağlam bir senkronoloji ile kavraması, olayların birbirleri ile ilişkisini kurmasını sağlamıştır. Bu anlayışla meydana gelen Tarih-i Cevdet'te Osmanlı tarihi ile Avrupa tarihi arasında ilişki kurduğu görülmektedir. Eseri

³⁰ Ünsal, "İbrahim Müteferrika Usulü'l-hikem fi nizami'l-ümem", 17-21.

³¹ Afyoncu, "İbrahim Müteferrika", 327.

³² Zeki Arıkan, Tarih-i Cevdet, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 75.

³³ Edip Uzundal, "19. Yüzyıl Tarih Yazıcılığı ve Ahmed Cevdet Paşa", *Türk Tarih Eğitim Dergisi*, 2/2(2013), 113.

³⁴ Yusuf Halaçoğlu ve Mehmet Akif Aydın, "Cevdet Paşa", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7:446.

³⁵ Murat Yılmaz, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Eserlerinde Avrupa ve Avrupa Tarihi Algısı", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 36.

önemli kılan bir diğer unsur Fransız İhtilalinin öneminin iyi kavranmış olmasıdır. Cevdet Paşa, Fransız İhtilali'nin Avrupa'nın ictimai ve kültürel hayatında önemli değişiklikler yarattığını görmesinin yanında devletler arası ilişkiler de yeni bir dönemin başladığının farkındadır. Yeni Avrupa düzeni içerisinde Osmanlı Devleti'nin konumunu sorgulamaktadır.³⁶

Tarih-i Cevdet'te Avrupa tarihi ile ilgili konular I. Cildin 160. sayfasında başlar. Cildin son kısmına kadar Avrupa ve Osmanlı tarihleri senkronik olarak devam eder. Çiçek aşısı, matbaa ve Lady Montegu'nun mektupları gibi konulara değinmektedir. Çiçek aşısının ilk olarak Osmanlılar'da uygulandığından, matbaanın Avrupa ve Osmanlı'da uygulanmasının tarihi seyrinden bahsetmektedir. II. Ciltten başlayarak Avrupa ve Amerikan tarihlerine değindiği görülmektedir.³⁷ On iki ciltten oluşan eserin V. cildinde diğer ciltlerden farklı olarak kullandığı kaynakların listesini vermiştir. Ayrıca Avrupa'nın siyasi durumu hakkında bilgiler veren bir bölüm kaleme almıştır. 1869 yılında basılan VI. ciltte antikçağlardan Fransız İhtilaline kadar olan dönemden bahsetmiştir. Osmanlı tarihini Avrupa ve Dünya tarihlerinin parçası olarak takdim etmiştir.³⁸

Ahmet Cevdet Paşa, Avrupa tarihini ele alırken sadece modern döneme odaklanmamış, eskiçağlardan itibaren Avrupa tarihi oluşumunu ele almıştır. Paşa'nın amacı Fransız İhtilali gelişmelerinin anlaşılması için öncesinin de bilinmesi gerektiğidir. Bu anlayışla kaleme aldığı eserini Napolyon dönemi ile sonlandırmıştır.³⁹

Avrupa'nın oluşumunu eski çağlardan itibaren incelemeye başlayan Cevdet Paşa, Kavimler Göçü ile Roma'nın yıkılış süreci ve Avrupa devletlerinin oluşumunu açıklamıştır. Feodalite kavramını incelemiş ve tımar sistemi ile mukayese etmiştir. Hukukçu kimliği sayesinde Avrupa'nın hukuki-içtimai tarihini ele alarak söz konusu müesseselerin Osmanlı ile mukayesesini yapmıştır. Avrupa devletlerinin anayasal gelişimini inceleyerek Fransız İhtilalinin hukuki sebeplerini inclemiştir.⁴⁰

³⁶ İlber Ortaylı, "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", içinde Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1986), 163-164.

³⁷ Ortaylı, "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", 164.

³⁸ Arıkan, Tarih-i Cevdet, 76.

³⁹ Yılmaz, "Ahmet Cevdet Paşa'nın Eserlerinde Avrupa ve Avrupa Tarihi Algısı", 39.

⁴⁰ Ortaylı, "Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi", 165-166.

Yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti, kendisini Avrupa devletlerinden üstün görme anlayışını zamanla terk etmeye başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin dış politika anlayışında da değişime neden olmuştur.

1.2. Osmanlı Dış Politika Anlayışında Değişim ve Osmanlı Fransız Münasebetleri

1.2.1. Klasik Dönem Diplomasi Anlayışı

Uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde diplomasinin önemli bir yeri vardır. Osmanlı Devleti kurulduğu andan itibaren çevresinde bulunan devletlerle diplomatik temaslar kurmuştur. 14. ve 15. yüzyıllarda Balkanlar ve Doğu Avrupa'da siyasi nüfuzunu güçlendirmesi ile dış politikada *hiçbir devleti eşit hakları haiz muhatap* kabul etmeme anlayışı geliştirmiştir. Bu anlayış Osmanlı Devleti'nin diplomatik üslubuna da yansımıştır. Akdeniz ve Doğu Avrupa'yı hakimiyeti altına alması, Anadolu ve Asya'da hakimiyetini sağlamlaştırması ile bu anlayış daha da güçlenmiştir.⁴¹ Klasik dönem Osmanlı diplomasi usulünün en önemli özelliği tek taraflı diplomasi anlayışını benimsemesidir.⁴²

Osmanlı Devleti'nin dış politik hedeflerinden birisi İslam dinini tüm cihana yaymaktır. Bu hedef diğer devletler ile ilişkilerini derinden etkilemiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti uluslararası ilişkilerde yalnızlık politikasına yönelmiştir. Kendi kendine yetme anlayışı ile hareket ederek barışı korumak için diğer devletlerle anlaşma yapmamıştır. Söz konusu yaklaşım Osmanlı Devleti'nin Batı'nın diplomasi usulüne yabancı kalmasına neden olmaktadır. Osmanlı Devleti, bu yaklaşım çerçevesinde Hristiyan devletlerde daimî elçilik bulundurmamıştır. Elçiler sadece verilen görevi yerine getirip geri dönmüşlerdir. Uzun zaman boyunca devam eden bu anlayış zaman içerisinde güç dengelerinin değişmesi ile yetersiz kalmıştır.⁴³

Devletlerin diplomatik açıdan üstün olmalarında doğrudan etkili olan unsurlar ekonomik ve askeri güçtür. Bu anlamda güçlü olan taraf masa başında da daha üstün bir konumdadır.

⁴¹ Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi* (İstanbul: 3F Yayınevi, 2007),13.

⁴² Ahmet Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci", içinde *Osmanlı Diplomasi Tarihi*, Mehmet Alaaddin Yalçınkaya ve Uğur kurtaran, (Ankara: Altınordu Yayınları, 2018), 146.

⁴³ Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci", 147.

Osmanlı Devleti'nde özellikle II. Mehmet döneminde diplomatik açıdan yeni adımlar atmıştır. Yüzyıllar boyu Avrupa'da ve Ortadoğu topraklarında hüküm süren Bizans Devletine son verilmesi ile Avrupa diplomasisinde yeni bir süreç başlamıştır. Bu durumda hüküm sürdüğü bölgede önemli bir konumda bulunan Osmanlı Devleti, devletlerarası ilişkileri sürdürme de önemli bir güç sahibi olmuştur.⁴⁴

Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı diplomasisinin ana hatlarının şekillendiği bir dönemdir. Özellikle savaş meydanlarındaki başarının yanında diplomasi alanında da üstün başarılar elde edilmiştir. Osmanlı diplomasisinin gelişmesinde Venedikli Balyosların da etkisi vardır. Akdeniz'deki üstünlüğün Venedikler' den Osmanlı Devleti'ne geçmesi ile Venedikler İstanbul ile yakın diplomatik ilişki kurarak elçi göndermiştir. Osmanlı başkentinde bulunan Balyos adında görevli, İstanbul'da neler olup bittiği hakkında Venedik'e sürekli rapor göndermektedir. Bu hususta Fransa Kralı I. François “İstanbul'dan, Venedik kanalı dışında, hiç doğru haber gelmez” şeklinde söylemde bulunmuştur. Bu durum Osmanlı diplomasisinin güçlenmesine etki etmiştir. Sultan Süleyman döneminde sınırların hızlı bir şekilde genişlemesine paralel olarak diplomasi usulü de gelişmiştir. Yalnızlık politikasından sıyrılarak diplomasi alanında dışa açılım zorunlu hale gelmiştir.⁴⁵ Kanuni dönemi yoğun diplomasisinin ihtişamlı dönemlerdendir. Osmanlı Devleti'nin özellikle Avusturya ile yoğun diplomatik temaslar sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca Venedik'in Akdeniz'deki üstünlüğü Osmanlı Devleti karşısında kaybetmesi, İstanbul'da yoğun diplomatik temaslara sahne olmuştur.⁴⁶

Sokullu Mehmet Paşa'nın Alman elçisine sarf ettiği: “*ahitnameler ölü doğmuş birer vücuttur. Onlara hayatiyet bahşedecek olan şey, tarafların bunları yaşatmak için duydukları arzu ve azimdir*” sözleri, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemde devletlerarası ilişkileri yürütmesindeki bakış açısını ifade etmektedir. Devletlerarası yapılan anlaşmalar, devletlerin değişen şartları doğrultusunda yürürlükten kaldırılabilir. Devletlerarası ilişkilerde sırf verilen sözlere riayet etmek için çıkarlara ters düşen bir anlaymayı yürürlükle tutmak, devlet ahlakı ve anlayışı içerisinde yer almamaktadır.

⁴⁴ Turan, “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi, 59.

⁴⁵ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), 87.

⁴⁶ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 29.

Devletlerarasında esas unsur yalnızca çıkarlardır. Sokullu Mehmet Paşa'nın “*hikmet-i hükümet ahlakın fevkindedir*” ifadesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıla kadar Batı ile münasebetlerinde *Daru'l Harp*, *Daru'l İslam* ve *Eman* anlayışı etkilidir. Daru'l İslam anlayışı İslam egemenliği altında yaşayan tüm Müslümanları ve gayrimüslimleri İslam egemenliği altına almayı ifade etmektedir. Daru'l Harp İslam egemenliği dışındakileri nitelemektedir. Daru'l sulh kavramı ise bu iki ayrımın dışında kalan İslam hakimiyetine girmeyen ancak Müslüman bir devletle vergi ve anlaşma yolu ile bağlı olan Hristiyanları ifade etmektedir. Eman anlayışı çerçevesinde Osmanlı coğrafyasında diplomatik görevle veya ticaret için gelen gayrimüslimler misafir statüsünde kabul edilerek can ve mal güvenlikleri devlet teminatı altına alınmış ve tüm masrafları karşılanmıştır.⁴⁸

Özetle yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti'nin klasik dönemde diplomasi anlayışın şekillenmesinde tek bir unsur olarak İslamiyet'ten söz etmek eksik ve hatalıdır. İslamiyet'in haricinde Osmanlı diplomasisini etkileyen diğer önemli unsurlar, siyasi güç, askeri ve ekonomik gücü ve en önemlisi de devlet çıkarlarının hepsinin üzerinde tutulmasıdır. Bu yaklaşım çerçevesinde yabancı devletlere olan bakış açısı da değişiklik göstermektedir. 18. Yüzyıla kadar diplomasi anlayışının temeli bu şekildedir.

1.2.2. Osmanlı Devleti Diplomasi Anlayışında Değişim

18. yüzyıla kadar uluslararası münasebetlerde, savaş ve siyasi ihtilaflarda kendi kendine yetme anlayışı ile hareket eden Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ile herhangi bir ittifak anlayışı yapmamıştır. Ancak özellikle askeri anlamda peşi sıra aldığı yenilgiler söz konusu anlayışın değişmesini zorunlu kılmıştır. 1606 tarihinde Zıttoruk Anlaşmasına kadar anlaşma şartlarını kendisi belirlemiştir. Bu anlaşma ile durum tersine dönmüştür. Osmanlı Devleti tarihte ilk defa anlaşma şartlarını müzakere ederek oluşturmuştur ve Avusturya hükümdarını imparator olarak tanıyarak kendisi ile eşit tutmayı kabul etmiştir.⁴⁹

⁴⁷ Kemal Beydilli, *Osmanlı'da Devletlerarası İlişkiler* (İstanbul: Timaş Yayınevi, 2022),

⁴⁸ Turan, “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgisinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi, 58-59.

⁴⁹ Dönmez, “Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci”, 153-154.

Osmanlı diplomasi tarihinin değişim sürecini başlatan bir diğer önemli unsur, 1699 tarihinde imzalanan Karlofça Barış Antlaşması'dır. 1683 yılında II. Viyana muhasarası ile başlayan muharebelerin sonunu getiren Karlofça Anlaşması uzun müzakereler neticesinde imzalanmıştır. Bazı araştırmacılara göre müzakere ile imzalanan ilk barış anlaşması Karlofça'dır. Bunun nedeni olarak da Zitvatoruk anlaşmasının müzakerelerini kısa sürmesi gösterilmektedir. Zitvatoruk anlaşmasını önemli kılan tek unsurun Avusturya hükümdarının Kayzer (imparator) olarak tanınması gösterilmektedir. Müzakereleri yaklaşık altı ay kadar süren Karlofça Anlaşması, modern dönemde görüldüğü üzere, şartları müzakere ve pazarlıkla belirlenen, modern diplomasi uygulamasının kullanıldığı ilk anlaşmadır. Karlofça da Osmanlı temsilcileri devleti müzakerelerde oldukça başarılı şekilde temsil etmiştir. Bir taraftan müttefiklerinin taleplerine karşı koyarken, aynı zamanda kurumsallaşmış Avrupa diplomasinin karşısında taktikler geliştirmiştir. Osmanlı Devleti açısından bu durum diplomasinin önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.⁵⁰

Osmanlı Devleti 1718 Pasarofça Anlaşması ile toprak kayıpları yaşanmış, ardından 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Müslümanların yoğunlukta olduğu Kırım kaybedilmiştir. Osmanlı Devleti açısından oldukça aşağılayıcı olan bu anlaşma Avrupa diplomasi tarihinde önemli yer tutmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri karşısında hızla güç ve otorite kaybı yaşamaya devam etmiştir.⁵¹ Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Rusya karşısında ağır yenilgi almıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme hakkını elde etmiştir. Böyle ağır bir yenilgiden sonra Osmanlı askeri sisteminin yetersizliği iyice ortaya çıkmış, böyle bir askeri teşkilatla düşman devletlerin karşısına çıkılamayacağı idrak edilmiştir. En az kendisi kadar güçsüz bir orduya sahip olan Rusya karşısında böyle bir yenilginin alınması devletin zafiyetini ayan beyan ortaya çıkarmıştır. Bu durumda devletin varlığının devam etmesi, Avrupa devletler sistemindeki gibi menfaat ve kuvvet dengelerine mecbur kalmıştır.⁵²

⁵⁰ Nuri Yurdusev, "Karlofça Anlaşması ve Diplomasi Tarihi", Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı Dergisi, (2006)3-5.

⁵¹ Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci", 154.

⁵² Beydilli, *Osmanlı'da Devletlerarası İlişkiler*, 15-16.

1699 Karlofça Anlaşması ve devamında gelişen olaylar Osmanlı Devlet adamlarının dış politika anlayışında önemli boyutta değişim başlatmıştır. Anlaşma şartlarını belirleyen artık Osmanlı Devleti değildir. Bunun aksine askeri ve siyasi çıkarlarını korumak adına yapılan anlaşmalara tam anlamıyla riayet etmeye çalışan taraf haline gelmiştir. Böylelikle zararı en az düzeye indirmeyi amaçlamıştır. Devletin içinde bulunduğu duruma uygun siyasi anlayış geliştirmeye başlayarak Avrupa devletlerinin takip ettiği diplomasi usullerine yönelmişlerdir.⁵³ Karlofça sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nin daimî rakipleri Rusya ve Habsburglar, Osmanlı'nın doğu sınırı ve Karadeniz'in kuzeyine yönelik yoğun saldırılarda bulundu. Osmanlı Devleti üzerinde ticari ve siyasi çıkar amacı güden Batılı devletler, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak adına harekete geçtiler. “Doğu sorunu” olarak nitelenen Osmanlı Devleti, Doğu ve Batı blokları arasında mühim bir konu haline geldi. Bir taraftan da Osmanlı Devleti dış politikada Rusya ve Habsburgların yayılmacı politikası karşısında Batılı devletlerin desteğini almaktaydı. Yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'ni Batıya bağımlı hale getirmesinin yanı sıra batılılaşma sürecini de hızlandırdı.⁵⁴

III. Selim tahta geçtiği sırada Rusya ve Avusturya savaşı sürmektedir. Tahta yeni geçen padişah savaşın devam etmesine karar vererek mücadeleyi devam ettirmiştir. Ancak savaş bozgun ve kayıplar ile son bulmuştur. Rusya'nın yayılmacı politikası karşısında ağır yenilgiler alan Osmanlı Devleti, yabancı devletlerle ittifak kurarak anlaşma yoluna gitmiştir. İlk olarak İsveç ile daha sonra Prusya ile ittifak anlaşması imzalamıştır.⁵⁵ Söz konusu anlaşmalar Osmanlı dış politikasında önemli bir değişikliğin başladığının göstergesi olmuştur. ⁵⁶ Rusya'nın Karadeniz kıyıları ve Baltık Denizi'ne yerleşme politikası İsveç ve Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında birleşmesini sağlamıştır. İsveç ve Osmanlı Devleti, Rusya tehdidine karşı 11 Temmuz 1789 tarihinde ittifak anlaşması imzaladı. Dört maddeden oluşan anlaşmada Osmanlı Devleti, İsveç'e Rusya ile savaşa devam etmesi için bin kese akçe verecek ve her iki devlette Rusya ile ayrı ayrı anlaşma imzalamayacaktı. Karşılıklılık esasına dayanmayan bu anlaşma ile iki devlete de yarar

⁵³ Beydilli, *Osmanlı'da Devletlerarası İlişkiler*, 369.

⁵⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Avrupa* (İstanbul: Kronik Kitap, 2021), 20-21.

⁵⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995), 63.

⁵⁶ Dönmez, “Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci”, 156.

sağlamamıştır. Ancak Osmanlı Devleti Hristiyan bir devletle anlaşma yoluna giderek uzun yıllardan beri takip ettiği politikada önemli bir değişiklik başlatmıştır.⁵⁷

1789 yılında Osmanlı Devleti ve Prusya, Rusya'nın yayılmacı politikaları ile mücadelelerini ayrı cephelerde sürdürmüştür. Doğu Avrupa'da Rusya ile mücadele eden Prusya, Rusya'nın gücünü kırmak için Osmanlı Devleti ve İsveç'i Rusya ile savaşmaları için teşvik etmiştir. Prusya böylelikle Rusya ve Avusturya'nın bölgedeki etkisini azaltarak Lehistan'dan pay elde etmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ne yanaşarak Aralık 1788'de İstanbul'a elçi göndermiştir. İttifak anlaşması yapmak istediğini bildirmiştir. Kabul edilmesi halinde ise Prusya kralının güvenini sağlamasını isteyerek karşılıklık esasına dayalı ittifak önerisinde bulunmuştur.⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin Prusya ile yaptığı bu ittifak anlaşması dönemin en önemli savunma anlaşmasıdır. Tarihte ilk defa Hristiyan bir devlet ile karşılıklık esasına dayanan bir anlaşma imzalanmıştır.⁵⁹

Hristiyan bir devletle yapılan bu anlaşma devlet adamları arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Kabul edilmesi hususunda tartışmalar başlamıştır. Kazaskerler, Hristiyan devletle anlaşma yapılmasının meşru olmadığını savunarak söz konusu anlaşmaya engel olmak istemişlerdir. Şeyhülislamın ittifak anlaşmasına olumlu bakması ve akabinde Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yenilgiler alması üzerine, Prusya ile anlaşma yapmayı kabul etmişlerdir. Görüşmeler neticesinde 31 Ocak 1790 tarihinde İttifak anlaşması imzalanmıştır. Osmanlı ve Prusya, Rusya ve Avusturya'ya karşı savunma hattı oluşturmak istemiştir. Anlaşmaya İngiltere, İsveç, Felemenk ve Lehistan'da dolaylı yoldan taraf olmuştur. Bu ittifak anlaşması ile Avrupa'da Rusya ve Avusturya'ya karşı ortak bir cephe oluşturulmak istenmiştir. Osmanlı Devleti, anlaşmadan gereği kadar yarar sağlayamasa da ittifaklar dönemine girerek Avrupa diplomasisinde yerini almıştır.⁶⁰

Osmanlı Devleti, 1791 Zıştovi ve 1792 Yaş anlaşmaları ile hızla gerilemeye devam etmiştir. Alınan ağır yenilgilerin ardından cereyan eden olaylar Osmanlı Devleti'ni müşkül duruma sokmuştur. Bu durumda Osmanlı devlet adamlarının takip ettiği siyaset

⁵⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 64.

⁵⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 64-65.

⁵⁹ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 34.

⁶⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 65-66.

ilginçlik arz etmektedir. Açıkça ifade etmek gerekirse Rusya ile yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması sonrasında bu devlet ile ittifak etmesi beklenmezken, yaşanan gelişmeler tam aksi durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu tarihte Avrupa devletlerine karşı eşit hakları sahip olduğunu kabul etmeyen Osmanlı Devleti, ayakta kalabilmek için Avrupalı müttefikler aramaya başlamıştır. Fransa'nın 1798 yılında Osmanlı sınırları içerisinde yer alan Mısır'a saldırması, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın yakınlaşmasına neden olmuştur.⁶¹ İki devlet arasında sekiz yıl süre ile imzalanan anlaşma ile Rusya, boğazlardan geçme hakkını elde etmiştir. Bu ittifak anlaşması Osmanlı Devleti açısından bir dönüm noktası özelliğine haizdir. Uluslararası ilişkilerde yalnızlık politikası takip eden Osmanlı Devleti, Rusya ile ittifak kurarak bu politikadan uzaklaşmıştır. Yukarıda değinildiği İsveç ve Prusya ile yapılan anlaşmalar yürürlüğe girmemiştir. Ancak Rusya ile yapılan ittifak anlaşması ile Avrupa siyaset anlayışını tam olarak benimsediği görülmektedir. Bu durumda Osmanlı Devleti Hristiyan devletler ile ittifaklar dönemine girmiş bulunmaktadır. Ancak yapılan bu ittifak anlaşması iki devletin birbirine olan bakış açısını etkilememiştir. Sadece ortak menfaatler doğrultusunda hareket etmelerini sağlamıştır. Rusya ile yapılan anlaşmanın ardından İngiltere ile de benzer anlaşmalar imzalanmıştır. Fransızlar Mısır'da yenilgiye uğrayarak 1801 yılında Rusya ile anlaşma imzalamıştır. Mart 1802'de İngiltere ile Amiens Barışı imzalanmıştır. Hemen ardından ise Haziran 1802'de Osmanlı-Fransa dostluğunun yeniden tesisi kurularak Paris Anlaşması imzalanmıştır.⁶²

Yukarıda değinilen gelişmeler Osmanlı Devleti'nin siyasette Avrupa usullerini benimseyip uyguladığını göstermektedir. Dış politikada yaşanan değişimler ile Avrupalı devletlerle ittifaklar kurmaya ve denge politikası takip etmeye yönelmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için Avrupa'yı daha iyi tanınması gerekmektedir. Bu ihtiyacı ise Avrupa'da elçilikler açarak gidermeyi tercih etmiştir. Böylece tek taraflı diplomasi anlayışını terk ederek karşılıklı diplomasi sürecini başlatmıştır.⁶³

⁶¹ Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 35-36.

⁶² Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci", 157-158.

⁶³ Dönmez, "Osmanlı Devleti'nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci", 158.

1.2.3. Karşılıklı Diplomasi Sürecinde Osmanlı ve Fransa

Osmanlı Fransız münasebetleri, iki devletin birbirine uzak olması ve farklı dinlere sahip olmasından dolayı 1525 gibi geç bir tarihte başlamıştır. Esasen bu tarihten önce kendisini Katolik aleminin hamisi olarak görmesi, Haçlı Seferlerinin olumsuz sonuçlanması ertesinde Müslüman Türklerin Avrupa topraklarına doğru ilerlemesinden endişe duymuştur. Haçlı seferleri dolayısıyla iki devlet de birbirinin varlığından haberdardır.⁶⁴

16. yüzyılda Kanuni döneminde I. Fransuva'nın Habsburg hanedanına karşı Kanuni'den yardım istemesi üzerine Osmanlı-Fransız dostluğu başlamıştır. Osmanlı ve Fransa münasebetleri, siyasi dostluğa ilaveten Fransa'ya kapitülasyon verilmesi ile ekonomik bir boyut kazanmıştır. Türk-Fransız dostluğu, Fransız İhtilaline kadar geçen süreçte inişli çıkışlı olsa da iki devlet arasında savaş meydana getirecek mahiyette değildir.⁶⁵ İhtilalin başladığı süreçte dahi Osmanlı Devleti, ıslahatlar için Fransa'dan faydalanmaya devam etmiştir.

Askeri alanda üst üste başarısız olan Osmanlı Devleti dış politika anlayışında değişim sürecine girmiştir. Bu anlamda ilk adımlar III. Selim döneminde atılmaya başlanmıştır.

Fransa'da ihtilalin başlamasında birkaç ay evvel Osmanlı tahtına III. Selim geçmiştir. Tahta geçen yeni padişahın Fransa ile dostluk politikasını devam ettirdiği görülmektedir. Şehzadelik yıllarındayken III. Selim, Fransa Kralı XVI. Louis ile ve hatta Napolyon ile mektuplaşmıştır. III. Selim'in, Osmanlı tahtına geçmeden önce de ıslahat düşüncesine sahip olduğu bilinmektedir. Bu düşünce ile hareket ederek ıslahat konusunda Fransa'nın yardımına güvenmiştir. Bu sırada Fransa'da ihtilal hareketleri başlamıştır.⁶⁶

Osmanlı hükümeti ilk ikamet elçiliğini kurma kararı aldığında, ilk elçiliğin Fransa'da açılmasını düşünmüştür. Fransa ile Kanuni döneminden itibaren siyasi ve ticari münasebetlerin dostluk çerçevesinde ilerlemesi göz önünde bulundurulmuştur. III. Selim şehzadelediği döneminden beri Fransa'ya yakınlık duyması bu düşüncenin bir diğer sebebidir. 1789 Fransız İhtilali'nin başlaması, Osmanlı hükümetinin burada ikamet

⁶⁴ İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1964), 1.

⁶⁵ Ever Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V* (Ankara: TTK Yayınları, 2007), 21.

⁶⁶ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 8.

elçiliği açmasını engellemiştir. Fransız İhtilali'nin şiddetinin giderek daha da artması Avrupa devletlerini Fransa'ya karşı mücadeleye sevk etmiştir. Bu durumda Avrupa devletlerinin tepkisini çekmek istemeyen Osmanlı hükümeti ilk ikamet elçiliğini Fransa'ya değil Londra'ya açmıştır.⁶⁷ İlk ikamet elçiliği Londra'dan sonra Fransa'da açılmıştır. Sonra Fransız İhtilali'nin başladığını haber alan Osmanlı Devleti, Fransa ile ilişkilerinde daha temkinli davranmıştır. Fransız İhtilali fikirlerinin Avrupa yapısını sarsacağını ön görerek bu durumun Avrupa'nın tepkisine yol açacağını düşünmüştür. Bu sırada Fransa'nın İstanbul elçisi 1792 yılında görevinden ayrılmış, yerine gönderilen elçiyi ise Babıali hükümeti Avrupa devletleri'nin tepkisini çekmemek için kabul etmemiştir.⁶⁸

III. Selim'in tahta geçmesi ile diplomaside kurumsallaşmaya hız verilmiştir. İmparatorluğun çöküş sürecinden kurtulması için Batı'yı takip etmek gerektiğini savunmuş ve bu yönde reformlar gerçekleştirmiştir. Diplomaside mütakabiliyet esasını benimseyerek 1793 tarihinde Londra'ya ilk Osmanlı daimî elçisi olan Yusuf Agah Efendi gönderilmiştir. Ardından 1797 tarihinde Morali Esseyid Efendi Paris'e, Aziz Efendi Berlin'e elçi tayin edilmiştir.⁶⁹

Fransa'ya gönderilen Morali Esseyid Efendi Paris'e yerleştikten sonra Fransa dışişleri vekili Talleryrand ile görüşerek Fransız tüccarlarının Osmanlı topraklarında sahip olduğu imtiyazlara karşılık, aynı imtiyazlara Osmanlı tüccarlarının da sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Fransa hükümeti kendi çıkarlarına ters düştüğü için müzakereye olumlu cevap vermemiştir. Bir süre sonra Fransa hükümeti, Osmanlı elçisine, Osmanlı-Fransız dostluk anlaşması yapmayı teklif etmiştir. Ancak neticeye ulaşmamıştır. Bu esnada Mısır'ı Fransa sömürgesi haline getirmek isteyen Boonaparte, Toulon limanından donanmayı gizli bir şekilde Mısır'a doğru yola çıkarmıştır.⁷⁰ Napolyon'un Mısır'a doğru ilerlemesinin amacı, İngiltere'nin sömürge yollarına hâkim olarak İngilizlerin denizlerdeki hakimiyetine sona erdirmektir. Bu dönemde Mısır İngiltere'nin değil, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindedir. Ancak İngiltere'nin sömürgesi altında olan

⁶⁷ Ercümen Kuran, "Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri", (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988),13.

⁶⁸ Elçi, "Osmanlı Diplomasisi ve Gelişim Süreci", 32-33.

⁶⁹ İsmail Hakkı Elçi, "Osmanlı Diplomasisi ve Gelişim Süreci", *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 9(Aralık 2019), 32.

⁷⁰ Kuran, "Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu, 27-28.

Hindistan'a giden yolun üzerinde bulunmaktadır. Napolyon Mısır'ı ele geçirerek hem Hindistan'ın zenginliklerine el koymak istemiştir hem de Doğu 'yu fethetmeye yönelik hayalini gerçekleştirmek istemiştir.⁷¹

Seyyid Ali Efendi, Boonaparte'nin Mısır'a doğru hareket edeceğinden şüphelenerek durumu Babıali'ye bildirmiştir. Bu esnada Fransız donanmalarının Temmuz ortalarında Malta adasını zapt ettiği öğrenilmiştir.⁷² Napolyon'un Mısır'ı işgal etme teşebbüsü Osmanlı hükümetini zor durumda bırakmıştır. Rusya ve İngiltere Mısır'ın istilasına üzerine harekete geçerek Napolyon'a karşı anlaşma yapmıştır. 1798'de önce Rusya ile anlaşma yapan Osmanlı Devleti, 1799'da da İngiltere ile anlaşma imzalayarak dış siyasette yalnız kalma ilkesinden ayrılmıştır. Napolyon'un Mısır seferinden sonra ordularının güçsüz ve yetersiz olduğunu gören Osmanlı hükümeti, topraklarının güvenliğini tek başına sağlayamayacağını düşünerek denge politikasına yönelmiştir.⁷³

Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İngiltere ile anlaşma yapmasında rahatsız olan Napolyon Bonaparte, Osmanlı elçisini 25 Şubat 1804'te gizli bir mülakat için çağırdı. Rusya'nın Osmanlı topraklarında gözü olduğunu hatırlatarak III. Selim'e ittifak teklif ettiğini bildirmesini istedi. Mehmet Said Halet Efendi bu durumu III. Selim'e bildirdi. III. Selim gönderdiği mektubunda topraklarına karşı herhangi bir tehdidin olmadığını belirterek teklifi kabul etmemiştir. III. Selim Fransız dostluğuna değer vermektedir. Ancak geçmişin acı tecrübelerini de göz önünde bulundurduğundan İngiltere ve Rusya ile yaptığı anlaşmaları bozmak niyetinde değildir. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı anlaşmadan caymayacağını anlayan Napolyon bu durumdan memnun olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin Napolyon'un imparatorluğunu tanımaması üzerine iki devlet arasındaki gerginlik daha da tırmandı.⁷⁴

⁷¹ Yahya Bağçeci, "Nil Savaşı", *History Studies International Journal Of History*, 10/8, (2018), 21-22.)

⁷² Kuran, "Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu", 29.

⁷³ Nihat Karaer, "Fransa'da İlk İkamet elçiliğinin Kurulması çalışmaları ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1797 – 1802) sürecinde Osmanlı – Fransız Diplomasi İlişkileri". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31/51 (Mayıs 2012), 65-66.

⁷⁴ Kuran, "Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu...", 49-50.

Osmanlı ordularının Rusya ve Avusturya orduları karşısında güçsüz durumda olması, ıslahat yapmanın zaruri bir ihtiyaç haline geldiğini göstermektedir. Ancak ıslahatın başarılı olması için yabancı bir devletin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.⁷⁵

⁷⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 21.

İKİNCİ BÖLÜM

1789 FRANSIZ İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI

2.1 Fransız İhtilali

2.1.1. Fransız İhtilali'nin Sebepleri ve Gelişmeleri

Fransız İhtilali birdenbire ortaya çıkmış bir olay değildir. Pek çok araştırmacıya göre devrimin Fransa'da son iki yıl içinde yaşanan ekonomik ve mali sıkıntıların neticesinde patlak verdiği ileri sürülmektedir. Ancak Mathize'e göre "Fransız İhtilali şartları bir asırdan fazla sürede yavaş yavaş hazırlanmıştır."⁷⁶ Fransız İhtilali Aydınlanma döneminden itibaren Avrupa'da yaşanan gelişmeler ile devletin var olan sisteminde aksaklıklar meydana gelmesi ve kendini yenileyememesi neticesinde ortaya çıkmıştır.⁷⁷

Aydınlanma döneminde yaşanan gelişmeler, Fransız İhtilali'nin hem iç hem de dış nedenlerini oluşturmuştur. Yeniçağ tarihinin düşünce alalındaki iki önemli gelişmesi olan Rönesans ve Reform, insan zihninin Avrupa'nın karanlık orta çağından kurtarmak yani skolastik düşüncesin esaretinde kurtarmak maksadıyla gerçekleşmiştir. Ancak tam olarak gerçekleşememiş orta çağ zihniyetini bir süre daha devam ettirmiştir. Böylelikle 18. yüzyıl kaynaklarda "Akıl Çağı" veya "Aydınlanma Çağı" olarak geçmektedir. Bu dönem Fransız Aydınları serbest düşünme metodunu geliştirerek mevcut sosyal ve ekonomik düzeni aklın ilkesine göre yeniden şekillendirmeye çalışmışlar ve halihazırda mutlakiyetçi ve eşit olamayan düzenin karşısında yer almışlardır.⁷⁸

⁷⁶ Albert Mathiez, *Fransız İhtilali*, çev. Şükrü Kaya (İstanbul: Kanaat Kitapevi, 1940), 21.

⁷⁷ Durgun, *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek*, 62.

⁷⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 13.

18. yüzyılda Fransa'nın genel durumuna bakıldığında halkın büyük bir kısmının ekonomik sıkıntılar ile mücadele ettiği görülmektedir. Fransa XIV. Louis dönemine kadar aşırı bir kontrol ile yönetilmiştir. Fransız toplumu, 18. yüzyılda hala devam eden sıkı yönetime rağmen toplumsal açıdan hızlı bir değişim yaşamıştır. Bu durum hukuki ve resmi sistem ile sosyal gerçeklik arasındaki çatışmanın hızla büyümesine neden olmuştur.⁷⁹ Krallık tacı etrafında toplanan Fransa'da halk, krala ve hükümete itaati gelenek haline getirmiştir.⁸⁰ 14. Louis döneminde bu anlayış zirveye ulaşmıştır. Böylelikle devletin bütün kurumlarını krala itaat etmek mecburiyetinde bırakmıştır. Ancak kralın iç siyasetten ziyade dış siyasete ağırlık vermesi, kral ile halk arasındaki bağın kopmasını hızlandırmıştır. Bu durumda dış siyasette takip edilen başarısız politikalar devlet yönetimine karşı memnuniyetsizliklerin başlamasına neden olmuştur.⁸¹ 14. Louis'ten sonra gelen kişilerin zayıf yönetimi Fransa'nın içten içe yıkılmasını hızlandırmıştır. XV. Louis ve XVI. Louis dönemlerinde Fransa hızla yıkılışa sürüklenmiştir. Halkın mali sıkıntılar içinde yaşamaya çalışmasına karşılık Kral, Versailles Sarayı'nda lüks içinde yaşamaktadır. XV. Louis döneminde saray içerisindeki zevk ve sefahatin daha da artması halkın nefretini artırmıştır. Ancak Aristokratlar hali hazırda sarayın bu denli savurgan yaşamından rahatsız olmak bir yana, kralların yaşamlarını taklit ettikleri için rahatsız değillerdir. Halk sarayın bu denli savurgan hareket etmesinden oldukça rahatsız olmuştur.⁸² XIV. Louis'in ölümünden 1788 yılına kadar geçen süre, Fransa'da ihtilal koşullarının olgunlaştığı bir dönem olmuştur.⁸³

İhtilali anlamak adına ilk olarak Fransa'daki toplumsal yapıya bakmakta fayda vardır. İhtilalden önce Fransa'da sosyal yapı üç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar: Asiller, ruhban ve halk sınıfıdır. Bu üç toplum arasından en geniş haklara sahip olan Asillerdir. Kiliselerin topraklarını elinde bulunduran Ruhban sınıfı kendi içinde birtakım sınıflara ayrılmıştır. Her sınıf kendi içinde belli başlı ayrıcalıklara sahiptir. Her türlü ayrıcalıktan muaf olan ve vergi yükünün altında ezilen büyük burjuvazi, küçük burjuvazi ve köylülerden oluşan halk sınıfı en alt tabakayı oluşturmaktadır. Söz konusu üç toplum arası keskin hatlarla

⁷⁹ Yahya Bağçeci, Fransız İhtilali'nin Büyük Britanya'daki Yankıları (1789-1792), (İstanbul: Gece Kitaplığı, 2018), 47.

⁸⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 10.

⁸¹ Muhittin Kavık, "Fransız İhtilali'nin Başlaması ve İhtilal Süreci", *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi (JSHSR)*.11 (103), 61.

⁸² Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 10.

⁸³ Bağçeci, Fransız İhtilali'nin Büyük Britanya'daki Yankıları (1789-1792), 48.

ayrılmaktadır. Sınıfsal farklılıklardan doğan ayrıcalıklar ihtilalin çıkmasını kolaylaştıran sebeplerin başında gelmektedir.⁸⁴

İhtilal dönemi Fransa toplumunda burjuva sınıfının güçlendiği ve kentleşme oranının yükseldiği görülmektedir. Güçlü bir burjuva sınıfına sahip olan Paris, Lyon ve Strazburg gibi kentler dönemin diğer Avrupa kentleri arasında güçlü bir konumdadır. Orta Çağdan kalan toplumsal düzen içerisinde burjuvazi ve köylülerden oluşan halk sınıfı siyasal yönetimin dışında tutulmaktadır. XIV. Louis'in toplumu yeniden biçimlendirdiği dönemde burjuvazi, bürokraside yer edinmenin yanında özerkliğini elde etmeye çalışmaktadır. Ancak söz konusu geleneksel yapı burjuvazinin yükselmesini engellemektedir.⁸⁵ Orta Çağlardan kalan eşitsizlik ve adaletsizliğe dayalı bu toplumsal yapı ihtilalin çıkmasındaki en temel nedenler arasındadır.⁸⁶ Fransız İhtilali bu nedenle toplumdan başlayarak devleti hedef alan bir burjuva devrimi olarak da görülmektedir.⁸⁷

İhtilalin patlak vermesindeki bir diğer önemli neden ekonomik sıkıntılardır. 18. yüzyılın uzun süren savaşları ve sarayın israfı, mali ve ekonomik açılardan Fransa'yı oldukça zayıflatmıştır. Özellikle sanayi alanında yaşanan önemli gelişmeler toplumsal ve ekonomik dengesizlik Fransa'yı kötü etkilemiştir. Toprak zenginliğine dayalı ayrıcalıklı sınıfların durumunun kötüleşmesine karşın sanayi ve ticaretle uğraşan burjuva sınıfı ekonomik açıdan hızla güçlenmiştir. İhtilalin gerçekleşmesindeki en önemli sebep ayrıcalıklı sınıfın, burjuvanın tüm gücüne rağmen onlardan üstün bir konumda olmasıdır.⁸⁸

İngiliz sömürgesi olan 13 Amerikan kolonisinin bağımsızlıklarını kazanmak adına Fransa'dan yardım istemesi ihtilali tetikleyen önemli bir unsurdur. Amerika'ya yardım eden Fransa iktisadi açıdan krize sürüklenmiştir. Aynı zamanda Fransızların kendi durumlarının farkına varmasına sebep olmuştur.⁸⁹ Amerika'nın 1776 yılında yayınladığı "Bağımsızlık Bildirisi" neticesinde 1783 yılında bağımsızlıklarına kavuşması Fransızları

⁸⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 53,54.

⁸⁵ Durgun, *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek*, 64.

⁸⁶ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 54.

⁸⁷ Abdullah Arslan, *Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi*, 9.

⁸⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 12.

⁸⁹ Davies, *Avrupa Tarihi*, 707.

oldukça sevindirmiştir. Söz konusu bildiride yer alan düşünceleri kendi ülkelerinde de yaymaya başlamışlardır.⁹⁰

Üst sınıfın yönetimdeki beceriksizliği mali ve ekonomik krizi çıkmaza sokması, ihtilalin çıkış noktasını oluşturmuştur. Ekonomik bunalıma çare bulmak maksadı ile üç sınıfın temsilcilerinin katılımıyla, feodal düzenin bir temsili olan ve 1614 yılından beri toplanmayan *Etats Gneraux* 5 Mayıs 1789’ da *Versailles* ’de toplamıştır. Ancak halk sınıfı (*Tiers Etat*), rahipler ve soyluların toplam sayısından fazla üye ile katılmıştır. Genel Meclisin toplandığı ilk anda oyların nasıl verileceği konusunda sorun ortaya çıkmıştır. Rahipler ve soylular arasında oyların nasıl verileceğine dair tartışmalar sürerken, Halk Sınıfı vekilleri bir araya gelerek göreve başlamışlar ve “Millet Meclisi” adı altında vergilerin millet tarafından onaylanması gerektiğine kesin olarak karar vermişlerdir.⁹¹

Bu tutum karşısında rahiplerde Halk Sınıfı vekilleri arasına katılmaya karar vermiştir. Soylular, iki sınıfın aldığı kararlara karşı çıkmaya devam etmiştir. Soyluları destekleyen kral XVI. Louis halkın ve rahiplerin temsilcilerinin birleşmesini engellemek için vekillerin toplandığı salonu kapatmıştır. Kralın salonu kapatmasına karşı vekiller *Jeu de Paume* salonunda toplanmıştır. Böylece vekiller kendilerini milletin temsilcisi olarak görmeye başladı⁹² ve anayasa hazırlığına başlamıştır.⁹³

23 Haziran’da sarayda toplanan krallık meclisinde *Etats Generaux*’ un oyu olmadan yeni vergi konulamaz şeklinde bir karar alınmıştır. Ancak sınıflar ve feodal haklar olduğu gibi devam etmiştir. Kral her üç sınıfın ayrı ayrı meseleleri görüşmelerini istemiş fakat Mirabeau’nun muhalefeti neticesinde bu karar uygulanamamıştır. *Tiers Etat* vekilleri arasına rahipler ve asilzadelerin de katılmasıyla anayasa çalışmalarına başlanmıştır. Böylelikle Ulusal Meclis olarak ilan edilmiştir. Bu durum Fransa’da uzun yıllardan beri varlığını sürdüren mutlak monarşinin sonunu getirmiştir.⁹⁴ Fransa Krallığı için anayasa hazırlığına başlamaları monarşi yönetimini değiştirmeye yönelik atılan büyük bir adımdır. Yani bir nevi krala karşı gelmektir. Bu bakımdan ihtilal bu hareketle başlamış bulunmaktadır. Bu özelliği ile mali bunalıma çözüm bulmak maksadıyla toplanan meclis,

⁹⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*,14.

⁹¹ Murat Sarıca, *Siyasal Tarih* (İstanbul: AR Basım, 1983), 27-28.

⁹² Sarıca, *Siyasal Tarih*, 28.

⁹³ Yahya Bağçeci, *İnsan Hakları ve Şiddet İkileminde Eylül katliamı Örneği*, 246.

⁹⁴ Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih 1789-1950*, 51-52.

nitelik değiştirerek ihtilalci bir niteliğe bürünmüştür. Devamında içinde bulunduğu durumdan dolayı memnuniyetsiz olan küçük papaz ve soylu sınıfından üyelerin de meclise katılmasıyla 9 Temmuz 1789’ da Ulusal Meclis yerini Kurucu Meclise bırakmıştır.⁹⁵

Bütün bu gelişmeler ayrıcalıklı sınıfın telaşa kapılmasına neden oldu. Kralı da yanlarına alarak meclisi dağıtmak istemişlerdir. Meclisin dağılacağı söylentileri halkı harekete geçirmiştir. 14 Temmuz 1789’da mutlakiyetin sembolü olan Bastille Hapishanesi’ni basarak ele geçirmişlerdir.⁹⁶ Bastille’nin ele geçirilmesi hem Fransa’da hem de Avrupa’da büyük etki yaratmıştır. Robespierre, A. Buissart’a yazdığı mektupta devrimin insanlık tarihindeki en büyük olaylarından birisi olduğunu ifade etmiştir.⁹⁷

İhtilalin başlamasından 1794 yılına kadar olan ilk beş yıllık sürede ihtilalciler, halihazırda var olan toplumsal ve siyasi düzenin tüm uzuvlarını bertaraf edene kadar mücedele etmiştir.İki yıldan fazla bir sürede Ulusal Meclis, anayasal monarşi için çalışmıştır.⁹⁸ Anayasa çalışmalarının devam ettiği esnada Lafayette, Amerikan Bağımsızlık Demeci’nden ilham alarak anayasada vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin yer almasını teklif etmiştir. Ancak bunun uygulanması için sınıfsal farkların ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁹ Ulusal Meclis, 4-5 Ağustos’ta soyluların tüm ayrıcalıklarını kaldırdığını bildirmiştir. 26 Ağustos’ta İnsan Hakları Beyannamesi yayınlanmıştır.¹⁰⁰ 26 Ağustos’ta yayınlanan bildirge; ulusal egemenlik, eşitlik ve özgürlüğü ilan ederek *Ancien regime*’nin ölüm belgesi olmuştur.¹⁰¹

28 Ağustos 1789’da İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci meclis tarafından onaylanmıştır.¹⁰² Söz konusu demeç anayasanın korunması ve vatandaşların mutlu bir yaşam sürmesi bakımından önemlidir. Demecin maddeleri günümüze kadar uzanması bakımından değinmekte fayda vardır:

⁹⁵ Uçarol, Siyasi Tarih, 15.

⁹⁶ Uçarol, Siyasi Tarih, 15.

⁹⁷ Peter Mcphee, Robespierre, 73.

⁹⁸ Davies, *Avrupa Tarihi*, 724.

⁹⁹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*,59.

¹⁰⁰ Davies, *Avrupa Tarihi*, 724.

¹⁰¹ Georges Lefebvre, *Fransız Devrimi* (İstanbul: Hil Yayın, 2015), 135.

¹⁰² Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*,59.

Md.1 İnsanlar hür doğar ve hukuk bakımından eşit yaşarlar.

Md.4. Özgürlük başkasına zarar veremeyen her şeyi yapabilme gücüdür.

Md.5. Kanun sadece toplum için zararlı olan hareketleri kısıtlayabilir.

M.d.7. Kanunun gösterdiği durumlar dışında hiç kimse suçlanamaz ve hapse atılamaz.

M.d.10. Hiç kimse, dinsel nitelikte bile olsa, kanılarından ötürü rahatsız edilemez.

M.d.13. Kamu gücünün devamı için ve yönetim giderleri için genel bir vergi gerektir.¹⁰³

Böylelikle Fransa'nın sosyal yapısı kısa sürede tamamen değişime uğramıştır. Asırlardır devam eden sosyal müessese yıkılarak milletin kendi içinden çıkan yeni bir sistem kurulmuştur.¹⁰⁴

İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesinin ilanı, Kurucu Meclis adını alan Milli Meclisin otoritesinin güçlenmesini sağlamıştır. Meclis sadece asiller sınıfının ayrıcalıklarını kordırmamış 10 Nisan 1790 yılında kabul ettiği yasa ile kilisenin de yetkilerini sınırlandırmıştır. Bütün bu gelişmeler ile Meclisin otoritesinin güçlenmesi kralın tepkisine neden olmuştur. Hâlihazırda ekonomik bunalımın içinde olan halk 5 Ekim günü ayaklanarak Versailles Sarayı'nı basmıştır. Lafayette' nin çabaları kral ve kraliçeyi halkın elinden kurtarmıştır. Ancak halkın öfkesi dinmeyince kral ve kraliçe Versailles Sarayı'ndan alınarak Tuileries Sarayı'na getirilmiştir.¹⁰⁵

Kurucu Meclis'in iki yıllık çalışması neticesinde anayasa hazırlanmış ve 14 Eylül 1791 yılından kralında onayı ile yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Fransa'da Meşrutî Monarşi başlamıştır. 1791 Anayasası, Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığına göre hazırlanmıştır. Yürütme yetkisi ve bakanların ataması kral tarafından yapılacak, kanun yapma yani yasama gücü meclise ait olacaktır. Kral meclis tarafından koyulan kanunları uygulamakla yükümlüdür. Yargı, halk tarafından seçilen yargıçlar ile yürütülecektir. Böylelikle kurucu meclis görevini tamamlamış ve yeni meclis "Yasama Meclisi" seçilmiştir.¹⁰⁶

Yasama Meclisi dönemi içerde ve dışarda çekişmelerin yaşandığı ve kral ve kraliçenin düşman güçler tarafından korunduğu bir dönem olmuştur. Eylül 1792'de ise Fransa'nın

¹⁰³“ Fransa Milli Kütüphanesi Web Sitesi, Gallica” (Erişim Tarihi, 31.12. 2024), <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69480451/f1.item.zoom#>

¹⁰⁴ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,60.

¹⁰⁵ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,60.

¹⁰⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi,60-61.

kuzeyindeki işgalci güçlerinin durdurulması ardından yerini Konvansiyon Meclisi'ne bırakmıştır.¹⁰⁷

20 Eylül 1792'de ilk toplantısını gerçekleştiren Konvansiyon Meclisi, 21 Eylül 1792 yılında krallığı kaldırdığını ve cumhuriyeti ilan ettiğini açıklamıştır. Böylelikle Fransa'da I. Cumhuriyet dönemi başlamış ve monarşi sona ermiştir. Kralı vatana ihanet suçundan yargılayarak 21 Ocak 1793 yılında idam etmiştir. Kralın idamı ile iç isyanlar başlamış, dışarıda ise Avrupa devletlerinin tepkisine neden olmuştur. Akabinde Fransa'da Terör Dönemi başlamıştır. Üç yıl boyunca Fransa'yı yöneten Konvansiyon Meclisi, cumhuriyet rejiminin yerleşmesini sağlamıştır. Ayrıcalıkları kaldırarak eşitliği getirmiş ve dini hoşgörü ile sosyal yapıyı değiştirmek için adım atmıştır. Anayasada önemli değişiklikler yaparak güçler ayrılığını güçler birliğine dönüştürmüştür. 26 Ekim 1795 yılında Konvansiyon dağılmış ve yerini Direktuvar'a bırakmıştır.¹⁰⁸

1795 yılında III. Yıl Anayasası ile başlayan Direktuvar döneminde yeni bir sistem kurulmuştur. Zira Konvansiyon döneminde kurulan yürütülen terör yönetimi ile yönetimin tek bir kişiye verilmesinin zararları açıkça görülmüştür. Direktuvar döneminde bunun aksine yönetme yetkisi, tek bir kişi yerine beş kişilik bir kurul tarafından yürütülmüştür. Bu kurula Direktörler Meclisi ismi verilmiştir.¹⁰⁹ Kurulan yeni sistemden ne krallık tarafları ne de Cumhuriyetçiler memnun kalmamış ve ayaklanma başlatmışlardır. Söz konusu ayaklanmaları henüz genç bir yaşta general olan Napolyon Bonapart bastırmıştır. Sınırlarını Fransa dışında genişletme çabası içinde olan Direktuvar yönetimi istediği başarıyı elde edememiştir. Direktuvar yönetiminin içeride ve dışarıda takip ettiği başarısız politikalar neticesinde hükümet itibarı gittikçe zayıflamaya başlamıştır. Mısır seferi neticesinde Türklere karşı mağlup olduktan sonra Mısır'dan ayrılarak Fransa'ya geri dönmüştür. Kasım 1799'da Direktuvar yönetimi son bulmuştur.¹¹⁰ 1799'dan itibaren ise on beş yıl sürecek Napolyon dönemi başlamıştır.

Direktuvar yönetimini kaldıran Napolyon Bonapart, üç konsülden oluşan yeni bir hükümet kurmuştur. Akabinde anayasa hazırlanması için komisyon meydana getirmiştir.

¹⁰⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 16-17.

¹⁰⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 17-18.

¹⁰⁹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 71.

¹¹⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 19.

Böylelikle Konsüllük dönemi başlamıştır. Napolyon dört yıl süre ile I. Konsül olarak seçilmesinin ardından yeni bir anayasa hazırlatmıştır. Bu anayasa ile Napolyon'un kişiliğinde birleşen merkezi bir yönetim meydana getirilmiş, cumhuriyeti esasına dayanan dört meclisi olan parlamento kurulmuştur. Despotik bir cumhuriyet kuran Napolyon kendisini ömür boyunca Konsül seçtirmiştir. 1804 yılında ise imparator olmuştur.¹¹¹

2.1.2. Avrupa Devletleri ve Napolyon Bonaparte

Avrupa devletleri, Fransa'da meydana gelen ihtilale başlarda ilgisiz yaklaşmışlardır. Fransa'nın iç karışıklık içerisinde olmasından dolayı zayıflayacağını düşünmüşlerdir. Fransa'da ihtilal hareketleri neticesinde mutlak monarşi sona ermiştir. Ardından meşrutiyet ve cumhuriyet rejimlerinin kurulması, Avrupa monarklarını harekete geçmeye sevk etmiştir. Avrupa devletleri bu durum karşısında ihtilale karşı tavır sergilemeye başlamıştır. Ancak kendi aralarında anlaşmazlıklar mevcuttur. İhtilal patlak verdiği esnada Rusya ile Osmanlı Devleti 1787 yılından beri savaş halindedir. Prusya ve Avusturya arasında da anlaşmazlıklar mevcuttur. Fakat ihtilal bu devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkların bir süre son bulmasını sağlamıştır.¹¹²

Fransa'da yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Avusturya ve Prusya, kralın otoritesinin sarsılması karşısında kayıtsız kalmayarak ihtilal hükümetine karşı ilk ittifakı kurmuşlardır. Kral ve ailesini ihtilal hükümeti karşısında koruyacaklarını bildirerek Şubat 1791'de ittifak oluşturmuşlardır. Kral taraftarları, Fransız güçlerinin kolay bir şekilde mağlup edileceğini ve kralın tekrardan tüm gücü ele geçireceğine inanmışlardır. Neticede Nisan 1792'de Avusturya'ya karşı savaş ilan edilmiştir. Kısa süre içerisinde Fransa ile bütün Avrupa güçleri savaş haline gelmiştir.¹¹³

Kral 16 Louis, Fransız halkının özgürlüğünü yok ettiği gerekçesi ile yargılanmaya başlamıştır. Kral, uzun yargılama sürecinin nihayetinde idam cezasına çarptırılmıştır. Nihayetinde 21 Ocak 1793 yılında giyotin ile idamı gerçekleştirilmiştir. XVI. Louis'in idam edilmesi ile Fransa'da monarşik yapı sona ermiştir. Avrupa monarkları kralın idam edilmesini meydan okuma olarak algılamış ve Fransa'ya karşı düşmanca tavır

¹¹¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 19.

¹¹² Uçarol, *Siyasi Tarih*, 20.

¹¹³ Memet Yetişgin, *Modern Avrupa Tarihi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2014), 245.

sergilenmelerine neden olmuştur.¹¹⁴ Ayrıca Fransa'nın Avusturya karşısında başarı elde etmesi ve özellikle Belçika'yı ele geçirmesi İngiltere'yi harekete geçirmiştir. Bu durumda ikili arasında ilişkiler kopma noktasına gelmiş ve savaş kaçınılmaz olmuştur. Konvansiyonun İngiltere'ye ve Hollanda'ya karşı savaş ilan etmesi neticesinde I. Koalisyon Dönemi başlamıştır. Böylelikle 1789 da patlayan ihtilal *Avrupa Savaşı'na* dönüşmüştür.¹¹⁵

Koalisyon savaşları Napolyon'un yıldızının parlamasını sağlamıştır. Aslen Korsikalı olan yüksek bir zekâ ve hırsa sahiptir. Aristokrat süvariliğe uygun olmadığından modern topçu sınıfına katılmasına katılmıştır. Napolyon ilk kez Toulon kuşatmasında dikkatleri üzerine çekmiştir. 1796-1797 seferinde ön saflarda yer alarak yeteneklerini gösterme fırsatı elde etmiştir. Compo Formio barış anlaşmasını müzakere etmesi Napolyon'un ülke içinde büyük bir ün kazanmasını sağlamıştır.¹¹⁶

Avusturya'nın Kuzey İtalya'yı işgal etmesi ile İkinci Koalisyon'un Avrupa ayağı kurulmuştur. Bu esnada I. Konsül olarak Fransa yönetimine el koyan Napolyon koalisyon güçlerine karşı harekete geçmiştir. Napolyon İngiltere ile 1802 yılında Amiens Barış'ını imzalayarak İkinci Koalisyon savaşlarından da başarı ile çıkmıştır. Bu durumdan yararlanarak Aralık 1804'te İmparatorluğunu ilan etmesi ile Fransa'da I. İmparatorluk Dönemi başlamıştır.¹¹⁷

Napolyon İmparator olduktan sonra Fransa'da devlet sisteminde değişim başlatmıştır. Papa ile anlaşma imzalayarak kilisenin devlet gözetimine dayalı olarak hareket etmesini sağlamıştır. Valileri atama usulü ile seçerek yeni ulusal bir yönetim teşkilatı kurmuş, *Conseil d'Etat adı* ile Devlet Konseyi kurmuştur. Napolyon Kanunları ismi ile anılacak olan Medeni Kanun'u oluşturarak yeni bir hukuk sistemi meydana getirmiştir. Eğitim sisteminde türlü yeniliklere imza atmıştır. Kısaca Fransa'da modern yasama yürütme yargı ve eğitim kurumları ihdas etmiştir.¹¹⁸

¹¹⁴ Yahya Bağçeci, "Britanya-Fransa Savaşına Giden Yol (1792-1793)", *History Studies (13094688)* 10/7 (2018), 82-83.

¹¹⁵ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 68-69.

¹¹⁶ Cecil Jenkins, *Kısa Fransa Tarihi*, çev. Yavuz Olagan (İstanbul: Say Yayınları, 2021) 142.

¹¹⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 22.

¹¹⁸ Jenkins, *Kısa Fransa Tarihi*, 145-146.

Napolyon gerçekleştirdiği reform hareketleri ile devlet üzerindeki kontrolünü artırarak otoritesini sağlamlaştırmıştır. Diğer yandan da dağınık halde olan *Ancien Regime* (eski rejimi) bütüncül bir hale getirmiştir. Ülkesiyle birlikte kendi konumunu da reforme etmiştir. 1792 yılında kurulan I. Cumhuriyet’ in sona ermesinin ardından I. İmparatorluk Dönemi’nin başlaması ile milli irade kavramı sekteye uğramıştır. Bu durumda ihtilal eserlerini öldürerek *Tuileries* Sarayı’na yerleşmiş ve Bourbonlar zamanındaki saray hayatını yeniden canlandırmıştır. Napolyon’un bu hareketleri kendisine karşı muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹¹⁹

Konsüllük döneminde peşi sıra elde ettiği başarılar ile Avrupa kıtasının büyük kısmına egemen hale gelmiştir. Bu durumda denizlerde üstün durumda buluna İngiltere’yi tekrardan karşısına almıştır. Karada ve denizlerde ülkesinin çıkarlarını genişletmek isteyen Napolyon’un Avrupa’da egemen konuma gelmek için İngiltere’yi bertaraf etmesi gerekmektedir. Bu durumda dünyanın en büyük deniz devleti İngiltere ile Fransa karşı karşıya gelmiştir.¹²⁰

Napolyon, İngiltere’yi bertaraf etmek için İngiliz kolonilerine giden yolda hakimiyet sağlamak istemiştir. Bu da Osmanlı Devleti ile yakınlaşması ile mümkündür. Bu nedenle Fransa İngiltere’nin hedefindeki Mısır’a yönelmiştir. Ancak Mısır’da Osmanlı egemenliği sürmektedir.¹²¹

Napolyon’un yayılcı politikaları karşısında başta İngiltere ve Avusturya devletleri olmak üzere Avrupa devletleri tekrar bir araya gelerek Mayıs 1803 tarihinde Üçüncü Koalisyon dönemini başlatmışlardır.¹²² İlk olarak İngiliz-Rus anlaşması sağlanmış, ardından bu anlaşmaya Avusturya’da katılmıştır. Kısa süre sonra İsveç’inde katılımıyla Üçüncü Koalisyon tamamlanmıştır.¹²³

İngiltere’yi kesin bir şekilde mağlup etmek isteyen Napolyon, Amiral Villeneuve komutasındaki donanmasını Britanya adasını işgal etmek için göndermiştir. Fransız

¹¹⁹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 80.

¹²⁰ Uçarol, Siyasi Tarih, 23.

¹²¹ Ahmet Eyicil, Siyasi Tarih (Ankara: Altınordu Yayınları: 2020),30.

¹²² Eyicil, Siyasi Tarih, 30.

¹²³ Yahya Bağçeci, “Horatio Nelson ve Trafalgar Savaşı”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 76(2019), 96.

donanması Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanmasına yakalanmıştır.¹²⁴ Amiral Nelson, Fransız donanmasını Trafalgar'da mağlup etmiştir. Trafalgar dönemin en büyük deniz savaşları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. İngilizler bu zafer ile adalarını işgal tehlikesinden kurtarmıştır. Böylelikle sömürgelerini güvence altına almıştır. Trafalgar ile Napolyon'un İngiltere'ye doğrudan saldırma ümidi kırılmıştır.¹²⁵

İngiltere'ye doğrudan saldıramayınca yönünü İngilizlerin müttefiklerine çevirmiştir. Avusturya'yı Austerlitz'de yenilgiye uğratmıştır. Austerlitz zaferinden sonra Napolyon bütün Avrupa'ya hâkim olduğunu düşünmüş ve düşüncelerini daha geniş sınırlara yaymaya başlamıştır. Bu zaferden sonra Avrupa'yı kendi arzularına göre düzenlemeye başlamıştır.¹²⁶ 1806'da Almanya'daki Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na kaldırmış ve Alman devletlerinden oluşan Ren Konfederasyonu'nu kurarak kendisine bağlamıştır. Rusya'yı barış anlaşması yapması için zorlamış ancak başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Rusya, Prusya'yı Fransa'ya karşı savaş açması için kışkırtmıştır.¹²⁷

Rusya ve Prusya'nın görüşmeleri devam ederken Napolyon, vakit kaybetmeden Jena ve Auerstadt savaşları ile Prusya'yı yenmiş ve Berlin'e girmiştir. 1807 yılında Friedland savaşıyla Rusları mağlup etmiştir. Temmuz 1807 tarihinde Rus Çarı ile Tilsit anlaşmasını imzalamıştır. Tilsit ile bütün Avrupa kıtası etki alanı bakımından ve fiziksel açıdan ikiye bölünmüştür. Bu durumda İngiltere iki devleti de düşman olarak ilan etmiştir.¹²⁸ Tilsit Anlaşması bir nevi Fransa-Rusya ittifakı idi. Napolyon Tilsit ile Rusya'yı kendi tarafına çekerek İngiltere'yi yalnız bırakmak istemiştir. Rusya'ya Balkanlar'ı vadederek ilişkileri dostluk seviyesine yükseltmek istemiş, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda aralarında gizli bir anlaşma imzalamışlardır. 1807 tarihinde Erfurt Anlaşmasını imzalayarak İngiltere'yi ortak düşman ilan etmişlerdir. Osmanlı topraklarının paylaşılması ikili arasında gittikçe şiddetlenen tartışmalara neden olmuştur. Bu durumda dostluk ilişkileri zayıflamaya başlamıştır.¹²⁹

¹²⁴ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 82.

¹²⁵ Bağgeci, "Horatio Nelson ve Trafalgar Savaşı", 112.

¹²⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 82-83.

¹²⁷ Eyicil, Siyasi Tarih, 31.

¹²⁸ George Rude, *Fransız Devrimi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 218. Çeviren: Ali İhsan Dalgıç

¹²⁹ Uça22rol, *Siyasi Tarih*, 27.

Fransa, Trafalgar yenilgisi ile denizlerdeki üstün hakimiyetin İngiltere’de kalmasını kabullenememiştir. Jena zaferinden sonra 21 Aralık 1806 tarihinde İngiltere’ye karşı Kıta Ablukasını ilan etmiştir. Bu abluka ile İngiltere gemilerine Avrupa limanlarını kapatmıştır. İlâveten İngiliz limanlarına uğrayan ve tarafsız olan gemilere de el konulmasını emretmiştir. Ancak Napolyon bu girişiminde başarılı olamamıştır. İngilizler, Fransızların bu davranışı karşısında Fransızlara karşı deniz ablukasını ilan etmiştir. Fransızlara ve onların müttefiklerine ait gemilere el konulmasını emretmiştir.¹³⁰

Napolyon’un kıta ablukasını denizlerde ticaret yapan devletlerin Fransa’ya karşı ayaklanmalarına sebep olmuştur. İspanya, Napolyon’a karşı milli nitelikte ayaklanma başlatmıştır. İspanya’da başlayan milli ayaklanma giderek büyüyerek Avrupa’nın büyük bir kısmına yayılmıştır. Ayaklanmanın Almanya’ya sıçraması Alman milliyetçiliğini uyandırmış, Prusya’da Napolyon’a karşı isyan hareketi başlamıştır. Milli nitelikteki isyanlar kısa sürede Avusturya’ya da sıçramıştır. İhtilalin önemli bir çıkış noktasını oluşturan milliyetçilik fikri Napolyon’un seferleri ile tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Şimdi ise Napolyon’un uyandırdığı milletler, silahlarını ona doğru çevirmişlerdir. Milliyetçilik silahını ilk doğrultan İspanya olmuştur. İspanya ve Fransa arasındaki çatışmayı fırsat bilen Avusturya, Fransa’ya saldırmış fakat başarılı olamamıştır. Ekim 1809 tarihinde ikili arasında Viyana Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada Napolyon her ne kadar ön planda olsa da Avrupa’da Napolyon aleyhine kımıldanmalar başlamıştır. İspanya’nın başlattığı milliyetçi ayaklanmalar Avusturya’nın aklını başına getirmiştir.¹³¹

Tilsit ve Erfurt anlaşmaları ile başlayan Fransız-Rus dostluğu uzun ömürlü olmamıştır. Ruslar, İngilizlere yönelik başlatılan kıta ablukasında ticari anlamda zarar görmeye başlamış ve Fransa ile kurduğu dostluğu bozarak İngilizlere yaklaşmıştır. Rusların bu iki yüzlü siyaseti karşında Napolyon Moskova seferine çıkmaya karar vermiştir. Haziran 1812 tarihinde Moskova’ya girmiştir. Ancak istediği barış anlaşmasını imzalatamamıştır. Moskova’nın ağır kış şartları Napolyon ve ordularını zor durumda bırakmıştır. Açlık, soğuk ve Rusların saldırıları karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Moskova seferi Napolyon ve orduları için sonun başlangıcı olmuştur.¹³² Napolyon’un Moskova

¹³⁰ Eyicil, *Siyasi Tarih*, 32.

¹³¹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 86-88.

¹³² Eyicil, *Siyasi Tarih*, 33-34.

seferinde başarısız olması bütün Avrupa devletlerini heyecanlandırmıştır. Fransa ordularının zayıflamasını fırsat bilen İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya bir araya gelerek altıncı koalisyonu oluşturmuşlardır.¹³³

Koalisyon müttefikleri Napolyon'dan Fransa sınırlarını 1795 yılındaki sınırlara çekmesini istemiştir. Napolyon'un bunu kabul etmemesi üzerine İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya 1814 yılında ittifak anlaşması imzalamışlardır. Anlaşmaya göre Fransa'nın sınırları 1792 sınırlarına çekilene kadar mücadele etmeye karar vermişlerdir. Bu durum Napolyon'un gözden düşmesine neden olmuştur. Talleyrand'ın girişimleri ile 31 Mart 1814 tarihinde senato kararı ile Napolyon imparatorluktan düşürülmüştür.¹³⁴ 20 Nisan 1814'te Elbe Adası'na sürülmüştür. Napolyon'un düşmesi ile Fransa'da krallık geri getirilmiş ve tahta XVIII. Louis çıkarılmıştır. Kral yeni bir anayasa ilan ederek meşruti monarşiyi tekrar kurmuştur. Mayıs 1824'te koalisyon devletleri ile Fransa arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Fransa 1792 yılındaki sınırlarına çekilmeyi kabul etmiştir. Napolyon'un altüst ettiği Avrupa'yı toplayacak olan Viyana kongresi kararlarını da kabul etmiştir.¹³⁵

Fransa'da başlayan restorasyon döneminde, halk kısa bir süre sonra Napolyon dönemine özlem duymaya başlamıştır. Fransız halkı Kral ve ailesine karşı cephe oluşturmuşlardır. Müttefikler de bu esnada 1814 yılında toplanan Viyana Kongresi'nde çıkar çatışmasına düştükleri için çok yavaş ve dağınık bir şekilde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Fransa ve Viyana'daki bu ortamda Napolyon için yeniden fırsat doğmuştur. Elbe Adası'ndan ayrılarak 20 Mart'ta tekrar Paris'e dönmüş ve yeniden İmparator olmuştur. Tahta geçmesinin ardından 1792 sınırları ile yetinerek barışı korumayı kabul etmiştir. Fakat müttefik devletler Napolyon'un tekrar Fransa tahtına oturmasını kabul etmeyerek Napolyon'u düşman ilan etmişlerdir.¹³⁶

Napolyon, müttefik devletlerin bu tutumu karşısında yeni ordusu ile Belçika topraklarına girmiştir. Ancak Haziran 1815'te Waterloo Savaşı'nda İngiltere ve Prusya karşısında büyük bir yenilgiye uğramıştır. Yenilginin ardından Paris'e dönmesi ile Haziran 1815

¹³³ Mustafa Akdağ, *Yakın Çağ Dönemi Avrupa Tarihi* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2017), 99.

¹³⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 90.

¹³⁵ Eyicil, *Siyasi Tarih*, 34.

¹³⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 32.

tarihinde tekrardan istifaya zorlanmıştır. Saint-Helene adasına sürüldükten beş sene sonra 5 Mayıs 1820’de hayatını kaybetmiştir. Napolyon’ un ardından XVIII. Louis tahta geçmiş ve meşruti monarşiyi kurmuştur. Koalisyon Devletleri ile Kasım 1815’te anlaşma imzalamışlardır. İkinci Paris Anlaşmasıyla, 1789 da başlayan ve 25 yıl boyunca Avrupa’daki tüm dengeleri altüst eden ihtilal savaşları sona ermiştir.¹³⁷

Napolyon, devrimin etkilerinin sadece Fransa ile sınırlı kalmasını istememiştir. Avrupa’nın feodal monarşilerini devrimin en büyük düşmanı olarak görmüştür. Aynı zamanda kapitalizmin yaygınlaşmasını istemiştir. Dış politikasındaki ilk etken kapitalizmin yayılmasını sağlamaktır. Bir diğeri ise Fransa sınırlarını genişletmektir. Yıllardır sömürgeci olan bu devlet, büyük sömürgelere sahip olan İngiltere’yi kendisine rakip olarak görmüştür. Bu etkenlere bağlı olarak Napolyon savaşları gerçekleşmiştir.¹³⁸

2.1.3. Fransız İhtilali ile Değişen Siyasi Yapı

Fransız İhtilali, ekonomik bir krizin eşiğinde ortaya çıkmıştır. Kısa zamanda gelişerek özgürlük, eşitlik ve demokrasi sorununa dönüşmüştür.¹³⁹ Fransız İhtilali’nin amacı, aristokrasi tarafından horlanan burjuvaziye, hem kralın mutlak gücünü ortadan kaldırılması ve burjuvaziye iradenin verilmesi, hem de aristokratik imtiyazların kazandırılmasıdır.¹⁴⁰ 19. yüzyıl ekonomik bakımdan İngiliz Sanayi Devrimi’nin etkisiyle değişirken, siyasi ve ideolojik olarak da Fransız Devrimi ile şekillenmiştir. Dünyanın büyük bir kısmında radikal, liberal ve demokrat siyasetin başlangıcını teşkil etmektedir.¹⁴¹

Devrimin sloganı haline gelen hürriyet, eşitlik, kardeşlik kavramları devrimden önce ve devrim sırasında her türlü toplumsal sorunun çözümünün dayanak noktasıdır. Devrimin sloganı olan bu kavramlar, devrimden önce de kullanılmıştır. Ancak Jakobenlerin iktidara gelmesi ile bu kavramlar devrimcilerin ortak ülküsü haline gelmiştir. *Fransız Devrim Savaşları* ve *Napolyon Savaşları* ile tüm Avrupa ve hatta tüm dünyaya yayılan bu

¹³⁷ Eyicil, Siyasi Tarih, 35.

¹³⁸ Muharrem Tünay, Siyasal Tarih (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 94.

¹³⁹ Uçarol, Siyasi Tarih, 33.

¹⁴⁰ George C. Comninel, *Fransız Devrimi’ni Yeniden Düşünmek*, çev. Ali Çakıroğlu (İstanbul: İmkân Yayınları, 2016), 11.

¹⁴¹ Hobsbawm, *Devrim Çağı*, 63-64.

kavramlar zaman içinde Fransız devriminin sloganı haline gelmiştir.¹⁴² Devrim idealleri Fransa’da, Avrupa’da ve hatta dünyanın tamamında kısa bir süre zarfında siyaset ve toplum algısını kökten değiştirmiştir.¹⁴³

Fransız Devrimi, dünyada köklü değişikliklerin başlamasına neden olmuştur. Monarşiler yıkılmaya başlamış, ayrıcalıklı sınıflar yerini halkın iradesine bırakmıştır. Siyasi, idari ve toplumsal alanda büyük bir değişimin başlangıcı olmuştur. Avrupa’da ortaya çıkan liberalizm, eşitlik, hürriyet, demokrasi ve özgürlük kavramları tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır.¹⁴⁴

Kurucu Meclis tarafından 26 Ağustos 1789’de ilan edilen İnsan Hakları Beyannamesi, iktidarın Tanrı’dan ulusa geçmesini sağlamıştır.¹⁴⁵ Bildiri geleneksel teokratik yapının yıkılmasını ve ayrıcalıklı sınıfsal yapının son bulmasını sağlarken, çağdaş bir kamu hukuku meydana getirmiştir. Bu bildiri ile Fransa’da laik devlet sisteminin temeli atılmıştır. Devletin laikleşmesi ile liberalizm güçlenmiştir. Devrimin egemen sınıfı burjuva kapitalist bir ekonomik sistemin temellerinin atılmasını sağlamıştır.¹⁴⁶ Eski rejimin ölüm fermanı olan bu bildiri, 19. yüzyıl liberalizminin en önemli belgesidir.¹⁴⁷

Tamamıyla cumhuriyetçi ve demokrat niteliklere sahip olan İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi iki bakımdan muhakeme edilmiştir. Bunlardan ilki geçmişi yıkmak ikincisi geleceği kurmaktır. Beyanname çoğunlukla ikinci bakımdan ele alınmaktadır. Yani ihtilal sonrası Fransa’nın siyasi ve içtimai programının belirlenmesidir. Amaç *Angien Regime’nin* dirilmesinin önlenmesidir.¹⁴⁸

İnsan Hakları Beyannamesi feodalitenin yıkılmasına neden olmuştur. Kuvvetler ayrılığını esas alan bildiri, devletin gücünü sınırlandırarak bireyin gücünü ön plana çıkarmıştır. Montesquieu’den esinlenerek yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında denge kurmaya çalışmıştır. Bildiri kralın egemenlik hakkını elinden almıştır. Ancak doğrudan halkın

¹⁴² Durgun, Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek, 109.

¹⁴³ Durgun, Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek, 112.

¹⁴⁴ Yetişgin, *Modern Avrupa Tarihi*, 253.

¹⁴⁵ Taner Timur, *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi* (İstanbul: Yordam Yayınevi, 2016), 293-294.

¹⁴⁶ Abdullah Arslan, “Fransız Devrimi ve 789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi”, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*, 4/1(2018), 26.

¹⁴⁷ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e* (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 164.

¹⁴⁸ A. Lauard, *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi I*, Çev. Nazım Poroy (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 68-70.

eline vermek yerine burjuvaziye egemen kılmıştır. Bildiride belirtilen haklar açıkça güvenlik altına alınmamıştır. Çünkü pozitif bir hukuk belgesi niteliğinden çok, dönemin burjuva ve bireyci dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bildiride belirtilen haklar ise 1791 Anayasası ile güvence altına alınacaktır.¹⁴⁹

İhtilalin ikinci önemli unsuru 1791 Anayasası'nın ilan edilmesidir. *Angien Regime*'nin sonunu getiren Anayasa, kralın mutlak otoritesine son vererek anayasal bir monarşi meydana getirmiştir.¹⁵⁰ 1791 Anayasası, hazırlandığı ortama uygun olarak uzlaşmacı bir niteliktedir. Yine de devrimci ve demokratik izler taşımaktadır. 1791 Anayasası'nın başlangıcını İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi oluşturmaktadır. Anayasa Kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalı olarak yasama gücünü milletvekillerinin yer aldığı meclise bırakmıştır. Yürütme yetkisi kralın eline bırakılmıştır. Yargı ise halk tarafından seçilmek üzere ve belirli bir süre boyunca görevi elinde tutan hakimlere verilmiştir. 1791 Anayasası mutlak monarşiden uzak olmanın yanı sıra, Krala tanınan yetkiler açısından demokratik bir anayasa sayılamamıştır. Yine de Fransa'yı meşruti monarşi koşullarına getirmiştir.¹⁵¹ Uzun tartışmalar neticesinde hazırlanan 1793 Anayasası, tarihte ilk olan demokratik bir cumhuriyet kurmuştur. 1793 Anayasası, Mülkiyet hakkının diğer insanların haklarını sınırlamayacak şekilde yeniden düzenleyerek çalışma hakkını tüm vatandaşlara vermiştir. Bu özelliği ile 1793 Anayasası devrim dönemi anayasalarının en liberal nitelikli olanıdır.¹⁵² 24 Haziran 1793 yılında kabul edilen bu anayasa aynı zamanda Fransa'nın en demokratik anayasasıdır. Milli hakimiyet esasına bağlı olarak seçim hakkını tüm erkek vatandaşlarına vererek halkın bütün yetkilerini vekillere vermemiş ve kanunlara halkın da iştirak etmesini sağlamıştır.¹⁵³ Fransız feodal düzenine son damgayı vuran anayasa, ayırım yapmaksızın vergi yükümlülüklerinin tümünü ortadan kaldırmıştır. Ancak çok uzun ömürlü olmayan bu Anayasa bir süre boyunca rafa kaldırılmış ve seçimlerin de ertelenmesi ile tekrardan otoriter ve merkezi bir hükümet kurulmuştur.¹⁵⁴

Ekonomik bunalımların kısa bir süre sonra özgürlük ve eşitlik sorununa dönüşmesi ile patlak veren ihtilal kısa bir sürede Avrupa düzenini altüst etmiştir. İhtilal ile gelişen

¹⁴⁹ Murat Sarıca, *100 Soruda Fransız İhtilali* (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2021), 99-100.

¹⁵⁰ Yetişgin, *Modern Avrupa Tarihi*, 242.

¹⁵¹ Timur, *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*, 302-303.

¹⁵² Rude, *Fransız Devrimi*, 128-130.

¹⁵³ Lauard, *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi*, 429.

¹⁵⁴ Rude, *Fransız Devrimi*, 130.

demokrasi, laiklik, ulusal devlet, milli egemenlik vb. kavramlar Napolyon savaşları ile tüm Avrupa'ya yayılmış ve Avrupa'nın güçler dengesini baştan sona değiştirmiştir. Napolyon'un Fransa'nın siyasi haritasını değiştirerek Avrupa haritasını altüst etmesi, Avrupa'yı harekete geçirerek savaş alanına çevirmiştir. İhtilal ile ortaya çıkan bunalım, ulusların egemenliklerini kendilerinin tayin etmesini sağlayarak ulus-devlet kavramının tüm Avrupa'yı hatta tüm dünya uluslarını harekete geçirmiştir. Böylelikle Fransız İhtilali, ortaya çıkardığı kavramlar ve düşünce akımları ile askeri, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda etkileri günümüze kadar sürecek olan büyük çaplı değişimin başlangıcını teşkil etmiştir. Bu durum özellikle 19. yüzyıl siyasi tarihinde devletlerarası ilişkileri önemli ölçüde etkileyecek olan Viyana Kongresi'nin toplanmasına neden olmuştur.¹⁵⁵

Bireyin kendine özgü haklara sahip olduğu düşünceler ise ihtilalden önce Alman filozof Herder tarafından ortaya atılmıştır. Ancak bu düşüncenin gelişmesi Fransız İhtilali ile gerçekleşmiştir. Fransız Devrimi'nden önce monarşik bir temele dayalı olan birey ve devlet arasındaki ilişki, devriminde etkisiyle kralın ortadan kalkması ile doğan boşluğun ulusal egemenlik kavramı ile doldurulmasını sağlamıştır. Özellikle 1814 yılından sonra gelişim gösteren milliyet ilkesi hızla güçlenerek ulus devlet kavramının yayılmasına neden olmuştur. Viyana Kongresi ile eski düzeni devam ettirmek isteyen Avrupa monarkları, bu akımı durdurmaya çalışmışlardır. Ancak hızla gelişen akım monarkların korkulu rüyası olmuştur. Milliyet ilkesi en büyük darbeyi Osmanlı Devleti'ne vurmuştur. Özellikle 1830 yılından sonra cereyan eden olaylar devletin yıkılış sürecini hızlandırmıştır.¹⁵⁶

2.2 1789 Fransız İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ndeki Yansımaları

2.2.1.İhtilal Hükümeti ile Osmanlı Devleti'nin Siyasi Münasebetleri

Fransa'da ihtilal hareketlerinin başladığı sırada Osmanlı ile Fransa arasında Kanuni dönemde kurulan münasebetler geleneksel çizgide seyretmekteydi. İhtilalin başlaması başta Avrupa devletlerini nasıl harekete geçirmede ise Osmanlı Devleti için de durum aynıdır.¹⁵⁷ Avrupa devletleri, Fransa'da cereyan eden olayları başta iç harp olarak

¹⁵⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 33-34.

¹⁵⁶ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010), 112-113.

¹⁵⁷ Zeki Arıkan, "Fransız İhtilali ve Osmanlı Tarihçiliği", *De La Revolution Française A'la Turquie D'Atatürk*, XVI (1990), 85-86.

nitelendirmiştir. Fransa'nın da bu harpten zayıflayarak çıkacağını düşündüklerinden müdahale etmemişlerdir. XVI. Louis'in idam edilmesi ve Fransız devrim hükümetinin, İnsan Hakları Beyannamesi'ni Avrupa'nın tamamına yaymak istemesi, Avrupa'nın temeline karşı bir hareket olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle başta İngiltere olmak üzere Avrupa monarşileri, Fransa'ya karşı cephe almaya başlamışlardır.¹⁵⁸

III. Selim'in Nisan 1789 yılında tahta geçtiği esnada Osmanlı Devleti, 1787'den itibaren Avusturya ve Rusya ile harp halindedir. Devam eden savaşlarda kısmi başarılar elde etse de sonunda yenik düşerek 1791 yılında Avusturya ile Zıştovi Anlaşmasını, 1792 yılında Rusya ile Yaş Anlaşması'nı imzalamıştır. 1789 yılında başlayan Fransız İhtilali'nin monarşileri tehdit etmesinden dolayı Avusturya ve Rusya, III. Selim ile kısmen uygun şartlarda anlaşma yapmaya mecbur kalmıştır.¹⁵⁹

Fransa'da ihtilal meydana geldiğini haber alan III. Selim, XVI. Louis'e mektup göndererek Fransa'nın durumu hakkında malumat edinmek istemiştir. Fransa kralı 20 Ekim 1791 yılında cevaben gönderdiği mektubunda, III. Selim'in telaş etmemesini ve iki devlet arasında ilişkilerin devam edeceğini bildirmiştir.¹⁶⁰ Fransa'nın kendisine uzak bir konumda olması, ortak bir sınıra sahip olmamaları ve Osmanlı'nın Avrupa'da daimî elçiliklerinin olmamasından dolayı ihtilal karşısında 1792 yılına kadar ilgisiz kalmıştır.¹⁶¹

Osmanlı Devleti Fransa'da meydana gelen ihtilal hareketleri hakkında, İstanbul'da bulunan Fransa Elçisi vasıtasıyla haber almıştır. Ağustos 1792 tarihli belgede bu durumdan bahsetmektedir. Belgeye göre Dersaadet'te bulunan Fransa elçisine, Fransa Kralı tarafından mektup gönderilmiştir. Fransa Elçisi mektubu Bab-ı Ali 'ye takdim etmiştir. Bab-ı Ali, mektubu tercüme ettirerek Fransa'daki ihtilal hareketleri hakkında bilgi edinmiştir.¹⁶²

Osmanlı Devleti, Fransa'nın yeni rejimini korumak ve ihtilali diğer devletlere yaymak için 1792 yılında başlattığı savaşta tarafsızlığını korumuştur. Fransa yeni rejimini Osmanlı Devleti'nin tanıması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak Osmanlı Devleti,

¹⁵⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 22.

¹⁵⁹ Ercüment Kuran, "III. Selim Zamanında Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Fransa", *De La Revolution Française A'la Turque D'Atatürk*, XVI (1990), 51.

¹⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi 4.Cilt* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983), 210.

¹⁶¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 72.

¹⁶² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *HAT*, 29, 12, 1206, 240/13419.

Avrupa hukukuna tabi olmadığı için ve ihtilali bir Avrupa sorunu olarak gördüğü için Fransa'nın rejimini ilk önce Avrupa devletlerinin tanınması gerektiğini düşünerek tarafsızlığını muhafaza etmiştir.¹⁶³

Osmanlı Devleti, İhtilal savaşları karşısında her ne kadar tarafsızlığını korumaya çalışsa da savaşın kendini etkilemesinden kaçamamıştır. Fransa'da 1792 yılında Konvansiyon Meclisi'nin kurulması ile krallık cumhuriyete dönüşmüştür. Eylül 1792 tarihli belgeden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti Fransa'da ihtilal fikirlerinin yayılması nedeniyle, Fransa'da krallığın kaldırıldığını haber almıştır.¹⁶⁴

III. Selim döneminde Fransız İhtilali fikirleri ve ihtilal hareketleri Osmanlı memleketlerini özellikle de Batı ile münasebetleri daha fazla olan İstanbul'u etkilemiştir. Fransız İhtilalinin ortaya çıkmasında etkili olan fikir ve hareketlerden Anadolu coğrafyasında yaşayan halk bihaberdir. Ancak Eflak ve Boğdan memleketlerinde yaşayan tüccarlar, Fenerli Rum Beyler, Beyoğlu'nda yaşayan Gayrimüslimler ve Fransızca bilen Hristiyan ve Yahudi Osmanlılar Fransa'da ihtilal meydana geldiğini öğrenmişler ve ihtilal hareketleri hakkında bilgi sahibi olmuşlardır.¹⁶⁵

Bunun üzerine Payitahttaki ihtilal taraftarları cumhuriyetin nişanesini göğüslerine takarak Beyoğlu'nda gösteriler düzenleyerek Fransız Kralı'nın gönderdiği elçiyi elçilik binasından çıkarmışlardır. İngiltere ve Avusturya, Osmanlı Devleti'nden İstanbul'daki krallık karşıtı gösterilere karşı koymasını istemiştir. Ancak Osmanlı Hükümeti bu gösterileri tabii gördüğü için bir şey yapmamıştır.¹⁶⁶ Bu dönemde İstanbul'da yaşayan Müslüman ve Gayrimüslimlerin bir kısmı Avrupa'daki olaylar hakkında bilgi sahibi olsa da büyük çoğunluğun haberi dahi yoktur. Bu nedenle İstanbul'daki cumhuriyet nümayişleri Osmanlılar üzerinde ciddi bir etkiye bulunmamıştır.¹⁶⁷

III. Selim bu sırada ıslahat hareketleri ile meşgul olduğu için Fransa ve Avrupa devletleri arasındaki harplere karşı tarafsız kalmıştır.¹⁶⁸ Ancak Fransa 20 Nisan 1792'de Avusturya

¹⁶³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 72.

¹⁶⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *HAT*, 17,01,1207, 225/12554.

¹⁶⁵ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016), 53.

¹⁶⁶ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 99.

¹⁶⁷ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, 54.

¹⁶⁸ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, 54.

ve Rusya'ya karşı açtığı savaşta, Avrupa'da yalnız kalmıştır. Batı'daki yükünü hafifletmek düşüncesi ile müttefik arayışı içerisine girmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ni kendi tarafına çekmeye çalışmıştır.¹⁶⁹ Fransa, Osmanlı Devleti'ne yeni rejimini tanıtmak ve kendi tarafına çekmek için Fransız Cumhuriyeti'nin ilk Osmanlı elçisi¹⁷⁰ Descorches İstanbul'a göndermiştir. Ancak görevinde başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti, Fransa'da kurulan devrim hükümetini tanımamıştır. Ancak bazı Avrupa devletleri'nin Fransa devrim hükümetini tanımaya yatkın olduğunun haberini aldığı için, Fransız elçisini iyi muamelede bulunmuş ve açık kapı bırakmıştır.¹⁷¹

Fransa'daki yeni rejimin 1795 yılında Prusya tarafından tanınması ile Osmanlı Devleti için sorun ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine III. Selim Fransa'nın yeni rejimini resmen tanımış ve elçi olarak gönderilen Verninac'ı kabul etmiştir. Ardından III. Selim 1797 yılında Morali Esseyid Efendi Paris'e ilk Osmanlı elçisi olarak göndermiştir.¹⁷² Böylelikle Fransa devrim hükümeti ile Osmanlı Devleti arasında resmi münasebetler başlamıştır.¹⁷³ III. Selim Avusturya ve Rusya tehdidi karşısında zaten kendisine müttefik aramaktadır. Fransa'daki yeni rejimi tanımamasının ardından ikili arasında ittifak görüşmeleri başlamıştır. İttifak görüşmeleri sırasında Napolyon'un Mısır'a saldırdığı haberi gelmiş ve görüşmeler sonuçsuz kalmıştır.¹⁷⁴

Fransa, Kanuni döneminden itibaren Osmanlı sınırları içerisinde ticari faaliyetlerini sürdürmektedir. Ancak ihtilal döneminde Fransa, Osmanlı ile ticaretine yeteri kadar önem vermeyince Osmanlı-Fransız ticari münasebetleri zayıflamıştır. Bu durum Fransa'nın Doğu'daki ticari menfaatlerine darbe vurmuştur.¹⁷⁵

Compo Formio Anlaşması ile Fransa'nın Balkanlar'a ulaşması ile iki devlet sınır komşusu olmuştur. Napolyon'un Compo Formio ile sınırlarını Osmanlı topraklarına doğru ilerletmesi iki devlet arasındaki siyaseti kırılma noktasına getirmiştir.¹⁷⁶ Bu anlaşma ile Yedi Ada'ya yerleşen Napolyon, Osmanlı-Fransız dostluğunu göz ardı ederek

¹⁶⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 72.

¹⁷⁰ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, 54.

¹⁷¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 22-23.

¹⁷² Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 100.

¹⁷³ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 99.

¹⁷⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 24-25.

¹⁷⁵ Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri*, 41-44.

¹⁷⁶ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 100.

burada bulunan Rumları Osmanlı aleyhine hareket etmeleri için teşvik etmiştir. Fransa'nın amacını anlayan Osmanlı Devlet ricali, Fransa'nın dostluğundan şüpheye düşerek endişelenmiştir. Osmanlı ile dost görünmeye devam eden Fransa, sadece Rumları değil Yahudi toplumlar arasında da milliyetçi fikirler yaymışlardır. Fransa'da kurulan Direktuar hükümeti, Yahudileri Kudüs'te bir devlet kurmaları için teşvik ederek Siyonizm'in başlamasına neden olmuşlardır.¹⁷⁷

1798 yılında Mısır'ın Napolyon ve orduları tarafından işgal edilmesi bardağı taşıran son damla olmuştur.¹⁷⁸ Napolyon Mısır'ı işgal etmek üzere Mayıs 1798'de Toulon limanından hareket etmiştir.¹⁷⁹ Bu durumu haber alan Osmanlı Hükümeti, İstanbul'daki Fransız elçisinden Fransa'nın niyeti hakkında malumat almıştır. Elçi, Napolyon'un İngiltere'yi işgal etmek amacı ile yola çıktığını bildirmiştir.¹⁸⁰

Napolyon'un Mısır'ı işgali, 16. yüzyıldan itibaren devam eden Osmanlı-Fransa dostluk ilişkilerinin bozulmasına neden olmuş ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile Fransa'ya karşı ittifaka katılmasını sağlamıştır. İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda Amiral Nelson'u Napolyon'un üzerine göndermiştir. 1798 yılında Napolyon'un donanması Nelson'a karşı yenik düşmüştür. Osmanlı Devleti, Fransa ile düşman olan Rusya ve İngiltere ile 1798 yılında ittifak anlaşması imzalamıştır.¹⁸¹

Napolyon'un Mısır'ı işgali Osmanlı-Fransa dostluğunu bozmasının yanında, Osmanlı Devleti'nin Fransız İhtilali'ne bakış açısını da değiştirmiştir. Buna ilaveten Fransa'nın Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtması ile Babıali ihtilal ile yayılan fikirlerin devleti tehlikeye sokacağını fark etmiştir. Seferin ardından devlet hizmetinde görev alan Cumhuriyetçi Fransız subayları ülkeyi terk etmişlerdir. Kalanlar ise Yedikule'ye hapsedilmiştir. İki devlet arasındaki ayrılık 1802 yılında Paris Anlaşmasının imzalanmasına kadar devam etmiştir.¹⁸²

Osmanlı Devleti daha birkaç yıl önce topraklarını Rusya ve Avusturya'dan korumak için Fransa'dan medet ummuştur. Ancak Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi ile Fransa ile savaş

¹⁷⁷ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, 57-58.

¹⁷⁸ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 100.

¹⁷⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 79.

¹⁸⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 28-29.

¹⁸¹ Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, 62-64.

¹⁸² Kuran, "III. Selim Zamanında Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Fransa", 54.

durumuna gelerek Rusya ve İngiltere ile ittifak kurmak zorunda kalmıştır. İngiltere her zamanki gibi bu durumda da kendi menfaati için hareket etmiştir.¹⁸³ Rusya da bu durumu fırsat bilerek Akdeniz'e dair emellerini gerçekleştirme imkânı elde etmiştir. Rusya'nın gemilerini Boğaz'a indirmesi İngiltere'yi endişelendirmiştir. Rusya'nın boğazlarda kalıcı olmaya çalışması, Fransa'nın Mısır'dan çıkarılmasının ardından, Osmanlı Devleti'nin tekrardan Fransa'ya yakınlaşmasına neden olmuştur.¹⁸⁴

Napolyon, İngiltere'nin hakimiyetindeki sömürgeleri ele geçirerek bölgede hakimiyet kurmayı amaçlamıştır. Mısır'daki emellerini elde edemeyince yönünü Suriye'ye çevirmiştir. Sömürgeci politika doğrultusunda hareket eden Napolyon, Suriye seferi ile Doğu Akdeniz'i İngiliz donanmalarına kapatmayı ve Osmanlı Devleti'ni Mısır konusunda ikna etmeyi amaçlamıştır. Ancak Akka'da Cezzar Ahmet Paşa'nın kuvvetli direnişi ile karşılaşmıştır. Böylelikle Napolyon ve İhtilal ordusu Akka'da ilk yenilgisini almıştır.¹⁸⁵

Fransa'nın Avrupa da Napolyon komutasında sürdürdüğü savaşlar, Osmanlı Devleti'nin dış politikada kırılmalar yaşamasına neden olmuştur. Dış politikada denge anlayışı benimseyen Osmanlı, Rusya karşısında kendisini korumak için tekrardan Fransa ile dostluk münasebetlerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu durumda Rusya'yı destekleyen İngiltere'yi de karşısına almıştır.¹⁸⁶ Mısır'ın ve Suriye'nin Napolyon tarafından işgal edilmek istenmesi ile Osmanlı-Fransız münasebetleri bozulmuştur.¹⁸⁷ Osmanlı-Fransa dostluğunun 1795 yılında tekrardan tesis edilmesinde III. Selim ve Napolyon'un aralarındaki birbirlerine karşı duydukları sempati duygusu da etkilidir. Mısır seferi sırasında Osmanlı'nın dostluğunu kazanmak için III. Selim ile mektuplaşmışlardır. III. Selim'de Napolyon'un dostluğuna karşı ilgisiz kalmamıştır. Dış siyasette tek başına hareket etmenin güç olduğunun farkında olan III. Selim, özellikle Rusya ve İngiltere tehdidine karşı Fransa'nın dostluğuna ihtiyaç duymaktadır.¹⁸⁸

¹⁸³ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016), 455.

¹⁸⁴ Beydilli, *Osmanlı'da Devletlerarası İlişkiler*, 29-30.

¹⁸⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 38-40.

¹⁸⁶ Beydilli, *Osmanlı'da Devletlerarası İlişkiler*, 30.

¹⁸⁷ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 105.

¹⁸⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 47.

Mayıs 1804 yılında Napolyon kendisini Fransız İmparatoru olarak ilan ettirmesi ile konsüllük rejimi yerini İmparatorluk rejimine bırakmıştır. Bu durum Napolyon'un unvanının diğer devletler tarafından tanınması sorununun çıkmasına neden olmuştur. Bu durumdan en çok etkilenen devlet Osmanlı Devletidir. Özellikle Rusya ve İngiltere, Napolyon'un imparatorluk unvanını kabul etmemesi için Osmanlı Devleti'ne baskı kurmuştur. Bu süreç kısa bir zaman zarfında Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerinde menfaat çatışmalarına girmelerine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dış politika da zorlu bir sürecin içerisine sürüklenmiştir. Rusya ve İngiltere'nin yoğun baskıları amacına ulaşmış ve Osmanlı Devleti Napolyon'un unvanını tanımamıştır. Ancak bu durum Osmanlı Devleti'ni Fransa'ya daha çok yakınlaştırmıştır.¹⁸⁹

Fransa, Aralık 1805 Austerlitz savaşı ile Üçüncü koalisyondan başarı ile çıkarak Rusya ve Avusturya karşısında kesin bir zafer kazanmıştır. Osmanlı devleti Rusya ile imzaladığı mecburi anlaşmayı göz ardı ederek Napolyon'un imparatorluk unvanını tanımak üzere Seyyid Abdurrahim Muhip Efendi'yi Paris'e göndermiştir. Rusya'nın Fransa karşısında yenilmesini fırsat bilen Osmanlı Devleti, 1798 ve 1805 anlaşmalarını yok sayarak boğazları Rus donanmalarına kapatmıştır. Bu durum 1805'ten 1812'ye kadar süren Osmanlı-Rus savaşına neden olmuştur.¹⁹⁰

1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile askeri ve siyasi açıdan iyice zayıflamış halde bulunan Osmanlı Devleti, ihtilal savaşlarının devam ettiği sırada Fransa, İngiltere ve Rusya arasında sıkışıp kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıf bir durumda olduğunu fırsat bilen söz konusu devletler kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni yanlarında tutmaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin Mısır seferinde Napolyon ile mücadele etmiş olması ve dolayısıyla Fransa ile savaşmış olması, 1815 yılında barış toplantısı niteliğinde olan Viyana Kongresi'ne katılması gerekmektedir. Avusturya başbakanı Metternich, Osmanlı Devleti'nden kongreye katılmasını, eğer katılmaz ise devletin bütünlüğünün Avrupalı devletler tarafından garanti altına alınmasını bildirmiştir. Osmanlı Devleti bağımsızlık anlayışına ters olması nedeniyle ve Balkan topraklarının paylaşılmasının kongreye katılan

¹⁸⁹ Yahya Bağgeci, "Osmanlı Belgelerine Göre Napolyon Bonapart'ın İmparator Unvanının Osmanlı Devleti Tarafından Tanınması Meselesi", *The Journal of International Social Research*, 7/29, 70-83.

¹⁹⁰ Adil Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası* (Ankara: FCR Yayınları, 2003), 63-64.

Rusya tarafından gündeme getirilmesinden çekindiği için Viyana Kongresi'ne katılmamıştır. Avusturya yine de kongrede Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün sağlanmasını gündeme getirmiştir. Rusya'nın bu durumdan memnun olmaması ve diğer devletlerinde müdahalesi ile tartışma meydana gelmiştir. Bu sırada Napolyon'un Elbe Adası'ndan kaçtığı haberinin gelmesi ile mesele kapanmıştır.¹⁹¹

2.2.2. Nizam-ı Cedid Hareketinde Fransız İhtilali Etkileri

Fransız İhtilali fikirlerinin Osmanlı Devleti içinde yayılmasında III. Selim'in başlattığı reform hareketi etkilidir. Fransa ile 1792 yılında barışın yeniden tesis edilmesi ve Avrupa devletlerinin ihtilal sorunlarıyla mücadele etmesi, III. Selim'e ordularını batılı orduların düzeyine ulaştırma fırsatını vermiştir. 18. yüzyılda yapılan diğer reformlar Fransız öğretmenlerin kılavuzluğunda yapılmıştır. İstanbul'daki eğitimli subaylar, Fransız öğretmenler eşliğinde Fransızca ders kitapları ile eğitim görmüşlerdir. Türkçe ders kitaplarının bir kısmı da Fransızcadan çevrilmiştir. Osmanlılar Fransızca aracılığı ile Avrupa hakkında bilgi edinmişlerdir. Bu nedenle III. Selim Batı tarzında başlattığı reform hareketlerinde yüzünü Fransa'ya dönmüştür.¹⁹²

III. Selim, batının usullerini kullanarak geniş çaplı ıslahat yapmak isteyen ilk Osmanlı Sultanıdır. Şehzadelik yıllarından itibaren Batı'daki, özellikle Fransa'daki gelişmeleri takip etmektedir. Tahta geçtiği sırada devam eden Osmanlı-Avusturya harbini devam ettirmek istemiş ancak Fransa'da ihtilalin meydana getirdiği karışıklıktan nedeniyle harbe son vermiştir.¹⁹³

III. Selim 1789-1792 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları bundan sonra takip edilecek siyasetin çerçevesinin çizilmesini sağlamıştır. Devletin gücünün ve askerlerin durumunun farkında olan padişah, mecbur kalmadıkça savaş yapmamıştır. Devleti dış tehlikelerden korumak için devletlerarası denge siyaseti takip etmiştir. 1798 yılında Mısır'ın işgal edilmesi sırasında Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya'yı kullanmıştır.¹⁹⁴

¹⁹¹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 114-115.

¹⁹² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 57-58.

¹⁹³ Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk Diplomasisi*, 344.

¹⁹⁴ Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası*, 139-140.

Gençliğinden itibaren ıslahat fikirleri ile yetişen III. Selim, Nizam-Cedid adı ile Batı usullerini kullanarak ıslahat hareketi başlatmıştır. Nizam-ı Cedid tabiri köken itibarıyla 17. yüzyıla dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki serüveni İbrahim Müteferrikanın I. Mahmut'a sunduğu Usulü'l-Hikem fi Nizami'l-Ümem¹⁹⁵ isimli eser ile başlamıştır.¹⁹⁶ Nizamı Cedid bünyesinde dar ve geniş olmak üzere iki anlam barındırmaktadır. Dar anlamıyla Avrupa standartlarında kurulan eğitilmiş ordu; geniş anlamda ise III. Selim döneminde Batı usullerini kullanarak askeri ve siyasi reform anlamındadır.¹⁹⁷ Nizamı Cedid terimi Fransız Devrimi kastedilerek “Yeni Düzen” anlamı ile kullanılmaya başlanmıştır. İlerleyen zamanlarda başlatılan yenilik hareketlerine bu ismin verilmesi, Fransız Devrimi etkisini göstermektedir.¹⁹⁸

III. Selim, Avusturya ile Zıştovi anlaşmasını imzalanmasının akabinde Ebubekir Ratip Efendi'yi Viyana'ya elçi tayin etmiştir. 1791-1792 yılları arasında görevde bulunan Ratip Efendi, Padişaha sunduğu takrirlerinde Avrupa ahvalinden, ordu sisteminde ve Fransız İhtilalinden bahsetmiştir.¹⁹⁹ Enver Ziya Karal Ratip Efendi'nin Avusturya'ya gönderilmesine binaen ıslahatta zannedildiği gibi Fransa'nın değil, Avusturya'nın örnek alındığı tezini ileri sürmektedir. AncakERCÜMENT Kuran bu teze karşı çıkmaktadır.²⁰⁰ Bunun nedeni ise III. Selim'in askeri ve askeri eğitim kurumlarında Fransızlarda yardım alması, Fransızca'yı bütün öğrenciler için zorunlu kılmasıdır. Bu sırada Fransa'da rejim değişikliği yaşanmıştır. Ancak III. Selim Fransız yardımını almaya devam etmiştir.²⁰¹

Reform çağı olarak nitelendirilen 18. yüzyıl bütün Avrupa'nın yenilenmeye başladığı dönemdir. Rasyonalizm, liberalizm ve laiklik kavramları etrafında tüm Avrupa sisteminde reform hareketi başlatılmıştır. II. Friedrich'te şehzade III. Selim gibi devlet yönetimini eline almadan evvel, Fransız devlet adamları ile gizlice mektuplaşmıştır. Tahta çıktığında eski düzeni sorgulamaya başlayarak kendini devletin birinci hizmetkârı olarak nitelemiştir. III. Selim'de Fransa kralı XV. Lui'nin *devlet benim* ifadesinin aksine,

¹⁹⁵ İlgili konu için bkz. Adil Şen, *İbrahim Müteferrika ve Usûlü'l-hikem fi nizâmi'l-ümem* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995).

¹⁹⁶ Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası*, 212-213.

¹⁹⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 105.

¹⁹⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020), 35-36.

¹⁹⁹ Şen, *Osmanlı'da Dönüm Noktası*, 214.

²⁰⁰ Kuran, *III. Selim Zamanında Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Fransa*, 52.

²⁰¹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 60.

tahta çıkmayı halka hizmet olarak nitelendirmiştir. II. Friedrich'ten sonra tahta çıkan II. Joseph, babası gibi liberal anlayış ile devleti ıslah hareketlerine girişmiştir. Böylelikle *Avusturya'nın III. Selim'e örnek olacak olan Nizam-ı Cedid'i Joseph'in tek başına iktidar olması* ile başlamıştır.²⁰² Kemal Beydilli'nin ifadesine göre III. Selim ıslahatlarında Avusturya gibi Fransa'yı örnek almıştır.

III. Selim önce devletin gerilemesi ve bu gerilemenin giderilmesi için ıslahat programını belirlemek maksadıyla devletin ileri gelen tecrübeli devlet adamlarından layihalar istemiştir. Böylelikle hem devletin içinde bulunduğu durumu tespit ederek hem de daha geniş bir katılımı devlet adamlarının desteğini almayı amaçlamıştır.²⁰³ Kuran, III. Selim'in şehzadelik yıllarında Fransa Kralı ile mektuplaşmalarını göz önüne alarak Nizam-ı Cedid hareketinin Fransa örnek alınarak gerçekleştiğini ileri sürmektedir.²⁰⁴

Nizam-ı Cedid hareketi, temelde Osmanlı'nın iç dinamiklerine bağlı olarak gelişmiştir. Yavuz Cezar'a göre, Fransız Devrimi ile gelişen kavramlar, bu reformları doğrudan etkilememiştir. Devrimin etkilerinin Osmanlı Devleti'nde görülmesi daha ileri zamanlarda gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, uzun yıllar takip ettiği siyasetten vazgeçerek yönünü Batı'ya yeni çevirmiş ve Batı'daki askeri ve teknolojik gelişmelere ilgi duymaya başlamıştır. Geleneksel sosyal ve kültürel yapısını devam ettirerek askeri ve teknolojik anlamda Avrupa devletleri gibi başarılı olabilmek adına, Batılı teknisyenler getirmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin Batı'dan etkilenme süreci hızlanmıştır. Artık Avrupa devletlerinin kendisinden askeri alanda üstün olduğunu kabul etmiştir. Bu durum Doğu ve Batı devletlerinin ilişkilerinde yeni bir dönemin açılmasına neden olmuştur.²⁰⁵

18.yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında Osmanlı Devleti'nde Batı'nın etkisi artarak hissedilmeye başlanmıştır. Özellikle III. Selim döneminde Avrupa devletleri ile münasebetler daha da geliştirilmiştir. Padişah, reform sürecinde Avrupalı uzmanlardan da layihalar almıştır. Osmanlı Devleti'nin Batı ile yeni yeni yaklaşmasını göz önünde bulundurulduğunda Nizam-ı Cedid hareketinin de Batılı olduğu sonucuna varılmaktadır.

²⁰² Beydilli, *Osmanlı'da Devletlerarası İlişkiler*, 269-272.

²⁰³ Daha geniş bilgi için bkz. Ergin Çağman, *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları* (İstanbul: Kitabevi, 2010).

²⁰⁴ Kuran, *III. Selim Zamanında Türkiye'nin Çağdaşlaşması ve Fransa*, 52.

²⁰⁵ Yavuz Cezar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Çağdaşlaşma Sürecinde Selim III Dönemi: Nizamı Cedid Reformları", *De La Revolution Française A'la Turquie D'Atatürk*, XVI (1990), 58-59.

Ancak Cezar’a göre Nizamı Cedid hareketi ne Batı’nın takdirini kazanmak için ne de Batı’nın örnek alınmasıyla yapılmıştır. Ortaya çıkan ıslahat hareketlerinde Batı’yı anımsatan unsur akılcılıktır. Yani Osmanlı Devleti, kendi sorunlarına çözüm üretirken, bu sorunlara Batılı gibi yaklaşarak çözmeye çalışmıştır. Nizam-ı Cedid’deki Batı etkisi: *Osmanlı aydınının sorunlara Batılı gibi yaklaşmaya çalışması*²⁰⁶ ile ortaya çıkmıştır. Nizamı Cedid düşüncesinin ortaya çıkmasında Fransız Devriminin etkisi vardır. Ancak ıslahat hareketlerinde bu etki henüz mevzu bahis değildir. Çünkü Osmanlı aydın kesimi henüz ihtilalin geliştirdiği kavramları idrak edecek kadar Batı düşüncesine yaklaşamamışlardır.

Fransız Devrimi, tarihi bir süreç içinde gelişerek burjuva sınıfının siyasi otorite sahibi olan aristokrasinin krala karşı haklarını elde etmeye çalışması ile başlayan bir dizi olaylardan meydana gelmiştir. Cumhuriyet Anayasası ve İnsan Hakları Beyannamesi’nin yayınlanması ile evrensel boyutlara ulaşmıştır. Nizamı Cedid hareketi ise siyasi iktidara elinde bulunduran padişah ve devlet adamlarının geliştirdiği bir harekettir. Amaç devletin merkezi yapılanmasını güçlendirerek gücünü ve işlerliğini geliştirmektir. Bunu gerçekleştirirken çözüm arayışları Batılı gibidir. Fransız İhtilali fikirlerinin Nizamı Cedid hareketine doğrudan etkisi yoktur.²⁰⁷ Devletin bu fikirlerden etkilenmesi Tanzimat dönemi ile gerçekleşecektir.

2.2.3. Osmanlı Devleti’nde Fransızca Basın

Fransız hükümeti, ihtilalin hemen ardından, kendilerini tüm dünyaya tanıtmak ve ihtilal fikirlerini yaymak için harekete geçmişlerdir. Bu amaçla 1793 yılında Fransız Büyükelçisi Descortes’i İstanbul’a göndermişlerdir. İstanbul’da toplantılar düzenleyen Descortes, ihtilal fikirlerini yansıtan yayınlar dağıtmaya başlamıştır.²⁰⁸ Ardından 1794 yılında Osmanlı Devleti’ne Fransız Büyükelçisi olarak gönderilen Verninac, Fransız Büyükelçiliği himayesinde 1795 yılında İstanbul’da Fransızca yayın yapan *Bulletin des Nouvelles* adlı gazete çıkarmaya başlamıştır. Bu gazetenin çıkarılmasındaki amaç Fransız Devrimi’nin heyecanını Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızların hissetmesini

²⁰⁶ Cezar, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Çağdaşlaşma Sürecinde Selim III Dönemi: Nizamı Cedid Reformları”, 59-60.

²⁰⁷ Cezar, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Çağdaşlaşma Sürecinde Selim III Dönemi: Nizamı Cedid Reformları”, 69-70.

²⁰⁸ Özgören, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Fransızca Basın”, 114-115.

sağlamaktır. Daha çok Osmanlı’da yaşayan Fransızlara yönelik çıkmış olsa da İhtilal fikirlerinin Osmanlı Devleti’nde hızla yayılmasına neden olmuştur.²⁰⁹

Gazeteyi çıkaran Verninac, ihtilalci yayınları ile Osmanlı Devleti’nde Fransız Devrimine benzer bir hareket çıkarmak istemiştir. Osmanlı Devleti 18. yüzyılda hızla güç kaybetmesine rağmen üç kıtada geniş toprakları olan, kıtanın önemli güçleri arasında yer alıyordu. Bu gazetenin amaçlarından birisi de geniş coğrafyada yaşayan farklı insan kitlelerine Devrim’i tanıtarak desteklerini sağlamaktır.²¹⁰

Fransa her ne kadar gazetelerin Osmanlı’da yaşayan Fransız vatandaşlara yönelik olduğunu belirtse de sadece Fransızlara yönelik değildir. Fransa Konsolosu raporlarında, kahvehanelerde Müslümanlara Avrupa gazetelerini okuduğunu rapor etmiştir.²¹¹ Verninac’ın gazeteyi Türkçe yayınlamak istemiş ancak gerekli teçhizata sahip olmadığı bundan vazgeçmiştir. Diğer taraftan gazetelerin önemli bir kitlesini de gayrimüslim azınlıklar oluşturmaktadır. Çünkü Fransızca Osmanlı’da yaşayan azınlıkların ortak dilidir. Aynı zamanda bu dönemde Osmanlı eğitim kurumlarının ve azınlık okullarının dili Fransızcadır. Asırlardır sömürgeci duygular ile hareket eden Fransa’nın gayrimüslim azınlıkları göz ardı etmesi söz konusu değildir.²¹²

Bulletin des Nouvelles gazetesinin yayın hayatının sona ermesi ile yerine 1796 yılında “*La Gazette Française de Constantinople*” ve *Mercure Oriental* isimli gazeteler çıkarılmıştır.²¹³ Küçük haber bülteni niteliği taşıyan bu gazeteler, Avrupa’nın meşgul olduğu değerleri, cumhuriyet fikri gibi, Osmanlı topraklarına da yaymak istemişlerdir. Böylelikle hem Avrupalı Devletler hem de Osmanlı Devleti tarafından önemli bir olay olarak görülmeyen Fransız İhtilalini, Fransa dışındaki dünyaya yaymaya çalışmışlardır. Fakat 1798 Mısır’ın Fransızlar tarafından işgal edilmesinin ardından Osmanlı topraklarındaki Fransız Büyükelçiliği çalışanları tutuklanmış ve Fransız gazetelerine el

²⁰⁹ Süleyman Faruk Göncüoğlu, *İstanbul’un İlkleri Enleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat: 2010), 105.

²¹⁰ Sezai Arusoğlu, “Türkiye’de Fransızca Basın” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1988), 5-6.

²¹¹ Orhan Koloğlu, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları* (Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1987), 81.

²¹² Ali Budak, “Fransız Devriminin Osmanlı’ya Armağanı Gazete Türk Basınının Doğuşu” *Electronic Turkish Studies*, 7/3 (2012), 666.

²¹³ Ali Budak, “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Aracı Olarak Gazeteler”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 51 (2012), 110.

konulmuştur. 1802 yılında iki devlet arasında barış anlaşması imzalanana kadar geçen süreçte gazetelerin yayınlanmasına müsaade edilmemiştir.²¹⁴

Fransa, İhtilalin başından beri Osmanlı Devleti içinde yaşayan Fransızları ve hatta Osmanlı tebaasını basını kullanarak yönlendirmeye çalışmıştır. Osmanlı coğrafyasında Fransızca olarak yayınlanan çok sayıda gazete Fransız kültürünü yaymada önemli bir araçtır.²¹⁵ Fransa İhtilal hükümeti, gayrimüslim topluluk arasında basın aracılığıyla milliyetçilik tohumları ekmıştır. Zamanla gayrimüslim azınlıklar arasında basının işlevinin fark edilmesine ve basımevinin bu grup arasında yayılmasına neden olmuştur.²¹⁶ Gazetelerin toplum üzerindeki etkisini gören Osmanlı Devleti, 1831 yılında Takvim-i Vekayi adı ile kendi gazetesini çıkartarak Osmanlı basın hayatında gelişme kaydetmiştir.²¹⁷

²¹⁴ Özgören, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Fransızca Basın”, 115.

²¹⁵ Budak, “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Aracı Olarak Gazeteler”, 111.

²¹⁶ Koloğlu, *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*, 86.

²¹⁷ Budak, “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Aracı Olarak Gazeteler”, 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1830 İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMALARI

3.1 Avrupa'da 1830 İhtilali

1815 Viyana Kongresinden sonra kurulan Dörtlü İttifak'ın sergilediği tutum ve davranışlar, monarşilerin ve özellikle Metternich'in takip ettiği siyaset, liberal fikirler ile yoğurulan Avrupa halklarında hükümetlere karşı tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.²¹⁸ 1815'ten sonra Avrupa sahnesine çıkan güçler ile (liberalizm, nasyonalizm), süreklilik arz eden güçler (monarşi, feodalizm) arasındaki çatışma 1830 yılında Fransa'dan başlayarak tüm Avrupa Devletleri'nin içine alan ihtilallerin çıkmasına neden olmuştur.²¹⁹

1815 yılından sonra Avrupa Monarkları, 1789 Fransız İhtilali ile gelişen liberal fikirlere karşı, otokratik yönetimlerini korumaları için bir dizi önlem almaya başlamışlardır. Alınan bu tedbirler Monarklara karşı liberal ayaklanmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1818-1822 yılları arasında ortaya çıkan tepkileri susturmaları kısmen başarılı olsa da Amerika'da başlayan bağımsızlık hareketi karşısında bir şey yapamamışlardır.²²⁰

1815 yılından 1854 yılına kadar geçen sürede Avrupa, büyük savaşlar yerine hükümetlerini tehdit eden devrimler ile mücadele etmiştir. Geniş çaplı savaşların yaşanmadığı bu dönem, modern Avrupa'nın yaşadığı en uzun barış dönemi olmuştur.²²¹ İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi ile hızla yayılan endüstrileşme, dönemin üretim

²¹⁸ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 117.

²¹⁹ Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 24.

²²⁰ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 128.

²²¹ Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 25.

anlayışının getirdiği ulusçuluk akımı ile monarşilerin mücadelesine sahne olmuştur.²²² Endüstrileşmeye bağlı olarak artan hızlı nüfus artışı kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. İngiltere’den başlayarak artan kentleşme başta Almanya ve İtalya olmak üzere tüm Batı Avrupa’da etkili olmuştur. Bu durum Avrupa’da temelden başlayan bir dönüşüm sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Endüstrileşme ile daha da gelişen orta sınıfın var olan düzeni eleştirerek liberal düzeni desteklemesi değişikliğin başlamasının en temel nedenlerindendir.²²³ Bu dönemde yaşanan gelişmeler, hükümetlerin gelenekten koparak yeni düzene göre şekillenmesine neden olmuştur. Geleneksel düzende geçerli olan “hükmeden ve tebaası” kavramları yerini “devlet ve vatandaşları” kavramlarına bırakmıştır.²²⁴

1815-1848 yılları arasında Batı, üç ana devrim dalgasının etkisinde kalmıştır. Bunlar arasında en etkili olanı 1830 yılında önce Fransa’da başlayarak daha sonra tüm Batı Avrupa’yı etkisi altına alacak olan 1830 Fransız Devrimi’dir.²²⁵ Bu dönemde yaşanan ekonomik ve toplumsal değişiklikler, siyasal yaşamda büyük çaplı değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur.²²⁶

1830 yılında bütün Avrupa’da liberal nitelikte ayaklanmalar meydana gelmesinde basın özgürlüğüne karşı uygulanan sert politikalar etkili olmuştur. Bu durum Paris sokaklarında kanlı çatışmalara neden olmuştur. 1830 yılında Paris’te başlayan liberal ayaklanmalar, Belçika ve Hollanda’ya da sıçramıştır. Belçika ve Hollanda, ayaklanmalar karşısında direnemeyerek millet egemenliğini tanımak zorunda kalmıştır. Avusturya, liberal düşüncüyü hâkim kılmaya çalışanlara karşı gelerek ayaklanmalar karşısında sert tedbirler almıştır. Fakat liberal ayaklanmalar Viyana düzeninde büyük çaplı değişikliklere neden olmuştur.²²⁷ Fransa’nın yönetim şekli Anayasal Monarşi olarak yeniden düzenlenmiştir.²²⁸ Belçika Hollanda’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Şubat 1831’de Belçika’da Meşrutî Monarşi kurularak Avrupa’nın en liberal anayasası

²²² Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 215.

²²³ Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 25.

²²⁴ Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 25.

²²⁵ Hobsbawm, *Devrim Çağı*, 121.

²²⁶ Hobsbawm, *Devrim Çağı*, 126.

²²⁷ Eyicil, *Siyasi Tarih*, 45.

²²⁸ Merve Şahin, “18148 İhtilali ve Fransa” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), 22.

yapılmıştır.²²⁹ Almanya’da Eylül 1830’dan itibaren yaşanan gelişmeler, bazı Alman kantonlarının anayasalı yönetimi kabul etmesi ile sonuçlanmıştır.²³⁰

1830 Fransız İhtilali neticesinde Fransa, Belçika ve İspanya’da Liberalizm başarıya ulaşmıştır. Metternich Sistemi ve Dörtlü ittifak, monarşilerinin korumak için silah ve kongrelerin yetersiz olduğunu görmesi ile hükümdarların kutsal hakları yerine, ulusların egemenliği hâkim olmaya başlamıştır. Batı Avrupa’da demokrasi hızla gelişirken, Doğu Avrupa’da mutlakiyet yönetimlerinin devam ettiği görülmektedir.²³¹ 1830 İhtilali, 1815 düzenini altüst etmiştir. Batı toplumunda liberalizm ve ulusçuluk kavramları, anayasal hükümet biçiminin gelişmesini sağlamıştır.²³²

3.1.1. 1830 İhtilalinde Liberalizm

Liberalizm, İngilizce “liberty” kelimesinden türemiştir. Kelimenin Türkçe karşılığı özgürlük, hürriyet ve serbestlik anlamlarına gelmektedir. Anlam itibariyle liberalizm, “özgürlüğü savunan bir düşünce” şeklinde ifade edilebilir.²³³ Liberalist düşünce köken itibariyle Antik Yunan’a dayanmaktadır. Ancak sistemli bir düşünce haline gelmesi 17 ve 18. yüzyıllarda John Locke ve Adam Smith etkili olmuştur.²³⁴ Liberal kavramının kullanımı zamanla yaygınlaşmıştır. Özellikle 19. yüzyılda siyasi bir terim olan “bırakınız yapınlar” ifadesinin yerini alarak basın özgürlüğü, düşünce hürriyeti ve serbest ticareti savunanların adlandırılmasında kullanılmaya başlamıştır.²³⁵

Liberalizm, 18. yüzyılda İngiltere’de gerçekleşen Sanayi Devrimi ile ivme kazanmıştır. 1789 Fransız Devrimi ile bütün Avrupa’ya yayılmıştır. Fransa’da liberalizmin öncüleri başta Montesquieu olmak üzere, J.J. Rousseau ve Tocqueville’dir. Siyasi ve ekonomik özgürlük anlamlarında kullanılan liberalizm, iktisadi anlamda Adam Smith’in “*Ulusların Zenginliği*” eserinde yer almaktadır.²³⁶

²²⁹ Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 28.

²³⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 120.

²³¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 121.

²³² Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 29.

²³³ Coşkun Can Aktan, “Klasik Liberalizm Neo Liberalizm ve Libertarianizm”, *Amme İdaresi Dergisi*, 28/1 (1995), 3.

²³⁴ Murat Köylü, *Türk Siyasi Tarihi 1789-1980* (Ankara: Kripto Yayınevi, 2017), 30.

²³⁵ Atilla Yayla, *Liberalizm* (Ankara: Liberte Yayınları, 2011), 24.

²³⁶ Köylü, *Türk Siyasi Tarihi 1789-1980*, 30-31.

Liberalizm siyasi, ekonomik alanlardaki hak ve özgürlükleri güvence altına alan, ekonomi piyasasını doğal işleyişine bırakarak devletin ekonomiye müdahalesini en az seviyeye indirilmesini sağlayan,²³⁷ bireyi devlet karşısında ön planda tutan bir doktrindir. Doktrin olarak İngiltere’de doğan Liberalizm Amerika, Fransa ve Almanya’da gelişim göstermiştir. Liberal demokrasinin temel ilkeleri; sınırlı ve sorumlu devlet, kanun hakimiyeti, hukukun üstünlüğü, temel siyasi hak ve özgürlüklerden oluşmaktadır.²³⁸

Liberalizmin başlıca kaygısı bireysel özgürlüğün geliştirilmesidir. Liberalizme göre her birey kendi kararlarını alabilen özerk bir varlık olmalıdır ve hükümet ve kilisenin baskısı olmadan gerekli eğitim düzeyine ulaşırsa üretken ve kendi kendini yönetebilecek düzeye erişebilmelidir. Bu nedenle 19. yüzyıl liberalleri için temel problem “devlet otoritesi ve bireysel özgürlük arasındaki ilişki” olmuştur. Liberaller, kralların mutlak ve keyfi yönetimine karşı, bireyi teminat altında tutabilmek için ifade ve basın özgürlüğünü, din ve vicdan özgürlüğü ve mülkiyet hakkına yer veren yazılı anayasanın oluşturulmasını istemişlerdir. Siyasi otoritenin kötüye kullanılmaması adına serbest seçim ile oluşturulan parlamentolar kurulmasını ve yönetimin farklı güçler arasında paylaşılmasını savunmuşlardır.²³⁹

Liberalizm sadece siyasi bir doktrin veya ekonomik bir politika değildir. Esasında bu iki kavramı bünyesinde barındıran bir dünya görüşüdür. Temel felsefesi, bireyi ön planda tutarak hürriyet özgürlüğünü sağlayan iktisadi ve siyasi yapıdır. Tarihsel bakımdan liberalizm, sanayi devrimi ile gelişen merkantilizm ilkesine karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Toplumu devletin gözetiminden ayırarak mutlakiyetçiliğe ve feodalizme karşı bir ideoloji haline almıştır.²⁴⁰ Fransız Devriminin ardından liberalizm, orta sınıfın ideolojisi haline gelerek bireyci ve hümanist bir bakış açısıyla, Fransız Devriminin ideolojisi haline gelmiştir.²⁴¹

1815 ve 1830 yılları arasında Fransa’da yaşanan gelişmeler, liberalizmin her tarafa yayılmasına neden olmuştur. Napolyon’un düşmesinin ardından gelen X. Charles’in

²³⁷ Aktan, “Klasik Liberalizm Neo Liberalizm ve Libertarianizm”, 4.

²³⁸ Aktan, “Klasik Liberalizm Neo Liberalizm ve Libertarianizm”, 7-9.

²³⁹ Fatmagül Berktaş, “Liberalizm”, içinde *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, ed. Birsan Örs, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 64.

²⁴⁰ Köylü, *Türk Siyasi Tarihi 1789-1980*, 31.

²⁴¹ İbrahim Sarıtaş, “Fransız Devrimi’nin İki Çocuğu: Liberalizm ve Muhafazakarlığın Temel Kavramlar Üzerinden Mukayesesi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54/2 (2019), 804.

bireyi doğrudan etkileyen alanlarda katı politikalar takip etmesi, devrimin başından beri özgürlük düşünceleri ile yoğurulan halk tarafından tepki ile karşılanmasına neden olmuştur. Bu dönemde çok cepheli olarak gelişen liberalizm, 1830 yılında kolaylıkla patlamıştır.²⁴²

1820 yılında başlayan hükümdarların otoritesine karşı ortaya çıkan tepkiler, Fransız aydınlarını 1789 ihtilalini yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Ulaşılan netice kendilerini cumhuriyet kavramına götürmüştür. 1830’ da Temmuz İhtilali olarak da bilinen süreçte, Paris sokakları cumhuriyet fikrine sahip gençler ile dolup taşmıştır.²⁴³

3.2. 1830 İhtilali’nin Osmanlı Devleti’ne Etkisi

3.2.1. II. Mahmut Dönemi Islahatlarının Liberal Niteliği

II. Mahmut, devleti ayakta tutabilmek için üç aşamalı reform programı takip etmiştir. İlk aşamada merkezi güç için önemli bir tehdit unsuru olan yerel beyleri kontrol altına almaktır. İkinci aşama Yeniçeriler ve ulemanın baskısını ortadan kaldırmaktır. Reform programının üçüncü ve önemli aşaması da merkezi devlet aygıtı içinde gerçekleştirirken reform çabalarıdır. Üçüncü aşama reform programı iki ana öbekte toplanmıştır. Bunlardan ilki sürekli danışma ve karar organının kurulması ve merkezi devlet aygıtının yeniden düzenlenerek devletin ana kolları arasında görev ayrımının ve kabine usulünün geliştirilmesidir.²⁴⁴

Sultan II. Mahmut’un tahta geçtiği esnada Osmanlı Devleti çöküntünün eşiğindedir. Sultan II. Mahmut, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için, bir yandan Rusya, Fransa ve İngiltere ile uğraşırken diğer yandan ulema ve yeniçeriler ile mücadele etmektedir. Osmanlı Devleti’nin yıkılmak üzere olduğunu düşünen azınlıkların ayaklanmaları ile uğraşmaktadır.²⁴⁵

18. yüzyılda Batılı devletlerde, halk sınıfları hükümdarlarından düzenin yeniden tesis edilmesi için istekte bulunarak ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalar neticesinde halk ile hükümdar arasında birbirilerine karşı hak ve ödevlerini düzenleyen mukaveleler

²⁴² Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 127-128.

²⁴³ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 128.

²⁴⁴ Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, 65-67.

²⁴⁵ Hüner Tuncer, *Metternich’in Osmanlı Politikası (1815-1848)* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1996), 107.

imzalanmıştır. II. Mahmut'un ıslahatları, padişah ile halk arasındaki münasebetleri düzenlemek için yapılmamıştır, devletin otoritesini yeniden tesis etmek ve kuvvetlendirmek maksadıyla yapılmıştır. Devletin temeli geleneksel sistemde devam etmiş, batı kurumları ve kuralları padişahın otoritesinin yürütülmesine yardım etmesi için kullanılmıştır.²⁴⁶

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda gerçekleştirdiği reform hareketlerinin temelinde merkezileşme amacı vardır. Bu amaçla tamamıyla padişaha sadık kalan yeni bir ordu kurulmak istenmiştir. Kurulan ordu ile özellikle ayanlar üzerinde ve devletin ekonomik gelirleri üzerinde denetim sağlanmak istenmiştir. Devlet, toplumsal ve politik üstünlüğü güveni sağlamak için, ekonomik kaynakların denetim ve tasarrufunu elinde tutmaya çalışmıştır.²⁴⁷

19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi üç temel üzerine koşullanmıştır. Bunlardan ilki bahsi geçen merkezileşme düşüncesidir. Bu düşünce siyasi yapıyı yeniden şekillendirirken, bürokrasi ile toplumsal guruplar arasındaki ikilemin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bu durum devlet ile toplumun ayrılması ile sonuçlanmıştır. İkinci olarak modernleşme düşüncesi giderek güçlenen Avrupa karşısında, devletin geleneksel yapısına ve siyasi kültürüne tamamıyla yabancı olan kurumların benimsenmesi ile gerçekleşmiştir. Yeni kurulan kurumlar ve uygulamalar, kültürel açıdan olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üçüncü aşama ise modernleşme çalışmalarının ideolojik boyutudur. İlk olarak ıslahat daha sonra ise Batılılaşma olarak nitelenen modernleşme, yönetici seçkinlerin yegâne ideolojisi haline gelmiştir. Modernleşme, yönetici seçkinlerin ve ileride bu guruba dahil edilecek olan aydınlar, bürokrasi ve ordu sınıflarının dahil olmasıyla; liberalizm, meşrutiyet, parlamentarizm ve demokrasi kavramları etrafında şekillenmiştir.²⁴⁸

III. Selim döneminde yapılan reformlar, liberal fikirlerin devlette yayılmasının ön hazırlığı olmuştur. 1808'de Osmanlı saltanatına geçen II. Mahmut, III. Selim döneminde yapılan yenilikleri sürdürmüştür. Henüz saltanat yıllarının başındayken hükümdarın yetkilerini sınırlayan bir belge olan Sened-i İttifak'ı imzalamıştır. Padişah ve ayanlar

²⁴⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi* 5,143.

²⁴⁷ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 79.

²⁴⁸ Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi*, 79-80.

arasında imzalanan bu belge ile istenilen netice elde edilememiştir. Ancak mutlakiyet rejiminin otoritesini sınırlama amacı ile ortaya çıkması önemlidir.²⁴⁹ Bu belge ne bir anaysa ne de padişah tarafından çıkarılmış bir kanun özelliği taşımamaktadır. İki tarafın birbirlerine karşı taahhütlerini içeren şer’i bir belgedir. Amacı merkez ve taşra arasında dengenin tesis edilmesidir. Yürürlüğe konulamayan belge istibdat ve mutlakiyeti sınırlaması bakımından, Türk Demokrasi tarihinde bir aşama olarak görülmektedir.²⁵⁰ Alemdar Mustafa Paşa’nın 1808 yılında merkezdeki ayanları etkisiz hale getirmesi ile önemini kaybetmiştir.²⁵¹

II. Mahmut’un reformlar ile yapmaya çalıştığı şey, devlet merkezinin dışında kalan taşra güçlerinin ortaklığına dayalı bir rejim tesis etmek değildir. Devletin merkezi gücünü artıracak ve kanun koyucu kurumları olan hükümet sistemi meydana getirmektir. Bu durumun gerçekleşmesi de hükümdarın gücünü kanunlara bağlı hale getirilmesi ile mümkündür. Bunu sağlayacak güç, merkezi güce bağlı olarak gelişen bürokrasi ve ordudur.²⁵²

II. Mahmut yeni rejim arayışında, kadim Osmanlı geleneğine en yakın olan mutlakiyetçi monarşi rejimine yönelmiştir. Bu anlamda a) hükümdarın mutlak yetkisinin devam etmesi, b) yönetilenlerin tebaa ve halk olması, c) kapıkulluğunun kaldırılarak din, dil ve sınıf ayrımı gözetilmeksizin sivil bürokrasi kurulması, d) sivil bürokrasi, ordu ve ulemeden meydana gelen, kanun yapma görevini üstlenen daimî meclislerin kurulması, mutlakiyetçi rejimin temel özellikleridir. Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesine kadar bunlar tamamıyla gerçekleşmemiştir. Bu durum bazı gözlemciler tarafından despotizm ve istibdat yönetimine benzetilmektedir. Esasında Avrupa’da Fransız Devrimi ile yıkılan ve Avrupa’nın pek çok bölgesinde yıkılma durumuna gelen *Ancien Regime* ismi ile anılan devlet türüne benzemektedir.²⁵³

II. Mahmut, Osmanlı Devleti’nde laik kurumlar tesis ederek modern anayasal bir devlet haline getirmeyi istemektedir. II. Mahmut, Osmanlı toplumunun esnek ve liberal hale

²⁴⁹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, *Liberal Düşünce*, 2 (1996), 104.

²⁵⁰ Rıfat Önsoy, “Sened-i İttifak ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri”, *Türkiye’de Demokrasi Hareketleri Konferansı 6-8 Kasım 1985, H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1 (1985), 27-30.

²⁵¹ Halil İnalcık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu”, *Belleten*, XXVIII/112, (1964), 609.

²⁵² Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 170.

²⁵³ Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 171-172.

getirerek Batı'ya yaklaşmayı hedeflemektedir. Bu amaçlara ulaşmak için köklü reform programı başlatmıştır. II. Mahmut'un reform programının özü, din ile devlet kurumlarını ayırarak laik egemen bir sistem oluşturmaktır.²⁵⁴

Tanzimata giden yolda II. Mahmut, ıslahatların önündeki en büyük engellerden Yeniçeri Ocağı'dır. II. Mahmut tahta çıkmasından itibaren yaklaşık 18 yılda ayanların nüfuzunu kırmış ve eyaletleri merkeze bağlamıştır. Bundan sonra Yeniçerilerin üzerine gitmiştir. Yeniçeriler, padişahın ocakta ıslahat yapacağını öğrenince isyan çıkarmışlardır. Bu isyan hareketi üzerine Mayıs 1826 yılında Yeniçeriler tamamen ortadan kaldırılmıştır.²⁵⁵ Onların yerine Batı usullerine göre yetiştirilen Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurulmuştur.²⁵⁶

II. Mahmut, reform programını yürütebilmenin eğitim sisteminin iyileştirilmesi ile gerçekleşeceğini düşünmektedir. Eğitim sistemi üzerine gerçekleştirmeyi hedeflediği ıslahat programında en önemli engel olarak ulemayı görmektedir. Ulemanın tekelinde bulunan eğitim sistemi işlevini kaybetmiştir. Ancak bu eğitim kurumlarına tamamen kaldırmak yerine, dini eğitim kurumlarına ilaveten, laik eğitim sistemini getirmiştir. Ulemanın yeni eğitim kurumlarına karşı çıkacağını bildiği için, ilkokul seviyesine dokunmamış ancak Yüksekokullar ihdas etmiştir. Bu ikili durum cumhuriyet döneminde kadar devam etmiştir. Mart 1827 tarihinde askeri bir okul olan Tıbhane açılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk laik okul niteliğinde bu okul, ilkokul ve ortaokul düzeylerinde eğitim vermektedir. 1832'de tıp eğitimi veren Cerrahhane, 1839'da Mekteb-i Şahane-i Tıbbiye açılmıştır. 1834 tarihinde Harbiye'yi kurmuş, 1836 tarihinde de yeni kurulan orduya bando takımı yetiştiren Mızıka-i Hümayun Mektebi kurulmuştur.²⁵⁷

II. Mahmut devletin siyasi yapısında köklü ıslahatlar gerçekleştirmiştir. Tıpkı Batı devletlerinde olduğu gibi sadrazam ve şeyhülislamda toplanan yetkileri, bakanlar arasında paylaştırarak iş bölümü yapmıştır. Sadrazamlık makamı başvekaletle çevrilerek sadrazamı padişahın mutlak vekili olarak kabul eden anlayışa son verilmiştir. Böylelikle sadrazam yetkilerinin bir kısmını bakanlar ile paylaşmış, başvekalet ile bakanlıklar

²⁵⁴ Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, 109.

²⁵⁵ Köylü, *Türk Siyasi Tarihi 1789-1980*, 43.

²⁵⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi 5*, 142-143.

²⁵⁷ Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)*, 109.

arasında iş birliği sağlanmıştır. Başvekaletle bir de yardımcı tayin edilmiştir. Sadaret Kethüdalığı Dahiliye Nezaretine, reisülküttaplık hariciye nezaretine, darphane-i amire ve hazine-i amire maliye nezaretine çevrilmiştir.²⁵⁸ Yapılan bu yenilikler ile hükümdar yetkilerini öbür devlet erkani ile paylaşarak kendisi sadece devletin birliğini tesis eden “hazırlar arasında nazım” yani düzenleyici konumuna gelmiştir. Böylece “hükümdara karşı sorumlu olan kabine sistemi” ne doğru giden yolda önemli bir adım atılmıştır.²⁵⁹

II. Mahmut, yeni düzeni korumak ve daha da geliştirmek için meclisler ve komisyonlar kurmuştur. Askeri işlere bakılması için ve batı devletlerinde yürütülen askerlik usullerini takip etmesi için Dar-ı Şurayı askeriye kurmuştur. Memurların muhakemesini yapmak, devlet ile vatandaş arasındaki ihtilafı çözmek için Meclisi Valay-ı Ahkam-ı Adliye ve Dar-ı Şuray-ı Babialı meclisleri kurulmuştur.²⁶⁰ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, İç tüzüğü ve çalışma usulü ile Türkiye’de parlamentonun öncüsü olarak görülmektedir. Varlığını günümüze kadar sürdürecektir olan bu meclis, Danıştay ve Yargıtay gibi önemli işlevlere haiz kurum haline gelmiştir. Modern demokraside görülen yönetme gücünün (yasama, yürütme, yargı) ayrılması ile yüksek danışma organı olarak Osmanlı yönetim sistemi içerisinde yerini almıştır. II. Mahmut’un kurduğu Nezaret ve Vilayet Meclisleri, Tanzimatın son dönemlerinde, yönetimde sınırlı da olsa karar alma organı gibi çalışan parlamentarizmin öncüsü olacak olan liberal nitelikte alt yapının kurumlarını oluşturmuştur.²⁶¹ Hükümdarın iradesini temsilen bu meclisler yetkilerini, hükümdar tarafından memur edilmelerinden almaktadır. Bu nedenle meclislerin koyduğu kurallara yöneten ve yönetilenlerin uyması için bağlayıcı niteliği zayıftır. Yönetilen açısından bu zayıflık, koyulan kurallara alışık olamayan halkı alışkanlıklarından ayırarak onları kurallara uymamaları için zorlanmasıdır. Tanzimat Fermanı da bu durumu çözmek amacıyla ilan edilmiştir.

II. Mahmut döneminde devlet kurumlarında yapılan bir diğer önemli gelişme 1833 yılında Avrupalı devletlerle resmi yazışmaları yürütmek için Bab-ı Ali’de Tercüme Odası’nın açılmasıdır. Aynı zamanda yabancı dil bilen memurlar yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 1834 yılında Avrupa’da tekrardan ikamet elçilikleri kurulmuştur.

²⁵⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi* 5, 152.

²⁵⁹ Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, 68.

²⁶⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi* 5, 153.

²⁶¹ Seyitdanlıoğlu, “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, 105.

Tanzimat hareketini gerçekleştiren öncü isimlerin büyük çoğunluğu Tercüme Odası'nda ve ikamet elçiliklerinde görev alan kişilerdir.²⁶² Dış ilişkilerin yürütüldüğü bu oda önemli şahsiyetlerinde yetişmesine öncülük etmiştir. Mustafa Reşit Paşa, Ali ve Fuat Paşa burada yetişmiş liberal düşünceye sahip devlet adamlarıdır.²⁶³ Böylelikle Tercüme Odaları liberal fikirlerin Osmanlı Devleti'nde hızla yayılmasını sağlamıştır.

II. Mahmut, gerçekleştirdiği köklü reform programı ile sadece devlet işleyişinde değişikliğe gitmemiş, halk ile yönetim arasında da önemli değişiklikler yapmıştır. Devlet toplum ilişkilerinin düzenlenmesi için önemli bir adım olarak mülkiyet hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ve eşitlik alanlarında gelişmeler yaşanmıştır. Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile devlete hizmet eden kişilerin öldükten sonra mallarına el konulması usulünü kaldırarak mülkiyet ve miras hakkı güvence altına alınmıştır. Müsadere usulü hemen etkili olmamış ancak getirilen ilke ile çağdaş ve rasyonel idare doğrultusunda önemli bir adım olmuştur. Diğer taraftan din ve vicdan özgürlüğü ve eşitlik ilkesi doğrultusunda uyruklar arasında din ve mezhep farkından kaynaklanan ayırım ortadan kaldırılmıştır.²⁶⁴ II. Mahmut; saltanî millet için korku ve endişe unsuru olarak değil, millet ile devlet arasında destek unsuru olarak görmüştür. II. Mahmut tebaası arasında din ayırımı gözetmediğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Tebaamdan Müslüman olanları camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri havrada tanımak isterim”. Bu ifade esasında İslam hukukuna dayansa da kısmen kanun önünde halkın eşitliğini de vurgulamaktadır.²⁶⁵

Osmanlı padişahları arasında en başarılı ıslahatları gerçekleştiren II. Mahmut'tur. Ancak reformların işlerliğinden ziyade dış görünüşüne önem vermiştir. Kâğıt üzerinde başarılı görülen yasal düzenlemeler, içerik açısından yetersiz ve uygulanması sıkıntılı idi. En önemlisi de günün siyasi durumu göz önünde bulundurulursa toplum bu denli bir değişikliğe henüz hazır değildir.²⁶⁶ II. Mahmut reformlarıyla devlette yeni bir çığır açmıştır. Bu dönemde yapılan reformlar, Osmanlı Devleti'ni hukuk devleti olma yoluna sokacak olan Tanzimat Fermanının ön hazırlığı niteliğindedir.

²⁶² Köylü, *Türk Siyasi Tarihi*, 44.

²⁶³ Seyitdanlıoğlu, “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”, 105.

²⁶⁴ Tanör, *Osmanlı ve Türk Anayasal Gelişmeleri*, 68-69.

²⁶⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi* 5, 152.

²⁶⁶ Köylü, *Türk Siyasi Tarihi*, 44.

II. Mahmut'un vefat etmesi ile yerine Abdülmecid geçmiştir. Sultan Abdülmecid, babasının izinden giderek ılımlı ve liberal nitelikteki reform programını devam ettirmiştir. Abdülmecid, Sultan II. Mahmut kadar güçlü bir kişilik yapısına sahip olmadığı için ve Büyük Devletlerin iç ve dış ilişkilerine müdahil olmaları nedeniyle başarılı olamamıştır.

3.2.2. Tanzimat Dönemi ve Fransız Devrimi'nin Etkileri

Tanzimat Fermanı pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'ne olumlu ve olumsuz etkileri uzun tartışmalara konu edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinde pek çok neden yer almaktadır. Ancak bu çalışmadaki amaç Fransız İhtilali ile canlanan liberal fikirlerin Tanzimat Fermanı üzerindeki etkileridir. Liberalizmin tarihi temelleri orta çağlara kadar dayansa da esas şeklini Fransız İhtilali ile almıştır. İhtilalin ertesinde bütün Avrupa devletleri reform çağına girmiştir. Osmanlı Devleti de bu çağdan nasibini alarak III. Selim'den itibaren Batılı tarzda reform programı başlatmıştır. Temelleri II. Mahmut döneminde atılan Tanzimat Fermanı, I. Abdülmecid döneminde Mustafa Reşit Paşa'nın tesirinde ilan edilmiştir. Fermanın ilan edilmesi ile Fransız İhtilali ile şekillenen liberalizm akımı Osmanlı Devleti'ni de tesiri altına almıştır. Batı dünyasında Amerikan devrimi ve Fransız Devrimi ile Anayasalcı bir dalga yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'de Anayasalcı dalgaya kapılmış ve Tanzimat Fermanı'nı ilan ederek bu sürece dahil olmuştur.

Tanzimat-ı Hayriye, iki dönemden oluşmaktadır. İlk dönem 1839 Tanzimat ile başlamaktadır. İkinci dönem 1856 Islahat Fermanının ilanından 1876 Kanuni Esasi dönemini içine alan yılları kapsamaktadır.²⁶⁷ Bu dönem yenileşme tarihimizin dönüm noktasını teşkil etmektedir. Tanzimata kadar gelen süreçte Osmanlı yenileşme çalışmaları askeri boyuttadır. 1826 yılında yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile reform faaliyetleri diğer alanlara yönelebilmıştır. Tanzimat Fermanının ilan edilmesi ile Osmanlı Devleti, hukuki manada çağdaş devlet teşkilatına doğru ilk adımını atmıştır.²⁶⁸

Tanzimat Fermanı Sultan Abdülmecid döneminde ilan edilmiş olsa da oluşumunu hazırlayan unsurlar 1826 yılında II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kaldırması ile başlamıştır. Bu dönemde yayınlanan Takvim-i Vekayi'de sık sık Tanzimat-ı Hayriye ismi

²⁶⁷ Peter Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 97.

²⁶⁸ Köylü, *Türk Siyasi Tarihi*, 45.

zikredilmiştir. Sultan Abdülmecit'in 18 yaşında Osmanlı tahtına geçtiği bilinmektedir. Bu durumda genç padişahın dört aylık bir sürede Tanzimat Fermanı'nı ilan etmesi mümkün görülmemektedir. Tanzimat Fermanı'nın salt bir şekilde Fransız Devrimi kopyası olarak görülmesi eksik bir bakış açısıdır. Osmanlı Devleti hâlihazırda Lale Devrinden beri, Batıya açılmaya, sosyal açıdan bir değişim geçirmeye başlamıştır. İlerleyen dönemde iç dinamikleri doğrultusunda askeri ve siyasi anlamda değişim sürecinin başladığı görülmektedir. Tanzimata doğru giden süreçte modernleşme yine Osmanlı Devleti'nin iç dinamikleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Ancak Fermanın yöntemine bakıldığında Fransız Devrimi etkisi görülmektedir.²⁶⁹

Sultan Abdülmecit'in tahta geçtiği sırada Mısır'da bulunan Mehmet Ali Paşa'nın, Nizip Savaşında Osmanlı kuvvetlerini mağlup ettiği ve Kaptanı Derya Ahmet Paşa komutasındaki donanmanın Mehmet Ali Paşa'ya teslim edildiği haberi gelmiştir. Bu yenilgiden sonra Osmanlı Devleti'nin ordu ve donanması büyük ölçüde yok olmuştur. Abdülmecit Mısır Meselesinin çözülmesinde, Mısır Meselesi üzerinde Avrupalıların emellerini bilen ve Paris ve Londra'da elçilik görevlerinde bulunan Mustafa Reşit Paşa'ya güvenmiştir.²⁷⁰ Mustafa Reşit Paşa, Mısır Meselesinin halledilmesinde ve 1839 ilan edilen Tanzimat Fermanının hazırlanmasında önemli roller üstlenmiştir.²⁷¹

Yunan ayaklanması ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı karşısında artık kendi yakları üzerinde duramayacağını anlayan II. Mahmut, varlığını devam ettirebilmek için Büyük Güçlerin yardımına ihtiyaç duymuştur. Uluslararası düzende varlığını sürdürebilmek için geniş çaplı düzen çalışması başlatmıştır. Bu düşünce Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile neticelenmiştir.²⁷²

Mustafa Reşit Paşa'nın öncülüğünde hazırlanan Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839 yılında Gülhane'de, Müslüman ve Gayrimüslim tebaanın önünde ilan edilmiştir. Bir Hattı Hümayun şeklinde ilan edilen ferman ile Osmanlı Devleti, nizam ve yeniden düzen verme anlamlarına gelen Tanzimat dönemine girmiştir. İlk bölümünde Kuran'ı Kerim hükümleri

²⁶⁹ Orhan Koloğlu, "Fransız Devrimi ve II. Mahmut Reformları", *De La Revolution Française A'la Turquie D'Atatürk*, XVI (1990), 112-114.

²⁷⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi* 5, 169.

²⁷¹ Kemal Beydilli, "Mustafa Reşid Paşa", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31: 348.

²⁷² Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 49-50.

ve şariat kurallarına yer verildikten sonra devletin ve halkın refah düzeye ulaşabilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Ferman ile hükümdarın hükümet işlerine karışma yetkisini sınırlandırarak yeni bir yönetim şekli kurulmak istenmiştir. Fermanın anayasa niteliğine haiz olup olmadığına dair tartışmalar sürmektedir. Ancak Berkes'in ifadesine göre Tanzimat Fermanı, anayasa ve kanun özelliği taşımamaktadır. Avrupa'daki örnekleri gibi hükümdar ile halk arasındaki ilişkilerin değişikliğini vadeden "*charte*" türünden bir belgedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin anayasal düzene geçmesindeki önemli bir adım olmuştur.²⁷³

Tanzimat Fermanı'nın sadece Mustafa Reşid Paşa'ya atfetmek yanlış bir tutumdur. Ferman henüz ilan edilmeden evvel Abdülmecid'in Temmuz 1839 yılında yayınladığı hatt-ı hümayunda devletin her nevi işlerinde hakkaniyete uyulması, bütün tebaanın can ve mal güvenliğinin temin edilmesi, rüşvet ve zulmün yasaklanması konularına değinmiştir. Sadrazam Koca Hüsrev Paşa, Sultan'ın emri ile Babıali'de meşveret meclisi toplanmıştır. Meclis mazbatasına ile Gülhane Hattında yer alan ilkeler hemen hemen aynıdır. Bu durumda Tanzimat Fermanının sadece dış etkenler doğrultusunda hazırlanmadığı, Osmanlı Devleti'nin iç dinamiklerinin de etkisinin olduğu sunucuna varılmıştır.²⁷⁴

Osmanlı ve Fransa, birbirinden her türlü ayrı yapıya haizdir. İkisinin birbiri üzerindeki etkisi, mana nazarında ayrılmaktadır. İhtilalden önce ve sonra Fransız düzeni ile Tanzimat döneminde Osmanlı'nın sınıf ve toplumsal yapısı birbirinden tamamıyla ayrıdır. Tanzimat Fermanı her ne kadar ihtilal fikirlerinden etkilenmiş olsa da Tanzimat dönemi Osmanlı Devleti'nin siyasi ve içtimai nizamını yansıttığını ileri sürmektedir.²⁷⁵ Tanzimat Fermanının ilan edilmesinde şu üç düşünce ön plana çıkmıştır:

- Kur'an'ın hükümlerine ve şariata uyduğu müddetçe devletin ilerlemiş ve yükselmiş olduğu,
- 150 yıldan beri bu hükümlere saygı gösterilmediği için devletin eski kudretini kaybettiği,

²⁷³ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 213-214.

²⁷⁴ Ali Akyıldız, "Tanzimat", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) 40: 2.

²⁷⁵ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Fransız İhtilali ve Tanzimat", *Türkiye Felsefi Harisi ve İçtimai Araştırmalar Merkezi Kitabı*, A/11 (1939), 102.

şeriat kurallarına göre yönetilmeyen devletlerin varlığının mümkün olmadığı.

Osmanlı Devleti, memleketin idaresinin yeniden tesis edilmesinde, yani kanunların kurulması gerektiği ve bunun esaslarının da Gülhane Hattı'nda belirtildiği ifade edilmiştir. Son düşüncede ifade edilen kanun fikri, Batılı devletlerin hukuk yapılarını çağdaş hale getirmek için faydalandıkları “İnsan Hakları Beyannamesinde” görülmektedir. İnsan Hakları Beyannamesinin ilk maddesine bakıldığında insanların tabii haklar yönünden eşitliği, fermana açıkça belirtilmiş ve hattın ilk maddesinde yer almıştır.²⁷⁶

Tanzimat Fermanı beş bölümden oluşmaktadır:²⁷⁷

- 1) *Devlet-i Aliye ve Osmanlı ülkesinin idaresi için bazı kanunların koyulması gereklidir. Bu kanunların esas maddeleri can emniyeti, ırz namus ve mülkiyetin korunması, vergi tayini ve askerlerin nasıl çağırılacağı, askerlik süresi hükümlerinden ibarettir.*
- 2) *Bu nizami kanunlar yapılmadığı müddetçe kuvvetlenme, yükselme ve huzur mümkün değildir. Bunların esası da yukarıda açıklanan noktalardan ibarettir. Bundan sonra suçluların davalarına şer'i kanunlara göre herkesin önünde incelenip hüküm verilecektir. Hiç kimse için gizli açık idam ve zehirlenme yapılmayacak, hiç kimse başkasının ırz ve namusuna²⁷⁸, el uzatmayacak, herkes mal ve mülkünde tam bir serbestiyete sahip olacaktır. Faraza biri suç işlemiş ise onun mirasçıları onun suçu ile suçlanmayacaktır.*
- 3) *Müslüman tebaanın ve diğer milletlerin (dini cemaatlerin) bu hususlardan istisnasız faydalanmaları için can ırz namus ve mülkiyet maddelerinde Şeri'at hükmü gereğince, bütün halka devlet tarafından teminat verilmiştir.*
- 4) *Diğer hususlarda oy birliği ile karar vermek üzere Meclis-i Ahkam-ı Adliye üyeleri gereği kadar çoğaltılacak ve herkes düşüncelerini çekinmeden söyleyebilecektir. Can ve mal emniyeti, vergilerin tayini hususuna dair kararlar kanun altına alınacaktır. Diğer taraftan tanzimat-ı askeriye Bab-ı Seraskeri Dar-ı Şura'da tartışılıp karar alınacaktır. Her kanun karara bağlandıkça hatt-ı hümayun ile tasdik edilmek üzere padişaha sunulacaktır.*

²⁷⁶ Enver Ziya Karal, “Gülhane Hattı Hümayununda Batı'nın Etkisi”, *İçinde Tanzimat*, ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, (İstanbul: İş Bankası, 2012), 128-129.

²⁷⁷ Halil İnalcık, “Senedi İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, *İçinde Tanzimat*, ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, (İstanbul: İş Bankası, 2012), 99-102.

²⁷⁸ Namusun korunması maddesinden, şahsi onur kastedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017).

- 5) *Şeriata uygun olarak hazırlanan kanunlar, din, devlet, mülk ve milleti kalkındırmak için konulacağı için tarafımızdan buna aykırı hareket vuku bulmayacağına dair ahd ve misak olunup Hırka-i Şerife odasında bütün ulema ve vükela huzurunda Tanrı adı ile yemin edilecektir. Ulemadan ve vüzeradan kim olursa olsun şer'i kanunlara aykırı hareket edenlerin rütbeleri alınacak ve layık oldukları cezaları almaları için özel bir ceza kanunnamesi düzenlenecektir. Rüşvetin bundan sonra bir sorun olmaması kanun ile sağlanacaktır.*

Ferman'da kanunların şeriata göre belirlenmiş olması sadece şekil bakımından gelenekçiliğin devam etmesi olarak görülmektedir. Padişahın halife sıfatı ile, muhafazakâr halk kütlesini ve ulamayı gözetme gayesi ile yapılmıştır.²⁷⁹

Tanzimat Fermanının en önemli bölümü dördüncü bölümdür. Bir insan ırz, namus, canının ve malını tehlikede gördüğü müddetçe her türlü hıyanete teşebbüs edebilir. Can, mal ve mülkünden emin olan insan devlet ve milletin sıhhati için çaba sarfeder ve devlete olan bağlılığı artar. İltizam usulünün kaldırılarak, vergilerin bir kanuna bağlanması ve askerlik süresinin kanunlar ile düzenlenmesi, kişi hak ve hürriyetinin korunması²⁸⁰ vb bireyi ön plana çıkaran hususlar Fransız Devrimi sonrası gelişen liberalizm²⁸¹ fikri ile bağdaşmaktadır.

Tanzimat Fermanı birey hak özgürlüklerini ele almasında Avrupa'da gelişen liberalizm ve 1830 İhtilallerinden etkilenmiştir. Tanzimat Fermanını hazırlayan Mustafa Reşid Paşa, uzun müddet Londra ve Paris'te elçilik görevinde bulunmuştur. Fransa'da ve İngiltere'de yaptığı temaslar neticesinde Osmanlı Devleti'ne liberal nitelikte reformların yapılması gerektiğini düşünerek harekete geçmiştir. Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında eşitliğin sağlanması gerektiğine inanmıştır.²⁸²

İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilk maddesinde belirtilen, insanların eşit doğdukları ve eşit haklara haiz olacakları düşüncesi, Tanzimat Fermanında açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da hattın zihniyetinde yer almaktadır. Hattı Hümayunu açıklayan ek fermenda “vezirden çobana herkesin kanun önünde eşit görüldüğü” ifadesi yer almaktadır. İnsan Hakları Beyannamesi'nin 2. Maddesinde yer alan, insanın tabi hakları

²⁷⁹ İnalcık, “Senedi İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, 106. xc

²⁸⁰ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 231-232.

²⁸¹ Liberalizmin kişi hak ve hürriyetlerini ön plana çıkardığı

²⁸² Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 234.

olan hürriyet, eşitlik, mülkiyet prensipleri ile fermada yer alan can emniyeti, ırz masuniyeti, mal mahfuziyeti, esasları karşılanmıştır. Beyannamenin 7. maddesinde kişilerin kanun hükmü gereğince suçlanacakları, 12. maddesinde Eşit vergi usulünün getirilmesi, 16. maddesinde mülkiyet hakkından bahsedilmiştir. Hattı Hümayun 'da kanun gereği dışında hiç kimsenin cezalandırılmayacağı, her bireye emlak ve kudretine göre vergi tayin olunacağı ve vergilerin Meclis-i Ahkam-ı Adliye tarafından kontrol edileceği hükümleriyle karşılanmıştır. Beyannamesinin 6. Maddesinde “kanun umumun idaresinin gereğidir” ifadesine karşılık, hatt-ı hümayun da Meclis-i Ahkam-ı Adliye, gerekli kanunların hazırlanması için söyleşmeyi sağlar” ifadesi ile karşılanmıştır.²⁸³

Gülhane Hattı Hümayunu şekil bakımından Fransız İhtilali ile ortaya çıkan İnsan hakları Beyannamesi ile benzerlik göstermektedir. Ancak unutulmamalıdır ki İnsan Hakları Beyannamesi üçüncü zümrenin haklarını elde etme sürecinden yani aşağından yukarıya doğru gerçekleştirilen bir harekettir. Gülhane Hattı ise bunun tam tersi olarak yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilmiş ve esas gayesi devleti ayakta tutmaktır.

İnsan Hakları Beyannamesi'nde geçen prensiplerle Gülhane hattındaki prensipler karşılaştırıldığında ikisi arsandaki benzerlik açıkça görülmektedir. Bu prensiplerin meydana gelmesinde ise Fransa'da gerçekleşen İhtilalin tesiri vardır. 18. yüzyılın Avrupası'nın siyasi ve içtimai yapısı Fransız İhtilali ile şekillenmiştir. Yukarıda yapılan mukayese dikkate alındığında Gülhane Hattı bir nevi anayasa niteliği taşımaktadır. 20. yüzyıl anayasaları göz önünde bulundurulduğunda onun bu mahiyetini kabul edilemez. Ancak 19. yüzyıl anayasaları ile mukayese edildiğinde Gülhane hattının anayasa niteliği taşıdığı söylenebilmektedir.²⁸⁴ Bu görüşe karşı olarak geliştirilen bir diğer görüş Tanzimat Fermanı'nın anayasal niteliklere (bölümler, maddeler, sistematik) sahip olmadığı, özü itibarıyla devlet işleri, birey ve devlet ilişkileri ile ilgili kurallardan yoksundur. Ferman bu iki koşula sahip olsaydı yine de bir anayasa sayılabilirdi. Bu özellikleri ile Tanzimat Fermanı bir anayasa değildir. Ancak hukuki düzenin dayandırıldığı temel ilkelere sahip beyanname yani bir nevi İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisidir.²⁸⁵

²⁸³ Karal, “Gülhane Hattı Hümayununda Batı'nın Etkisi”, 129.

²⁸⁴ Karal, “Gülhane Hattı Hümayununda Batı'nın Etkisi”, 129.

²⁸⁵ Tanör, *Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri*, 92-93.

Tanzimatçıların, İmparatorluk tebaasının hukuki boyutta eşitliğine dayalı, Osmanlı birliğini tesis etme siyaseti, dönemin öne çıkan ve en önemli özelliğini teşkil etmektedir. Bu siyaset 1856 yılında ilan edilecek olan Islahat Fermanını ve 1876 Kanuni Esasi’de de görülecektir. Tanzimatçıların Batı kanunlarını uygulaması ulemanın tepkilerine neden olmakta gecikmemiştir. Ulema Tanzimatçıları Frenkleşmek ile suçlayarak benliklerini kaybettiklerini ileri sürmüştür. Tanzimatçılar ise eşitlik ve adalet kavramları çerçevesinde kanunlar gerçekleştirerek devlet müesseseleri laikleştirme çalışmalarını, iç ve dış baskılar neticesinde gerçekleştirmişlerdir.²⁸⁶

Tanzimat Fermanı ile liberal bir devlet sistemi oluşturmaya çalışan Tanzimatçılar, bunu doğrudan Fransa ve İngiltere’de gelişen liberalizmi alarak yapmamışlardır. Devletin çok uluslu yapısı dolayısıyla, devlet karşısında toplum haklarını ön planda tutarak devletin bütünlüğünü korumayı amaçlamışlardır. Bunu da Osmanlı devleti ile benzer bir yapıda olan Avusturya ve Prusya’yı örnek alarak yapmıştır. Zira Prusya ve Avusturya’da, liberal yapılarını, Fransa’da ve İngiltere’de yer alan liberal kurumları örnek alarak oluşturmuşlardır.²⁸⁷

3.2.2.1. Tanzimat Dönemi Meclis Çalışmaları

Tanzimat dönemi sadece fermanlardan ibaret değildir. Tanzimat dönemi, Osmanlı kurum ve kuruluşlarında ve siyasa yaşamında büyük çaplı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde Devlet yönetiminde yeni ilke ve usuller benimsenmiş, karar alma kurum ve kuruluşları ortaya çıkmıştır. Yeni düzen sağlanırken başvuru kanunlaştırma yöntemi, din ve devlet işlerinde değişimi yani laikleşmeyi başlatmıştır.²⁸⁸

Osmanlı Devleti Tanzimat yılları boyunca (1826-1876) geniş çaplı ve köklü bir meclisleşme başlatmıştır.²⁸⁹ Tanzimat döneminin yönetim usulleri bakımından en önemli özelliği karar alma ve devlet yönetiminde kurulların ön plana çıkmasıdır. Devletin merkezi örgüt yapısında adli, askeri, mali, içişleri, ulaştırma, sağlık eğitim vb. alanlarda ayrı ayrı kurullar meydana getirilmiştir. Bu kurullar meclis adını taşımıştır. Meclis ise

²⁸⁶ İnalçık, “Senedi İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, 107.

²⁸⁷ Ufuk Gülsoy, “Islahat Fermanı”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 185.

²⁸⁸ Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 97.

²⁸⁹ Mehmet Seyitdanlığlu, “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3/3 (1992). 323.

günümüzdeki anlamıyla seçim ile oluşturulan kurullar değil, uzmanlık komisyonu olarak ihdas edilmiştir.²⁹⁰ Osmanlı Devleti'nde meclis kavramı, Divan-ı Hümayun döneminde henüz siyasi ve idari bir örgüt olarak anılmadan evvel devlet ile ilgili önemli meselelerin konuşulduğu bir mekân anlamını taşımıştır. Divan-ı Hümayunun gücünü ve önemini kaybetmesi ile yerini meclis-i meşveret almıştır. Danışma kurulu özelliğine haiz meşveret meclisi gerekli görüldüğü zamanlarda toplanmıştır. III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde yoğun faaliyet göstermiştir. Meşveret meclisi, ihtiyaç halinde toplanan sürekli bir yapı arz etmeyen ve gündemi tek ve belirli bir konu ile sınırlı, kendisine bağlı bürokratik bir örgütten yoksun bir kurumdur. Bu nedenle yapılan reform hareketlerini takip etmekte yetersiz kalmıştır. Devletin düzenli çalışma prensibine sahip, üyeleri tespit edilmiş bir danışma kuruluna yani meclise ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç neticesinde 24 Mart 1838 tarihinde Meslis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye kurulmuştur.²⁹¹

Meclis-i Vala'nın kurulması ile hükümdar yetkilerini kendi isteği ile sınırlandırmıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan bu yeni dönemde Osmanlı Devleti'ndeki yasama erki, gücünü yarı anayasal bir belgeden almış ve yarı anayasal bir danışma meclisine bırakmıştır. Bu meclis, Tanzimat Fermanı prensiplerinin uygulanması ve bu prensiplere uygun kanun çıkarması yetkisi verilerek bir reform meclisi özelliği kazandırılmıştır. Bu tarihten itibaren devletin yasama, yürütme ve yargı güçleri ayrılarak devlet, parlamentoya doğru ilk adımı atmıştır.²⁹²

Tanzimat döneminde kurulan meclislerin eskisinden farkı başkanlığının ulemeden alınarak idare adamlarına verilmesi ve gayrimüslim tebaanın dini reisleri ve kocabaşları vasıtasıyla idarede söz sahibi olmasıdır.²⁹³ Tanzimat dönemindeki meclis geleneği, merkezinde nezaretlerin üstünde olan meclisler ve nezaretlere bağlı olarak çalışan meclisler olarak iki şekildedir. Tanzimat Fermanı ilan edilmeden önce, II. Mahmut döneminde kurulan Meclis-i Vala, fermanın ilan edilmesi ile başlayan süreçte Tanzimat gereklerini yenine getirmek için kurulmuştur. Bu meclis, nezaretler üstü kurulan

²⁹⁰ Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 98.

²⁹¹ Cihan Osmanağaoğlu, *Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tabiiyyetinin Gelişimi* (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004), 129.

²⁹² Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama", içinde *Tanzimat*, ed. Halil İncik ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012), 378.

²⁹³ Halil İncik, "Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", içinde *Tanzimat*, ed. Halil İncik ve Mehmet Seyitdanlıoğlu (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012), 180.

meclislerin en önemlisi ve Tanzimat döneminde kurulan Meclis-i Ali Tanzimat'a ile en çok benzerlik gösterendir.²⁹⁴

Tanzimat Fermanı bilindiği üzere bütün Osmanlı tebaasına can ve mal güvenliğinin sağlanması, vergilerin herkesin gelirine göre düzenli olarak toplanması ve askerlik sisteminin düzenlenmesi gibi temel prensiplerin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bahsi geçenlerin yürütülmesi işini Meclis-i Vala'ya bırakmış ve bunu Tanzimat Fermanında belirtmiştir.²⁹⁵ Meclis-i Vala devletin yasama, yürütme ve yargı işlerinin iptidai de olsa birbirinden ayrılmasını sağlamıştır. Tanzimat işlerinin yürütülmesi yükü verilmiş fakat bu yükün altından kalkacak yapıdan yoksundur. Reformların hız kazanması Meclis-i Vala'nın işlerini daha da yoğunlaştırmıştır. Meclisin haiz olduğu yapı reformların altından kalkamamasına neden olmuştur. Buna ilaveten mecliste niteliksiz üyelere yer verilmiştir. Bu durum 1858 yılında yeni bir düzenlemenin yapılmasına neden olmuştur. Zaman zaman başarılı çalışmalar gerçekleştirse de işlevini kaybetmeye başlamıştır.²⁹⁶

3 Kasım 1839 yılında Sultan Abdülmecid'in Tanzimat Fermanını ilan ettiği dönemde Osmanlı Devleti'nde; Meclis-i Vala, Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali ve Dar-ı Şurayı Askeri adlı üç meclis bulunmaktadır. Tanzimat Fermanının ilanı ile Meclis-i Vala'nın görev ve yetkileri artırılmış, üye sayıları genişletilerek devlet yönetiminde merkezi ve güçlü bir konuma getirilmiştir.²⁹⁷

Sultan Abdülmecid, Meclis-i Vala'nın sene başındaki konuşmasında Osmanlı Devleti'nde Fransa'daki departmanlara benzer kurum oluşturmayı amaçladığından bahsetmiştir. Bu meclislerde din ve mezhep farkı gözetilmeksizin bütün imparatorluk tebaası arasındaki hukuki eşitlik tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu özelliği ile Tanzimat döneminde kurulan meclisler, Tanzimat Fermanı'nın ülkeye getirdiği en liberal kurumlar olarak nitelendirilmiştir.²⁹⁸

Meclis-i Vala'nın, 1839-1876 yıllarındaki işlevine bakıldığında: Osmanlı Devleti bu evrede yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrıldığı modern bir devlet yapısına bürünmeye başlamıştır. Mustafa Reşid Paşa, Ali ve Fuad paşalar gibi güçlü sadrazamların

²⁹⁴ M. Yasin Taşkesenlioğlu, Meclis-i Ali Tanzimat (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 28.

²⁹⁵ Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", 324.

²⁹⁶ Taşkesenlioğlu, Meclis-i Ali Tanzimat, 29.

²⁹⁷ Seyitdanlıoğlu, "Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama", 379.

²⁹⁸ İnalçık, "Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", 175.

yönetiminde, Osmanlı kabinesinin yürütme gücü oldukça bağımsız bir çizgide yol almaya başlamıştır. Tanzimat dönemi meclisleri, kurumsal olarak yetersiz kalsa da I. Meşrutiyet'e doğru giden süreçte önemli bir mihenk taşı olmuştur.²⁹⁹

Meclis-i Vala'nın yanı sıra bu dönemde kurulan merkezi hükümet ve danışma kurulları da meclis geleneği içinde düşünülmektedir. II. Mahmut döneminde başlatılan Osmanlı kabine sistemi veya hükümet oluşturma çalışmaları, Tanzimat döneminin güçlü Bab-ı Ali'si ile zirveye ulaşmıştır. Kurulan nezaretler (bakanlıklar) her biri birer uzmanlık kurulları olan Nezaret Meclisleri ile donatılmıştır. Bu meclislerden ilki Dar-ı Şura-yı Askeri'dir. 1838 yılında Sanayi ve Ticaret Meclisi kurularak Osmanlı sanayi ve tarımı kalkındırılmaya çalışılmıştır. Bu meclisin ismi daha sonra Meclis-i Umur-ı Nafia olarak değiştirilmiştir. 1840 yılında Maliye Nezareti'ne bağlı olarak Meclis-i Muhasebe-i Maliye kurulmuştur. 1845 yılında Meclis-i Maarif-i Umumiye kurularak Osmanlı eğitim sistemi hiyerarşik yapısı içinde modernleştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Meclis-i Umur-ı Sihiyye, Meclis-i Zabtiye, Meclis-i Amire, Meclis-i Bahriye, Meclis-i Rüşumat, Meclis-i Meadin gibi belli alanlarda uzmanlık çalışan ve uzmanlardan oluşan reform meclisleri kurulmuştur.³⁰⁰

Tanzimat döneminde kurulan bir başka meclis türü geçici süre kurulan meclislerdir. Bu amaçla 1845 yılında kurulan İmar Meclisi'dir. Bu meclisin kurulmasıyla ilgili ilk gelişme Meclis-i Vala'nın 1845 yılındaki açılış konuşmasında Abdülmecid'in talimatı ile olmuştur. Meclis-i Vala her yılın başında Muharrem ayında yapılan toplantıya padişah katılarak bir önceki yılda yapılanlar hakkında bilgi verir ve gelecek yıl yapılması planlananlar üzerine isteklerini bildirir. Abdülmecid, Meclis-i Vala'nın 13 Ocak 1845 (4 Muharrem 1261) yılında yapılan toplantısında Tanzimatın uygulanması noktasında yaşanan aksaklıkların düzeltilmesini istemiştir. Bu aksaklıkların giderilmesi için Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde İmar Meclisleri açılmıştır. İmar Meclisleri bulundukları eyaletlerde bölgenin imarı, ziraat ve ticaretin gelişmesi için yapılması gerekenleri rapor halinde Meclis-i Vala'ya sunmuştur. Ancak yaşanan iç çekişmeler ve ilgisizlik nedeniyle istenilen netice elde edilememiştir.³⁰¹

²⁹⁹ Seyitdanlıoğlu, "Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama", 380-381.

³⁰⁰ Seyitdanlıoğlu, "Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama", 380-381-382.

³⁰¹ Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", 325-330.

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti yönetim sisteminde yapılan reformlar bunlar ile sınırlı değildir. Ancak çalışmanın bu kısmında Tanzimat Fermanının Osmanlı hükümeti üzerindeki etkisi ve devletin parlamenter sisteme doğru gerçekleştirdiği ilk adımlar ele alınmıştır.

3.2.3. Osmanlı Devleti’nde Milliyetçilik Düşüncesi

Milliyetçilik, belirli bir coğrafyada yaşayan ortak kültürel ve etnik kökene bağlı fertlerin, siyasi ve tarihi meşruiyet ile yüceltilmesiyle siyasi, sosyal, kültürel ve kültürel yaklaşımlar ile ideolojik manada milli devletin güçlenmesini hedefleyen bir anlayış çerçevesinde gelişmiştir. Bu anlamıyla milliyetçilik 1789 Fransız İhtilali’nin ardından gelişmiştir. Meydana getirdiği yeni devlet örgütlenmesi ile bütün zamanların en etkili siyasi ideolojisi haline gelmiştir.³⁰²

Osmanlı Devleti’nde millet kavramı farklı anlamda kullanılmamıştır. Arapçada millet “community-communitas” (cemaat-topluluk) anlamıyla dini bir topluluğun karşılığı olarak kullanılmıştır.³⁰³ Osmanlı Devleti millet tabirini bir dönem sadece Müslüman tebaa için kullanılmıştır. Daha sonra Kur’an dili olan Arapçayı bilenleri nitelemek için kullanılmış ve dilsel bir içerik kazanmıştır.³⁰⁴ “Nation” kelimesi, Millet kavramının içeriğinin boşalması ile yerini “ulus” kavramına bırakmıştır.³⁰⁵ Osmanlı Devleti’ndeki millet sistemi dinsel/mezhepsel ölçüte bağlı olarak kurulmuştur. Yani millet kavramı bir cemaati anlatmak için kullanılmıştır. Cemaat kavramından kastedilen gayrimüslim topluluklardır. Müslümanlar için ümmet kavramı kullanılmıştır. Millet sistemi, Balkanlar’daki milliyetçilik hareketi ile işlerliğini kaybetmiştir. Böylelikle millet kavramı bugünkü modern anlamına yakın bir anlam kazanmıştır.³⁰⁶

Osmanlı milletlerinin her biri kapalı bir kompartıman şeklinde oluşan guruplardan meydana gelmiştir. Aynı dile ve dine mensup milletler kendi içinde kapalı gruplar

³⁰² Azmi Özcan, “Milliyetçilik”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30: 84.

³⁰³ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, içinde *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 4:996.

³⁰⁴ İnci Özkan Kerestecioğlu, “Milliyetçilik”, içinde *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, ed. Birsan Örs, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009), 317.

³⁰⁵ Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, 996.

³⁰⁶ Kerestecioğlu, “Milliyetçilik” 317.

meydana getirmişlerdir. Bu durum maddi kültür ve hayat tarzında karşılıklı etkileşim yaşanmasına engel olmuş ve ortak bir Osmanlı kültürünün oluşmasını engellemiştir.³⁰⁷

Osmanlı Devleti'nde millet sistemi 1453 yılında İstanbul'un fethinden sonra ortaya çıkmıştır. Balkanlar ve Anadolu'da yaşayan çeşitli dini gruplar arasında toplumsal çatışmaların yaşanması nedeniyle kurulan örgütsel sistem, cemaatleri merkezi idareye bağlayarak çatışma ortamına son vermeyi amaçlamıştır.³⁰⁸

Osmanlı milletleri, ulusçuluktan önceki dönemleri kapsayan tarihi bir dönemi çağrıştırmaktadır. Ulus kavramı din dil ve ırk aidiyetine dayalı bir kavramdır. Osmanlı Devleti'ndeki millet sistemi ise din ve mezhep aidiyetine dayanmıştır. Ulusçuluk fertlerin beşlediği ve geliştirdiği bir kavramdır ve bir bakıma Osmanlı Devleti'ne ithal edilmiştir. Millet tipi örgütlenme modeli ise devletin tarihten aldığı bir yapıdır.³⁰⁹

Osmanlı Devleti, dünya tarihi boyunca fethettiği topraklarda yaşayan insanları din değiştirmeleri için zorlamamıştır. Bunun yerine Ermeniler, Rumlar ve Yahudilere kendi dini önderleri etrafında, kendi dillerini ve geleneklerini yaşama, okullarını açma vb. konularda sultanın koyduğu yasalara uydukları takdirde devlet içerisinde yaşama hakkı tanımıştır. Ancak bu durum devletin zayıflamaya başladığı dönemde azınlık sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Uzun yıllar kendi dillerini ve dinlerini yaşayan azınlıkların Fransız Devrimi ile gelen milliyetçilik düşüncesinden etkilenmemeleri mümkün değildir. Fakat milliyetçilik düşüncesinin büyümesinde Avrupalı devletlerin emperyal siyasetinin etkisi de göz ardı edilememelidir.³¹⁰

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslimler, Türk-İslam kültür ve medeniyetini bildikleri gibi 18. yüzyılda Batı kültür ve medeniyeti ile de temas etmeye başlamışlardır. Batı etkisi Gayrimüslimler arasında ilk olarak yaşam tarzında kendisini göstermiştir. Batı kültürü Gayrimüslim Osmanlı tebaası arasında Venedik ve İtalya yoluyla, Batılı diplomatların etkisiyle ve Akdeniz ticaretinin gelişmesi ile yayılmaya başlamıştır.³¹¹

³⁰⁷ Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", 996-997.

³⁰⁸ Kemal Karpat, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 45-46.

³⁰⁹ Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", 997-998.

³¹⁰ Stanford Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklar Sorunu", içinde *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 4: 1003.

³¹¹ Cevdet Küçük, "Osmanlılar'da Millet Sistemi ve Azınlıklar", içinde *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 4:1012.

Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik, ilk kez 18. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'daki Ortodoks Hristiyanlar arasında görülmüştür. Müslüman tebaa arasında ise 1908 Jön Türk İhtilaline kadar milliyetçilik görülmemiştir.³¹² Osmanlı Devleti'nde milliyetçiliğin yükselmesi ile yaklaşık otuz adet ulus devlet kurulmasının ardında pek çok faktör yer almaktadır. Bunlar: dini gruplar veya milletler arasındaki rekabet, Osmanlı siyasal yapısında gerçekleştirilen reform hareketleri, Aydınlanma felsefesi ve ideallerinin etkisi ve Rusya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin emperyal çıkarlarıdır.³¹³ Osmanlı Devleti'nde ulus fikrinin yayılmasındaki bir diğer etken Fransız Devrimi idealleri ile Osmanlı Devleti'ne gelen Fransız elçileridir.³¹⁴

Osmanlı Devleti içinde yaşayan Gayrimüslimler, kendi geleneklerini, kültürlerini ve dinlerini korumuştur. Fransız İhtilali' sonrası gelişen milliyetçilik fikri emperyalist devletlerin, Osmanlı Devleti'ni parçalayarak kendi topraklarıyla birleştirme çabaları ile birleşmiştir. Böylelikle Osmanlı Devleti ulusal uyanış ve ulusal bağımsızlık hareketinin odağı haline gelmiştir. Özellikle Rusya Balkanlar'daki ve Anadolu'daki gayrimüslimleri kendi bağımsızlıklarını kazanmaları için değil, Rusya'nın bir parçası olması için isyana teşvik etmiştir. Bu nedenle ilk önce Rum milliyetçileri önce Rusya'da milliyetçi faaliyetler başlatmış ardından bu düşüncelerini Yunanistan'da yaymak için mücadele etmişlerdir. 1821 yılında Yunan isyanını başlatmışlardır. Yeniçeri ordusunun Yunan isyanını bastırmadaki başarısızlığı nedeniyle II. Mahmut, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmiştir. Fakat Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın gönderdiği modern askeri birlikler, isyanın bastırılması konusunda Osmanlı Devleti'ne yardımcı olmuştur. İsyen bir müddet sonra bastırılmış ancak 1829 yılında İngiliz ve Fransız desteğini alan Rumlar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Diğer Balkan ulusları da özellikle Rusya ve Avusturya'nın desteğini alarak benzer yollarla bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.³¹⁵

Osmanlı Devlet adamaları Gayrimüslimleri devlet yönetimine tekrar bağlanmalarını sağlamak için çıkarlarını artırıp güvence altına almıştır. Bu amaçla Tanzimat döneminden başlayan, II. Abdülhamid ve Jön Türk dönemine kadar sürecek olan reform programı başlatmışlardır. Milletlerin demokratikleştirilmesi ve devlete bağlı kalmaları için

³¹² Karpas, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 187.

³¹³ Karpas, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, 187.

³¹⁴ Karpas, *Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*, 189.

³¹⁵ Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlıklar Sorunu", 1003.

mücadele etmişlerdir.³¹⁶ Osmanlı Devleti, milliyetçi fikirler nedeniyle dağılma dönemine giren tek devlet değildir. Ancak ne Rusya ne de Avusturya-Macaristan ulusal akımlardan bu derece etkilenmemiştir.³¹⁷

Osmanlı reformcuları, farklı dini gurupları, millet yapıları içinde yaşadıkları farklı koşullar yerine din farkı gözetmeyen bir anlayış ile bütün Müslüman, Hristiyan ve Yahudileri eşit haklara sahip olacakları bir Osmanlı yurttaşlığı meydana getirerek laik yasalar ve kurumlar oluşturmaya çalışmışlardır.³¹⁸

3.2.4. Osmanlıcılık Düşüncesi

Osmanlı Devleti sınırları içinde, çeşitli din ve etnik kökenlere bağlı toplumlar yaşamıştır. Osmanlı Devleti, bu toplumları “millet sistemi” (dini cemaat) adını verdiği bir sistem çerçevesinde örgütlemiştir. Millet sistemi, Fransız İhtilali’ne kadar hiçbir güçlkle karşılaşmamıştır. Ancak 1789 Fransız İhtilali ile canlanan milliyetçilik düşüncesi, bu sistemin işlerliğini yitirmesine neden olmuştur. Fransız İhtilali ve ardından başlayan Koalisyon savaşları milliyetçilik düşüncesinin bütün Avrupa’da yayılmasına neden olmuştur. Yedi Ada’da gerçekleşen savaş bu fikirlerin Balkan topraklarında yayılmasına neden olmuştur.³¹⁹ Siyasi bir hareket olan milliyetçilik, Müslüman toplumlarda Batı’dakinden farklı bir şekilde seyretmiştir. Osmanlı Devleti’nin dağılmaya başladığı dönemde, devlet içinde yaşayan unsurları bir arada tutabilmek için Osmanlıcılık ve İslamcılık hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Sonraki dönemlerde ise varlığını meşrulaştırmak amacıyla giderek laikleşmiştir.³²⁰

Osmanlıcılık düşüncesi, Fransız İhtilali sonrasında yaygınlaşan milliyetçilik fikrine karşı ortaya çıkmıştır.³²¹ Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik düşüncesi, çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti’nde şiddetli bir şekilde hissedilmiştir.³²² Avrupa’da

³¹⁶ Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu’nda azınlıklar Sorunu”, 1006.

³¹⁷ İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik” içinde *XIII. Türk Tarihi Kongresi 4-8 Ekim 1999*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), 23.

³¹⁸ Shaw, “Osmanlı İmparatorluğu’nda azınlıklar Sorunu”, 1006.

³¹⁹ Şükrü Hanioglu, “Osmanlıcılık”, içinde *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi Cilt V*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1389- 1390.

³²⁰ Azmi Özcan, “Milliyetçilik”, içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/ 85.)

³²¹ Selçuk Akşin Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, içinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, ed. Mehmet Ö. Alkan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 89.

³²² Şerif Demir, “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29 (2011), 333-334.

yayılan milliyetçilik fikirleri özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında yaşayan ulusları harekete geçirmiştir. Akabinde Sırp ve Yunan isyanları görülmüştür. Balkanlar'da yaşasan gayrimüslim tebaa, Avrupa devletlerinden aldıkları destekler ile ayrılıkçı hareketler sergilemişlerdir. Osmanlı Devleti, bu ayrılıkçı hareketleri durdurmak için geniş kapsamlı bir Osmanlı kimliği inşa etmek istemiştir.³²³

Osmanlıcılık, Tanzimatçı devlet adamlarının ortak görüşü şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu düşünce Osmanlı Devleti için tek başına kurtarıcı siyaset olmaktan ziyade devletin bekası için millet sisteminin değişmesini ve yenilemesini öngören Tanzimat'ın toplum modelini oluşturmaktadır. Devletin bekası için yegâne yol olarak nitelendirilen değişim, Avrupa devletlerinde olduğu gibi eski usullerin terk edilerek kanun ve nizama dayalı yeni bir devlet ve toplum yapısının oluşturulması ile mümkün kılınmıştır.³²⁴ Osmanlıcılık düşüncesi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilan edildiği döneme kadar çeşitli şekillerde varlığını sürdürmüştür. Uygulanması bakımından I. Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar geçen dönem, II. Abdülhamit dönemi ve İttihat Terakki dönemi olmak üzere üç dönemde incelenmektedir. Osmanlıcılık düşüncesinin birinci evredeki amacı, Avrupa siyaseti ve milliyetçilik fikri karşısında Osmanlı Devleti'ni parçalanmaktan kurtarmaktır. İlk dönem Osmanlıcılık düşüncesi, devletin meşruiyet dayanağı olan dini geleneksel yapılanmadan siyasi eşitlik ve hukuk temeline dayalı yeni bir yapılanmaya geçişi sağlamaktır.³²⁵

Osmanlıcılığın ilk yazılı belgesi Tanzimat Fermanı'dır. Fermanda doğrudan gayrimüslim tebaadan söz eden bölümde: “*tebayı saltanatı seniyyemizden olan ehli islam ve mileli saire bu müsaadatı şahanemizde bilaistisna mazhar olmak üzere can, ırz, namus ve mal maddelerinden hükmi şer'i iktizasınca kaffei Memalik-i Mahruzamız ahalisine tarafı-ı şahanemizden emniyet-i kamile verilmiş*” ifadesi yer almaktadır.³²⁶ Bu ifadeye göre gayrimüslim tebaanın, hukuki açıdan Müslümanlar gibi korunması gerektiği

³²³ Azmi Özcan, “Osmanlıcılık”, içinde TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007) 33, 485. (485-487)

³²⁴ Özcan, “Osmanlıcılık”, 485.

³²⁵ Özcan, “Osmanlıcılık”, 486.

³²⁶ Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, 93-94.

vurgulanmıştır. Fermanda Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında hukuki eşitlikten açıkça söz edilmese de herhangi bir şekilde dini ayrıcalığın iması söz konusu değildir.³²⁷

Tanzimat döneminde bir yandan Batı modelinde kurumlar oluşturulmaya çalışılırken diğer yandan da devletin içerisinde yaşayan çeşitli dini ve etnik unsurların arasındaki farklar ortadan kaldırılmak istenmiştir. Hukuki alan başta olmak üzere reformların arka planında Osmanlı ferdi meydana getirme çabası mevcuttur. Tanzimatçı devlet adamları, Osmanlılık düşüncesi ile devleti ayakta tutmayı amaçlamışlardır.³²⁸ Ancak Osmanlılık düşüncesinde otoritere ve geleneksel anlayış görülmektedir. Fermanda yer alan mal, can ırz ve namus güvenliği ve Müslüman ve gayrimüslim toplum arasında eşitliğin sağlanacağı maddesi, hükümdarın bir lütfu olarak topluma bahşedilmiştir. Padişah her ne kadar bu maddeye bağlı kalacağını bildirirse de bu durumu kontrol ederek herhangi bir kurum mevcut değildir. Dolayısıyla tebaanın tüm hakları padişahın son sözüne kalmıştır.³²⁹ Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaaya yönelik izlediği siyaset, tüm çabalara rağmen başarılı olamamıştır. Osmanlılık düşüncesine rağmen Balkan milletleri uluslaşmaya devam etmiştir.³³⁰ Gayrimüslimler arasında Osmanlılık düşüncesi olumlu karşılanmamıştır. Onlara göre Osmanlılık yalnızca bağımsızlıklarını önlemeye yönelik, yapay bir kimlik kazandırma hareketidir. Bu nedenle Osmanlılık fikri gayrimüslim tebaa arasında pek fazla yaygınlık göstermemiştir. Osmanlılık Müslüman tebaa arasında da bir süre kadar etkili olmuştur. Daha sonra bu grupta da milliyetçilik hareketleri ortaya çıkmıştır.³³¹

³²⁷ Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, 94.

³²⁸ Hanioglu, “Osmanlılık”, 1390.

³²⁹ Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”, 94.

³³⁰ Demir, “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık”, 339.

³³¹ Hanioglu, “Osmanlılık”, 1390.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1848 İHTİLALİ VE OSMANLI DEVLETİ'NE YANSIMASI

4.1 Avrupa'da 1848 İhtilali

Avrupa devletlerinin tamamını etkisi altına alan 1848 İhtilali'nin en önemli nedeni, 1830 Devrimleri ile geniş kitleler arasında yer edinen liberalizm³³² ve bunun getirisi olarak yaygınlaşan endüstrileşmenin sonucu olarak ortaya çıkan yeni sınıfların ulusal birlik özlemidir.³³³ 1848 devrimleri kapitalist güçlerin önderliğinde ortaya çıkmıştır.³³⁴

1830 İhtilalinden sonra hızla gelişen ekonomi, kapitalizmin egemen olduğu üretim biçiminin artmasını sağlamıştır. Endüstrileşmenin yaygınlaşması ile demiryolu ağı yaygınlaşmış, demir ve kömür üretimi de artmıştır. Bu durum sanayileşen Avrupa devletlerini yeni pazarlar aramaya sevk etmiştir. Kapitalizmin artmasıyla yeni pazarlara duyulan ihtiyaç ulus devletlerin kurularak bölge pazarların birleşmesini gerektirmiştir. 1846-1847 yılları arasında Amerika'da pamuk ürünlerinin üretiminin düşmesi, pamuğu Amerika'dan sağlayarak tekstil sanayisinde en başta gelen, İngiltere ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Bu durumda İngiliz tekstiline bağımlı olan Kıta Avrupası ülkeleri gelişmelerden daha çok etkilenmişlerdir. Bu durum kapitalizmin henüz gelişmediği kıta ülkelerinde ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan ekonomik krizler, toplumsal sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.³³⁵

Ekonomik alanda yaşanan gelişmelere bağlı olarak ulaşımın yaygınlaşması, toplumların birbirlerine yakınlaşmasını kolaylaştırmış ve fikir akımlarının yayılması hızlanmıştır.

³³² Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 146.

³³³ Sander, Siyasi Tarih, 189.

³³⁴ Tünay, Siyasal Tarih, 126.

³³⁵ Tünay, Siyasal Tarih, 126-127.

Ekonomik gelişmelerin etkilediği bir diğer durum da milletlerarası ticaret serbestisinin gelişmesi ile hürriyetçilik akımının güçlenmesidir. Sanayileşme ile nüfus artışının hızlanması, kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Sanayi şehirlerinin kurulması, sosyalist fikir akımının hızla yayılmasına neden olmuştur. 19. Yüzyılın etkili akımlarından bir diğeri de nasyonalizm yani “milli bağımsızlık” hareketidir. Nasyonalizm İtalya ve Almanya’da gelişmiştir. İtalyan Mazzini “Millet” teorisini işleyen isimlerin başında gelmektedir. Nasyonalizm akımının kuvvetlenmesi, aynı milli kimliğe mensup toplulukların bir araya gelerek kendi mukadderatlarını kendileri tayin etme hakkını ortaya çıkarmıştır. Bu durum nasyonalizm ile liberalizmin birleşmesini sağlamıştır.³³⁶

1848 İhtilallerinde liberalizme ilaveten nasyonalizm ve sosyalizm de etkilidir. Söz konusu akımlar, Avrupa toplumları arasında kaynaşmaların meydana gelmesini sağlarken, devletlerarası ilişkilerde de değişimlere neden olmuştur. Doğu blokunda yer alan devletler birbirlerine daha çok yaklaşarak liberal devletler karşısında güçlenirken, Batı Blok’unda yer alan devletler arasında anlaşmazlıklar görülmektedir. İsyan eden Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın Batı Blok’unda yer alan Fransa’ya yaklaşması, İngiltere’nin hakimiyetindeki Doğu Akdeniz’e egemen olmak istemesi, Batı Blok’unu parçalayan nedenlerin başında gelmektedir. Bu gelişmeler içerisinde 1848 İhtilali yine Fransa’dan başlayan tüm Avrupa’yı etkisi altına almıştır.³³⁷

4.1.1 Avrupa’da 1848 İhtilali Gelişmeleri

1840 yılında yaşanan ekonomik gelişmeler, 1845 yılında bütün Avrupa devletlerini içerisine alan ekonomik bunalıma neden olmuştur. Fransa’da da yaşanan bunalım işsizlik sorununu da beraberinde getirmiştir. 1840 yılında tahta çıkan Louis Flippe’nin özgürlükçü düşünceden uzaklaşması, sosyalist ve liberalleri aralarındaki çelişiklere rağmen birleştirmiştir. Bu gurup 1847 yılında “Halk Cephesi’ni” oluşturmuştur. Halk Cephesi, seçim reformu için kampanyaları başlatmışlardır. Ancak Şubat 1848’de Guizot kampanyaların yasaklandığını ilan etmiştir. Bu açıklamanın ertesi günü Paris yine ayaklanmalara sahne olmuştur.³³⁸ Şubat İhtilali” Fransız Cumhuriyeti’nin Geçici Hükümeti” adı yeni bir hükümetin kurulması ile neticelenmiştir. Ancak bundan sonra

³³⁶ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 146.

³³⁷ Uçarol, Siyasi Tarih, 122.

³³⁸ Ateş, Siyasal Tarih, 225.

ılımlı ve radikal cumhuriyetçiler arasında tartışmalar çıkmıştır.³³⁹ Ardından 25 Şubat 1848'de Fransa'da İkinci Cumhuriyet kurulmuştur.

1848 İhtilalleri iki kısımda incelenmektedir. Şubat İhtilali bütün muhalefetin katılımı ile gerçekleşirken Mayıs ve Haziran İhtilalleri, sosyalistlerin burjuvaya baş kaldırması ile gerçekleşmiştir. Kendi içlerinde bölünmüş halde bulunan sosyalistler, 1848 İhtilallerinden yenik çıkmışlardır.³⁴⁰

Haziran 1848 yılında yaşanan ayaklanmalar neticesinde Paris'te sıkı yönetim ilan edilmiştir. Yaklaşık otuz kadar gazete kapatılmış ve basın hürriyeti kısıtlanmıştır. Kurucu Meclis, 12 Kasım 1848'de yeni bir anayasa kabul etmiştir. 1848 Anayasası, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyerek yürütme görevini, halk tarafından dört yıl süreyle seçilen cumhurbaşkanına; yasama görevini ise genel oyla seçilen milli meclise vermiştir. İkinci cumhuriyetin cumhurbaşkanlığına Napolyon Bonaparte'nin yeğeni, Louis Napolyon getirilmiştir.³⁴¹

III. Napolyon'da amcası gibi imparatorluğu tekrardan kurmak için çalışmıştır ve nihayetinde 2 Aralık 1852 yılında İmparatorluğunu ilan etmiştir. Böylelikle Fransa'da özgürlük emelleri ile ortaya çıkan 1848 ihtilalleri neticesinde kurulmuş olan İkinci Cumhuriyet dönemi sona ermiştir. III. Napolyon, ihtilaller neticesinde güç kaybeden Fransa'yı yeniden toparlamaya çalışmıştır. Katolikliğin koruyuculuğunu üstlenerek dış siyasetini buna göre şekillendirmiştir. Bu siyaset Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendirmiştir.³⁴²

1815 yılından beri Metternich'in koyu mutlakiyetçiliği ile yönetilen Avusturya İmparatorluğu, ırk ve mezhep bakımından çok çeşitli bir yapıya sahiptir. Metternich, Avusturya'nın çeşitli yapısı nedeniyle 1789 İhtilali'nin etkilerinden her daim korkmuştur. Nitekim 1848 yılında korktuğu başına gelmiştir. Alman olmayan uluslar bağımsızlık mücadelesi başlatırken diğer taraftan mutlakiyetin kaldırılmasını isteyenler ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Metternich rejimine karşı başlatılan mücadele, 1848 yılında

³³⁹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 151-152.

³⁴⁰ Sarıca, Siyasal Tarih, 99.

³⁴¹ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 152-153.

³⁴² Uçarol, Siyasi Tarih, 124-125.

anayasal ve özgürlüklerin kazanılması ile hız kazanmıştır. Yaşanan olaylar neticesinde Metternich istifa etmek zorunda kalmıştır.³⁴³

Metternich'in istifa etmesinin ardından, imparatorluk içerisinde yaşayan diğer uluslar da ayaklanmıştır. Mart 1848 yılında yaşanan olaylar neticesinde, Nisan 1848 yılında özgürlükçü düşünceye haiz bir Anayasa ilan edilmiştir. Temmuz 1848'de meclis feodal hakları kaldırdığını ilan etmiştir. Avusturya'da feodal hakların kaldırılmasını ve liberalizmin etkili olmasını isteyenler, egemenlikleri altında bulunan ulusların, liberal ayaklanmalarına karşı çıkmaktaydı.³⁴⁴

Temmuz 1848 yılında Viyana'da toplanan Kurucu Meclis, Macarlar haricinde egemenliği altındaki diğer azınlıkları temsil ettiğini bildirmiştir. Olaylar başlangıç itibariyle mutlakiyeti ortadan kaldırarak demokratik bir yönetim kurmak isterken ileride yaşanan gelişmeler şekil değiştirmiş ve egemenlikleri altında bulunan ulusların bağımsızlık hareketine dönüşmüştür. Bağımsızlık hareketlerinin en önemlisi de Macarların hareketidir.³⁴⁵

Avusturya, Macarların isyanını bastırmak için Rusya'dan yardım istemiştir. Rus Çarı yardım çağrısına karşılık vererek, Macar isyanını kanlı bir şekilde bastırmıştır. Rus ordusundan kaçan Macarlar çareyi Osmanlı Devleti'ne sığınmakta bulmuşlardı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin başını uzun süre ağrıyacaktı.³⁴⁶

Rusya, Osmanlı Devleti'ne kaçan Macarların iadesini istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti, Macarların Ruslara iade edilmesini kabul etmeyerek anlaşma sağlamak adına Fuad Efendi'yi göndermiştir. Neticede Müslüman olanların Kütahya'ya yerleştirilmesine, diğerlerinin Rusya hariç İmparatorluk dışına gönderilmesine karar verilmiştir. Böylelikle Avusturya'da 1848 İhtilalleri kanlı olayların yaşanmasına rağmen fazla bir değişiklik getirilmeden sona ermiştir.³⁴⁷

Fransız İmparatoru III. Napolyon, nasyonalizm fikrinin yayılmasını sağlayarak dünyaya yeni bir usul getirmiştir. Eskiden beri uygulanmakta olan hükümetlerin isyan eden

³⁴³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 124.

³⁴⁴ Ateş, *Siyasal Tarih*, 231-232.

³⁴⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 126.

³⁴⁶ Ateş, *Siyasal Tarih*, 232.

³⁴⁷ Ateş, *Siyasal Tarih*, 233.

kavimleri zor kullanarak itaat altına alma yetkisini ortadan kaldırmıştır. Yerine “hükümetlerin kendisini istemeyen kavimleri terk etmesi gerektiği” usulünü getirmiştir. Başta Rusya ve Avusturya olmak üzere pek çok devlet bu usulü reddetmiştir.³⁴⁸

1848’te İtalya’da, ulusal birlik hareketleri meydana gelmiştir. İtalya yarımadasının ulusal birliğini tesis etmek için çeşitli gizli dernekler kurulmuştur. Bunlar arasında en öne çıkan İtalyan milliyetçiliğinin savunucusu Mazzini’nin önderliğini yaptığı “Canbonari” derneğidir. Söz konusu dernekler Avusturya-Macaristan İmparatorlunu İtalya yarımadasından çıkararak, milli birliğin tesis edilmesi için çalışmaktadır. Ancak bu konuda istediği başarıyı elde edememişlerdir. 1848 devrimleri İtalya, Fransa ve Avusturya’da ortaya çıkan ayaklanmaların kanlı şekilde bastırılması ile neticelenmiştir. Böylelikle nasyonalist ve demokratik hareketler, kısa süreli başarısızlığa uğramıştır.³⁴⁹

1848 İhtilalleri, İngiltere ve Rusya’da etkili olmamıştır. İngiltere dışişleri bakanı Palmertston, Avusturya’nın ulusçuluk hareketi ile parçalanmasından memnun olmamıştır. Çünkü Avusturya’yı Rusya’nın karşısında durabilecek bir güç olarak görmekteydi. Rus Çarı ise liberalizm ve nasyonalizm hiçbir şekilde yakınlık duyamamıştır.³⁵⁰ Devrimci hareketlerin bir kısmı kanlı bir şekilde bastırılmış olsa da Avrupa’nın feodal monarşilerini sarsmıştır. Bu durum toplumsal düzenlerin değişerek yeni fikir akımlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.³⁵¹ İhtilallerin ortaya çıkması bakımından devrimlerin gerçekleştirilmesinde, liderlerden ziyade toplumların etkisi görülmüştür. Özellikle 1848 yaşanan devrim hareketleri ile hükümdarlar, hükümet politikalarında toplumun öneminin farkına varmıştır.³⁵²

1848 İhtilalleri neticesinde liberalizm Avrupa’nın büyük bir kısmında zafer elde etmiştir. Özellikle Avusturya’da Metternich düzenini yıkarak koyu mutlakiyetçiliğin ve asillerin ayrıcalıklarının sonlanması ve köylülerin üzerindeki baskının azalması sağlanmıştır. Mutlakiyet yönetiminin devam ettiği ülkelerde ise mutlakiyetçilik üstünlüğünü

³⁴⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid’e Arzlar Ma’uzat*, yay. haz., Yusuf Halaçoğlu (İstanbul: Babı Ali Kültür Yayıncılığı, 2017), 57.

³⁴⁹ Sander, *Siyasi Tarih*, 193.

³⁵⁰ Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 35.

³⁵¹ Tünay, *Siyasal Tarih*, 129-130.

³⁵² Tuncer, *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*, 36.

kaybederek savunma durumuna geçmiştir. Nasyonalizm amacına ulaşmamış, ancak ileride yaşanacak olan olaylar bakımından tecrübe kazanmıştır.³⁵³

4.2. 1848 İhtilalleri ve Osmanlı Devleti

4.2.1. Osmanlı Devleti'nin İhtilale Yaklaşımı

1848 yılında Avrupa devletlerinin ihtilaller ile mücadele ettiği dönemde Osmanlı Devleti, Yunanların bağımsızlık emelleri ile ayaklanmaları ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile uğraşmaktadır. Fransız İhtilali'nin yaydığı bağımsızlık fikrinden etkilenen Yunanlar 1821 yılında ayaklanmıştır. Mora halkının tamamının katılımıyla gerçekleşen ayaklanma ulusal bir nitelik taşımaktadır.³⁵⁴ Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, 1831 yılında bağımsızlık emelleri ile Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. İki olay Osmanlı Devleti'ni dahili ve harici siyasette yoğun bir dönemin yaşanmasına neden olmuştur.

1848 İhtilalleri Osmanlı Devleti'nin rejimi üzerinde doğrudan etkilememiştir.³⁵⁵ Ancak ihtilallerin yaydığı ulus devlet düşüncesi, devletin içinde yaşayan Hristiyan unsurları harekete geçirmiştir. Osmanlı Devleti, bu durumda askeri ve siyasi tedbirler alarak ihtilal etkilerini en aza indirmeye çalışmıştır. 1848 yılında Avrupa'da İhtilal zuhura geldiğinin haber almasının hemen ardından, başta Balkanlar olmak üzere Anadolu, Afrika ve Arap topraklarında askeri tedbirlerin alınarak olası bir karışıklığın önüne geçmek istemiştir.³⁵⁶

Trabzon Valisi İsmail Rahmi, Avrupa'da gerçekleşen ihtilal hareketleri dolayısıyla erbab-ı fesadın mahalle halkını aldattığını düşünerek, Hristiyan tebaayı isyana teşvik etmelerinden dolayı birtakım önlemler alınmasını gerektiğini bildirmiştir.³⁵⁷ 1848 yılında diplomasi kurumlarının daha da gelişmiştir. Böylelikle Osmanlı Devlet adamları Avrupa'da cereyan eden olayları yakından takip etmeleri başlamış, dolayısıyla burada cereyan eden olaylara karşı idrak düzeyleri artmıştır. İhtilal hareketlerini değerlendirme

³⁵³ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 171-172.

³⁵⁴ Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası* (Ankara: Kaynak Yayınları, 2017), 104-105.

³⁵⁵ Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 172.

³⁵⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi. A.MKT, H.13-06-1264.

³⁵⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi. A.MKT, H.19-05-1264.

konusunda tartışmalar olsa da ihtilal hareketlerini Osmanlı Hükümetine hızlı bir şekilde aktarmışlardır.³⁵⁸

Osmanlı devleti 1848 İhtilallerinde, 1789 ve 1830 İhtilallerine göre daha fazla önlem almaya çalışmıştır. Bu durum Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan belgelerde açık şekilde görülmektedir. 23 Mayıs 1848 tarihli belgede Talat Efendi'ye verilen talimatnamede, Batı Avrupa topraklarında görülen ihtilal ve kargaşa ortaya çıktığı ve her bir tarafta lazım olan askeri tedbirlerin alınması gerektiğini bildirmiştir.³⁵⁹

4.2.2. Balkanlarda Huzursuzluklar

Balkanlarda yaşanan huzursuzlukların temel nedeni milliyetçilik fikrinin toplumun temel dinamiği haline gelmesidir. Balkan milliyetçiliğinin ortaya çıkmasındaki esasa unsur Osmanlı Devleti'nin yönetim usulüdür. Osmanlı Devleti'nin yönetim şekline bağlı olarak Balkan toplumları, millet sistemi ile kendi milli benliklerini muhafaza edebilmiştir. Bu durum 19. yüzyılda modern milliyetçi ve ulusçu ayaklanmalara evrilmiştir. 1848 ihtilalinin Osmanlı sınırlarında en çok etkilediği bölge Balkanlar olmuştur.³⁶⁰

1848 İhtilali Balkanlar'da bağımsızlığa yönelik milliyetçi ayaklanmaların hız kazanmasına neden olmuş ve Balkan uluslarını bağımsızlıklarını kazanmaları adına harekete geçirmiştir. Başta Sırp olmak üzere Balkanlarda isyan hareketleri görülmeye başlanmıştır. İhtilal fikirlerinin Ege Adaları'nda yayılması ile gayrimüslim tebaa bağımsızlık emelleri ile ayaklanma başlatmışlardır. Fakat Osmanlı Devleti bu ayaklanmaların ihtilal fikirleri dolayısıyla cereyan ettiğinin farkına varamamıştır. Sakız Adası'ndaki durumu tebaanın bir ayaklanması olarak görmemiş, dar-ül harp bölgesi olarak görülmüştür. Sakız Adası'ndaki olaya gaza anlayışı ile yaklaşarak buradaki olayı ayaklanmanın bastırılması olarak değil, Sakız'ın fethi olarak görmüşlerdir.³⁶¹ Ancak 1848 İhtilali'nin Balkanlar'da yaydığı milliyetçilik fikirleri Osmanlı Devleti'ni harekete geçirmiştir.

³⁵⁸ Levent Düzcü, "Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilali İzlemek: 1848 İhtilalleri ve Osmanlı Hükümeti" *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38 (2016), 56.

³⁵⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.DVN. H-19-06-1264

³⁶⁰ Semra Işın, "1848 İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri ve Alınan Tedbirler", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2022), 77-78.

³⁶¹ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 51-52.

19. yüzyılda Balkanlarda yaşanan kaos Osman Devleti'ni zor duruma sokmuştur. Milliyetçilik fikrinin Osmanlı'nın Batı'da kalan sınırlarında yayılması ve Avrupalı devletlerin Şark politikası, söz konusu zorluğun ortaya çıkmasında temel etken olmuştur. 19. Yüzyıldan önce de Balkan ulusları, Osmanlı Devleti'ne karşı yakın bir politika takip etmemişlerdir. Bunun en önemli nedeni de Osmanlı idaresindeki zayıflıktır. Balkan ulusları arasında birliğin olmaması ve coğrafi konumunun dolayı etnik kışkırtmalara açık bir bölgedir. Bu nedenle liberalizm ve milliyetçilik bu bölgede çatışmayı artıran iki önemli unsur olmuştur. Bu unsurlar dil, din ve tarihi ortaklık ile birleşerek daha etkin olmuşlardır.³⁶² Osmanlı Devleti'nin bölge siyasetinde yeterince güçlü olmaması isyanları tetikleyen önemli bir unsurdur. Ancak isyanlar Osmanlı Devleti'ne karşı değil, Rusya'ya karşı yapılmıştır.

Rusya'nın, Eflak ve Boğdan yönelik politikası 18. yüzyılın başlarından itibaren önemli bir mesele haline gelmiştir. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı verdiği tavizler, Rusya'nın Balkanlardaki haklarının genişlemesine neden olmuştur. Ruslar 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Eflak ve Boğdan'ın iç işlerine karışma hakkı elde etmiştir.³⁶³ Osmanlı ve Rusya arasında 1806-1812 tarihinde gerçekleşen savaş, Rusya'nın Eflak-Boğdan halkını Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmasından dolayı çıkmıştır. 1812 Bükreş Barışı ile Rusya buradan çekilmeyi kabul etmiştir. Ancak Rusya'nın bu topraklara olan ilgisi gittikçe artmıştır.³⁶⁴ Rusya 1826 Akkerman Anlaşması Eflak ve Boğdan üzerindeki haklarını daha da genişletmiştir. Rusya 1834 yılına kadar bölgede askeri kontrol altında tutmuştur. Rusya 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ile yaptığı anlaşmalar ile bölgedeki hakimiyetini güçlendirmeye çalışmıştır.³⁶⁵ Bu bölge Osmanlı egemenliği altında olsa da Rusya'nın nüfuzu daha fazla hissedilmektedir.

Rusya'nın bölgede uyguladığı politika Rumen milliyetçiliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eflak'taki Rumen aydınları, Rusların bölgenin iç işlerine sürekli müdahale etmesi nedeniyle harekete geçmiştir. Bu hareket 1848 yılında ihtilale dönüşmüştür. Paris'te Nicole Balcescu'nun önderliğinde bir gurup Rumen öğrenci ve aydın, Viyana'da

³⁶² Birgül Doğan, "II. Mahmut Dönemi Balkan İsyanları" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2022), 12.

³⁶³ Işın, "1848 İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri ve Alınan Tedbirler", 79.

³⁶⁴ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 172.

³⁶⁵ Işın, "1848 İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri ve Alınan Tedbirler", 80.

gerçekleşen ayaklanmalara dair haber edinmişlerdir. Bunun üzerine kendi vatanlarında ihtilal başlatma kararı alarak bir dizi reform programını hazırlamışlardır. Böylece ihtilal hareketinin ilk adımını atmışlardır.³⁶⁶Eflak ve Boğdan (Memleketeyn) beylikleri Osmanlı Devleti'ne bağlı yarı özerk bir şekilde yönetilmektedir. Osmanlı ve Rusya arasında tampon konumunda olan bu bölgede 1848 İhtilali'ne kadar önemli bir ayaklanma gerçekleşmemiştir³⁶⁷

Macarların Avusturya İmparatorluğuna karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesi, Balkan uluslarını da harekete geçirmiştir. Macarlardan etkilenen Eflak ve Boğdan halkı bağımsızlıklarını kazanmak için ayaklanma başlatmışlardır. 1848 yılında gizli bir komite kurarak bir araya gelen ihtilalci Eflak yöneticileri, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmemişlerdir. İhtilalci komite, harekete geçmeden önce İon Ghika'yı İstanbul'a temsilci olarak göndermiştir. İon Ghika, ihtilal komitesinin talimatları doğrultusunda Eflaklılar'ı Rusya'ya karşı harekete geçirmiştir. Bu anlamda bütün Doğu halklarını, Rusya'dan gelecek saldırılar konusunda uyarak ortak bir direniş hareketi başlatılması gerektiğini anlatmıştır. Siyasal varlıklarının sağlam bir zemin üzerinde yükselmesinin, Osmanlı Devleti'ne bağlılık ile mümkün olacağını savunmuştur. Yani Osmanlı Devleti'ni düşman olarak değil, koruyucu bir müttefik olarak görmüştür.³⁶⁸

İhtilal Boğdan'da fazla uzun sürmemiştir. Ancak Eflak'ta farklı bir boyuta evrilerek uluslararası sorun haline gelmiştir. Boğdan'daki başarısızlık Eflak'taki ihtilalciler için örnek olmuştur. Eflak'taki ayaklanmalar, Paris'te eğitim alan kişilerin önderliğinde gerçekleşmiştir. İhtilalci komite kuran yedi-sekiz kişilik guruplar destek bulmak için Viyana'ya gitmişlerdir. Burada ihtilal hareketinin başarıya ulaşması için toplantılar düzenlemişlerdir. Ardından ihtilali başlatmak için Bükreş'e doğru yola çıkmışlardır. Eflak'taki İhtilalciler, kendilerine destek olmaları için Fransızlar, Macarlar ve hatta Rusya'dan dahi yardım talebinde bulunmuşlardır. Ancak hiçbiri bu talebe olumlu yanıt vermemiştir. Büyük devletlerin desteğini alamayan ihtilalciler, Bükreş halkı ve Eflak'ta yaşayan köylüleri ikna etmeye çalışmışlardır. Memleketeyn ihtilalcileri başarılı olmaları halinde uygulamaya koymak için program hazırlamaya başlamışlardır. Tuna Nehri

³⁶⁶ Işın, "1848 İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri ve Alınan Tedbirler", 81.

³⁶⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 189.

³⁶⁸ Dan Berindei, "Osmanlı Devleti ve Eflak'taki 1848 İhtilali", *İçinde XIII. Türk Tarih Kongresi Cilt 3 I. Kısım*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4-8 Ekim1999), 133-134,

kıyısındaki Oltenia eyaletine bağlı Islaz kasabasında toplantı düzenleyerek Islaz Proklamasyonunu yayınlamışlardır. Islaz Proklamasyonunun'da yurttaşlık haklarında eşitliğin sağlanması, vergilendirilmede adil bir yaklaşım benimsenmesi, vatandaşların oy haklarının genişletilmesi, cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılarak eşit eğitim hakkının tanınması ve köleliğin kaldırılması vb. hususlara yer verilmiştir. Ayrıca bu ilkelere dayalı anayasa taslağı hazırlanması için kurucu meclisin toplanmasına ve geçici bir hükümet kurulmasında karar kılınmıştır.³⁶⁹

Bağımsızlık için ayaklanan Eflak ve Boğdan halkı, bir anayasa hazırlayarak geçici hükümet kurmuşlardır. Ancak geçici hükümeti kuranlar, Rusya'nın egemenliği altına geçmek yerine Osmanlı egemenliğinde kalmayı istemişlerdir. Osmanlı Hükümeti, isyancılar ile anlaşma yoluna gitmek istemektedir. Ancak Rusya'nın baskıları neticesinde, Osmanlı Hükümeti Eflak ve Boğdan olaylarını tanımadığını ilan etmiştir.³⁷⁰

Eflak ve Boğdan'ın isyanı Osmanlı Devleti ve Rusya arasında diplomatik krize neden olmuştur. Rusya sınırlarının hemen yanındaki liberal nitelikli isyanın kendi güvenliğine karşı tehdit unsuru olarak algılamıştır. Rus Çarı Eflak ihtilalini nefretle karşılamıştır. Rus Hariciye Nazırı Kont Nesselrode, Bükreş konsolosuna İhtilal hareketinin bastırılması için emir göndermiştir. Bükreş Konsolosu, İstanbul'daki Rus Elçisine gönderdiği takirde Eflak ihtilalinin önlenmesi konusunda Rus Çarının harekete geçeceğini bildiren yazıyı Osmanlı Hariciye nezaretine takdim etmiştir.³⁷¹

Rus Çarı bölgenin kuzeyine askerler sevk ederek isyanı kontrol altına almaya çalışmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 'de güney kısımlara asker sevk etmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesine karşı çıkmış ve Rusya bu işgalin geçici olduğunu bildirmiştir. Osmanlı Hükümeti Divan-ı Hümayun Başkatibi Fuad Efendi'yi Eflak ve Boğdan meselesini çözmesi için Saint-Petersburg'a göndermiştir.³⁷² Fuad Efendi Rus Çarı'nın elçisi Duhamel ile görüşerek Eflak'ın eşrafını yanına çağırması ve bildiri okumuştur. Söz konusu bildiri de devrim ilkelerinin Hükümdarın otoritesine ters düşmesi ve bu isyanın Rusya ile Osmanlı Devleti'ni diplomatik krize doğru sürüklediğini

³⁶⁹ Işın, "1848 İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Etkileri ve Alınan Tedbirler", 82-83.

³⁷⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 214.

³⁷¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *HAT*, 29, 12, 1238, 1145/45496.

³⁷² Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 172.

bildirmiştir. İhtilal yöneticilerinin tutuklanmasının ardından Ruslar ile ortak hareket ederek 1851 yılına kadar sürecek olan işgal dönemi başlamıştır. Böylelikle Eflak İhtilali yaklaşık 3 ay sonra bastırılmıştır.³⁷³

Eflak ve Boğdan aslında Osmanlı yönetimine karşı değil, Rusya'ya karşı ayaklanmıştır. Eflak'ta kurulan geçici hükümet, Rusya'nın hakimiyetine girmektense Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmayı uygun görmektedir.³⁷⁴ Fuad Paşa'nın San-Petersburg'a gönderilmesi ile Osmanlı ve Rusya arasında anlaşma imzalanmıştır. İki devlet, Eflak ve Boğdan'ı ihtilalci ve liberal ayaklanmalara karşı koruyacağını bildirmiştir. 1848 İhtilallerinin etkisini tamamen yok edene kadar bu bölgede asker bulunduracaklardır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin bölgedeki nüfuzunun azalmasına ve Rusya'nın daha etkin bir konuma gelmesine neden olmuştur.³⁷⁵ Nihayetinde Osmanlı ve Rusya arasında yapılan uzun görüşmeler ile 1 Mayıs 1849 tarihinde Balta Limanı Anlaşması İmzalanmıştır. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti diplomatik yollar ile Eflak ve Boğdan krizini atlatmıştır. Ancak Rusya'nın Karadeniz'in batısında söz sahibi olması ile Osmanlı Devleti bu bölgedeki nüfuzunu yitirmiştir.³⁷⁶

4.2.3.1848 İhtilali'nin Osmanlı Diplomasisine Yansımaları

1848 İhtilalleri, Avrupa'nın genelini içerisine alan büyük bir karışıklık ve kaosa neden olmuştur. İhtilal fikirlerinden etkilenen milletlerin, devletlere karşı ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Polonyalılar ve Macarlar, Avusturya ve Rusya Devletlerine karşı direnirken Osmanlı Devleti içinde önemli sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Rus kuvvetleri tarafından ezilen Macarlar ve Polonyalılar çareyi Osmanlı Devleti'ne sığınmakta bulmuşlardır. Mülteciler meselesi, Osmanlı Devleti'ni Avusturya ve Rusya ile savaş noktasına getirmiştir. Romen Halkı'nın Rusya'ya karşı direnişe geçmesi, Osmanlı Devleti'ni duruma müdahaleye zorlamıştır. Bu durum iki devleti savaşın eşiğine getirmiştir. Macar Mültecileri meselesinde Rusya'nın müdahalesi, liberal Avrupa devletlerinin ve kamuoyunun Osmanlı tarafında yer almasını sağlamıştır. Rusya'nın Osmanlı üzerinde uyguladığı baskı ve Osmanlı Devleti'nin direnişi, 1853 yılında çıkacak

³⁷³ Nevcan Nur Pala, "Eflak ve Boğdan'da Osmanlı Hakimiyeti ve Fuad Efendi'nin Layihası" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 49.

³⁷⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 189.

³⁷⁵ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 172-173.

³⁷⁶ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 190.

olan Kırım Harbinde, Avrupalı Devletlerin Osmanlı Devleti'ni desteklemesini sağlamıştır.³⁷⁷ Macar Mültecilerinin geri iadesi meselesi Osmanlı Devleti'nin yoğun diplomatik temaslar gerçekleştirmesine neden olmuştur.

1848 yılının mart ayında milliyetçi ayaklanmanın önderi Kossuth, Viyana hükümetine karşı, meclis'te etkili bir konuşma gerçekleştirerek Macar Hükümeti'nin kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Bu sırada Fransa'da gerçekleşen ihtilal hareketlerinden Avusturya İmparatorluğu'nda etkilenmiştir. Avusturya'nın ihtilallerden etkilenmesini fırsat bilen Macarlar, Avusturya'ya karşı geniş çaplı faaliyet başlatmıştır. Macarlar'ın bağımsız Macaristan kurulması isteği Avusturya tarafından kabul edilmiştir. Macar Milliyetçisi Batthyany hükümet kurmak ile görevlendirilmiştir. Ardından Macar Millet Meclisi yeni bir anayasa hazırlığına başlamıştır. Bu sırada Avusturya'daki karışıklar sona ermiştir. İmparator Fransuva Jozsef, Macarlar'a tanınan ayrıcalıklara son vermiş ve Macarların tepkilerine karşı askeri önlem almışlardır. Macaristan'da sıkı yönetim ilan edilerek 4 Mart 1849 tarihinde Macaristan'ın Avusturya tarafından ilhak edildiği ilan edilmiştir. İkili arasında uzlaşma sağlanamamış ve Macarlar bağımsızlık mücadelesini kaybetmiştir.³⁷⁸

Macarların isyanının Balkan uluslarını harekete geçirmesi, Başbakan Metternich'i istifaya zorlamıştır. Yerine Birinci Cihan Harbine kadar hükümdar olan Joseph gelmiştir. Macarların isyanı karşısında hükümetin sert tedbirler alarak Macaristan'ı Avusturya'nın eyaleti konumuna getirmiştir. Bu durumda Macarlar Avusturya İmparatorluğu'ndan tamamıyla ayrılarak cumhuriyet ilan etmişlerdir. Rus Çarı I. Nikola, liberal ve milliyetçi ayaklanmaların Polonya'ya da sıçramasından korkmuş ve Avusturya'ya yardım etmek için ordu göndermiştir.³⁷⁹

Macarların ayaklanmalarını baştan beri takip eden Osmanlı Devleti, Macarların bağımsızlık hareketine destek vermiştir. Zira Macarlar ile Türklerin ırk bakımından akraba olduğu düşünülmektedir. Macarlar Kanuni Sultan döneminde devlet idaresi altına girmişlerdir. Uzun müddet Türk eyaleti olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak Osmanlı

³⁷⁷ Beydilli, *Osmanlı'da Devletlerarası İlişkiler*, 51.

³⁷⁸ İsmail Çakır, "Macar Mültecileri Meselesi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995), 18-20.

³⁷⁹ Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasisi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 368.

Devleti'nin Avusturya İmparatorluğuna karşı yenilmesi ile Macarlar, Avusturya himayesine girmiştir.³⁸⁰ Macaristan'ın Avusturya'nın eline geçmesi Osmanlı Devleti'nin zararına olmuştur. Çünkü devletin Avrupa kıtasındaki sınırlarının daralmasına neden olmuştur. Bu sırada Osmanlı Devleti içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durumu nedeniyle Macarların isyanına destek verememiştir. Osmanlı'nın Macar isyanına destek vermesi, Avusturya'nın iç işlerine karışmak demektir. Bu da Osmanlı ile Avusturya arasında savaş çıkmasına neden olabilir. Ancak Osmanlı Devleti Macarların sığınma talebini kabul etmiştir.³⁸¹ Mustafa Reşit Paşa, Macarlı Mültecilerin bağımsızlığını desteleyen politikayı benimseyerek, mültecilerin kabulü için padişahı ikna etmiştir.³⁸²

Osmanlı Hükümeti, içinde ihtilal hareketinin liderinin de bulunduğu mültecileri, Avusturya hükümetine karşı harekete geçmemek şartı ile kabul etmiştir.³⁸³ Osmanlı Devleti'ne sığınanlar Macarların yanında Lehliler'de vardır. Osmanlı Devleti onlara da iltica hakkı tanımıştır. Akabinde Avusturya ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne sığınanların geri iade edilmesini istemiştir. Avusturya İmparatorluğu, daha önce imzalanmış olan Belgrad Anlaşması'nın on sekizinci maddesi gereğince “asi”lerin geri iade edilmesini istemektedir. Rusya'da “haydut” olarak nitelendirdiği, kendi tebaası olan Lehlilerin geri iade edilmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamıştır.³⁸⁴ Asilerin geri iadesinin gerçekleşmediği takdirde her iki devlette, Osmanlı Devleti ile siyasi münasebetlerini keseceğini bildirmiştir.³⁸⁵

Osmanlı Devleti, 29 Ağustos 1849'da Meclis-i Mahsus'ta mülteciler konusunu görüşmüş ve mültecilerin iade edilmesinin İslam hukukuna uygun olmadığı gerekçesi ile reddetmiştir. Osmanlı Hükümeti, mültecilere Müslüman olmalarını teklif etmiştir. Böylelikle Macarların çoğunluğu Müslüman olmuştur. Müslüman olan Macarlar yüksek maaşlar ile devlet kademelerine yerleştirilmiştir. İslamiyet'i kabul etmeyenlerinde iade edilmemesi Avusturya Hükümetini iyice kızdırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Avusturya karşısındaki kararlı tavrı, Fransa'nın ve İngiltere'nin hoşuna gitmiştir. Osmanlı Devleti

³⁸⁰ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 173.

³⁸¹ Çakır, “Macar Mültecileri Meselesi” 36-38.

³⁸² Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi* 5 (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 3009.

³⁸³ Turan, *İmparatorluk ve Diplomasisi*, 369.

³⁸⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 3009.

³⁸⁵ Turan, *İmparatorluk ve Diplomasisi*, 369.

tüm baskılara rağmen mültecileri iade etmemiştir. Bu durumda Avusturya ve Rusya, Osmanlı Devleti ile siyasi münasebetlerini tamamen kestiğini bildirmiştir.³⁸⁶

Macar ayaklanmasının kanlı bir şekilde bastırılmasının ardından, Macarlı mülteciler 23 Temmuz 1849'da 1120 kişiden oluşan bir kafile ile Eflak'ın Kinin bölgesine gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, kendisine sığınan mültecileri geri göndermesi halinde ağır bir şekilde cezalandırılacağını bildiği için, onları teslim etmeyerek güvenli yerlere taşımıştır. Macar İhtilalinin lideri Kossuth'ta 23 Ağustos'ta Eflak'a gelerek Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Osmanlı Devleti bölgeye yakın olan Rus tehdidine karşı mültecilerin bir kısmını Vidin'den alınarak Şumnu bölgesine göndermiştir.³⁸⁷

Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen uzun müzakerelerden sonra Macarların, Avusturya ve Rusya sınırına uzak bir bölge olan Konya ve Kütahya'ya yerleştirilmesi kararına varılmıştır.³⁸⁸ 26 Kasım 1848 tarihli belgeden de anlaşılacağı üzere Macarlar asıllı adam yanında bir kadın ve bir zevcesi ile Dersaadet'e gelerek İslam ile müşerref olduktan sonra Kütahya'ya yerleştirilmiş ve iki yüz elli kuruş kadar maaş verilerek bir haneye yerleştirilmiştir.³⁸⁹

Macar İhtilali'nin liderliğini yapan Kossuth, Şumnu'dan ayrılarak İzmir yakınlarında bir koloni kurmak için harekete geçmiştir. Amacı bütün Macarları bir araya toplayarak milli kimliklerini korumayı ve bağımsızlıklarını kazanmak için tekrardan güç toplamaktır. İzmir civarında arazi edinerek, sermaye biriktirmeye başlamıştır. Türkiye'da yaşayan bütün Macarları tek bir çatı altında toplamak istemiştir. Ancak Avusturya ve Rusya durumdan haberdar olarak Osmanlı Devleti'nden Kossuth'u engellemesini istemişlerdir.³⁹⁰

Osmanlı Devleti Macar Mültecilerine karşı takip ettiği politikada, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin ve hatta kamuoyunun sempatisini kazanmıştır. İngiltere'de yayınlanan New York Times Gazetesinin 12 Kasım 1849 tarihli nüshasında, Devlet-i Âliye'nin Macar Mültecileri Meselesi karşısında sergilediği tavırdan dolayı, İngiltere ahalisinin

³⁸⁶ Turan, *İmparatorluk ve Diplomasisi*, 370.

³⁸⁷ Turan, *İmparatorluk ve Diplomasisi*, 371.

³⁸⁸ György Csorba, "Macar Mültecileri", Çev. Erol Hatipli, içinde *Türkler*, ed. Hasan Celal Yücel, Kemal Çiçek ve Salim Koca (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 806.

³⁸⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Amedi Kalemî*, H.29.12.1264, 6/30,1.

³⁹⁰ Csorba, "Macar Mültecileri", 806-807.

Padişaha karşı muhabbet duymaya başladığı görülmektedir.³⁹¹ Lord Palmerston'un Osmanlı'yı destekler nitelikteki açıklamasıyla, İngiliz kamuoyunun desteğini kazanmıştır. Londra'daki Osmanlı sefiri Kostaki Musurus Paşa da bu sempatiden nasibini almıştır. Sokakta Paşa'ya rastlayan gençler, Paşa'nın arabasındaki altların yerine geçerek elçiliğe kadar kendileri çekmişlerdir.³⁹²

Avusturya ve Rusya, Avrupa devletlerinin Osmanlı'yı desteklemesi karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır. Fuad Efendi Petersburg'da Rus Çarı ile görüşerek anlaşma sağlanması yolunda önemli bir adım atmıştır. Avrupa hükümetleri ve halkına daha fazla karşı koyamayacağını anlayan Avusturya ve Rusya, Osmanlı Hükümeti ile anlaşmaya mecbur kalmıştır. Bu anlaşmaya göre İslamiyet'i kabul edenler Osmanlı sınırlarında yaşamaya devam edecek; diğer mülteciler, hayatlarına ve hürriyetlerine dokunulmamak kaydıyla, dönmelerine müsaade edilecektir.³⁹³

1789 Fransız İhtilali'nin sonucu olarak 1830 ve 1848 yıllarında bütün Avrupa'yı kasıp kavuran iki önemli ihtilal hareketi meydana gelmiştir. Fransa'nın fitilini ateşlediği ihtilaller özellikle çok uluslu devletleri hedef almıştır. İhtilalin yaydığı milli birlik, özgürlük, anayasa gibi 19. Yüzyılda canlana kavramlar ulusları harekete geçirmiş ve mevcut hükümetlere karşı ayaklanmalar baş göstermiştir. Mart 1848 yılında Macarların milliyetçilerinin Avusturya İmparatorluğuna karşı ayaklanma da başta başarılı olsalar da Rusya'nın müdahalesi ile çareyi Osmanlı Devleti'ne sığınmakta bulmuşlardır. Osmanlı Devleti Macar Mültecileri meselesinde Avusturya ile, Lehliler meselesinde Rusya ile kaşı karşıya kalmıştır. Bu iki devlet ile askeri olarak karşı karşıya gelecek yeteri kadar gücü olmadığı için denge politikası takip ederek meseleyi halletmeye çalışmıştır. Abdülmecid'in mültecileri kabul etmesinde Fuad Efendi'nin rolü büyüktür. Osmanlı Devleti mültecileri Halep, Kütahya ve Malta'ya yerleştirmiş, her türlü ekonomik destek sağlanmıştır. Macar Mültecileri Meselesi Osmanlı Devleti'ni siyasi ve ekonomik alanlarda güçlükler yaşamasına neden olmuştur. Mesele mültecilerin kabulü ile sonlanmamış 1853 Kırım Savaşı'nın nedeni haline gelmiştir.³⁹⁴

³⁹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Hariciye Nezareti Tercüme Odası*., 570/43.

³⁹² Turan, *İmparatorluk ve Diplomasisi*, 370.

³⁹³ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 3010.

³⁹⁴ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 3010.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, Batı uygarlığı ile ilişkisini hiçbir zaman bütünüyle kesmemiştir. Kurulduğu coğrafya itibariyle kendine has siyasi, iktisadi ve sosyal bir yapı oluşturan Osmanlılar, Türk-İslam anlayışı ve geleneksel yapısı nedeniyle kendisini Avrupalı Devletler 'den üstün bir konumda görmüştür. Her ne kadar Avrupa'daki olayları takip etse de sınırlı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. 18. Yüzyılda iktisadi, askeri ve siyasi alanlarda yaşadığı çöküntü, devletin bakış açısında değişimler de meydana getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılması Lale Devri'nde sınırlı bir bakış açısı ile gerçekleşmiştir. III. Selim döneminde, devleti ayakta tutabilmenin Batılı reformlar ile gerçekleştirileceği düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. III. Selim'in tahta geçtiği yıllarda Fransa'da ihtilal hareketleri yaşanmaktadır. Bütün Avrupa devletleri, 1789 Fransız İhtilali fikirlilerine karşı savaş açmıştır. İhtilalin yaydığı milliyetçi ve liberal fikirler, başta çok uluslu devletler olmak üzere Avrupa devletlerini harekete geçirmiştir. Sınırları içerisinde pek çok ulusu barındıran Osmanlı Devleti'nin de Fransız İhtilali'nden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur.

1789 İhtilali, 1830 ve 1848 İhtilallerinin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi ayrı ayrı ele alınmıştır. 1789 İhtilali'nin yaşandığı dönemde Osmanlı tahtında III. Selim bulunmaktadır. III. Selim, saltanatı sırasında Osmanlı Devleti 1787 yılından beri Rusya ve Avusturya ile harp halindedir. Avrupa'da yaşanan ihtilal hareketlerini fırsat bilen III. Selim bu savaşları Osmanlı lehine olacak şekilde bitirmiştir. Savaşlara son vermesinin ardından askeri alanda Batılı reform programı başlatmıştır. Fransız İhtilali fikirleri Osmanlı Devleti'ne modernleşme dönemi ile girmeye başlamıştır. Osmanlı devletini yıkılmaktan kurtarmaya çalışan III. Selim batılı anlamda gerçekleştirdiği reformlarda Fransız İhtilali'nden de etkilenmiştir. III. Selim' in başlattığı Nizamı Cedid hareketi Osmanlı Devleti'nin o günkü içinde bulunduğu şartlar dolayısıyla gerçekleştirirse de program açısından ihtilal fikirlerinden etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve içtimai

mevcudiyeti göz önünde bulundurulduğunda üçüncü Selim döneminde yapılan reformlarda ihtilal etkileri doğrudan görülmemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti Avrupa'daki gelişmeleri anlayacak düzeye ulaşmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin 1795 yılında Fransa'nın yeni rejimi resmen tanınması ile karşılıklı olarak elçiler gönderilmiştir. Fransa tarafından Osmanlı Devleti'ne gelen Fransız elçileri, Osmanlı Devleti'nde ihtilal yanlısı gazeteler çıkartarak ihtilal fikirlerinin Osmanlı Devleti'nde yayılmasına neden olmuştur. Fransız elçileri, İstanbul'da çıkardıkları Fransızca gazeteleri her ne kadar Osmanlı'da yaşayan Fransızlara yönelik çıkardıklarını iddia etseler de yapılan faaliyetlere bakıldığında bu durumun gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Gazeteler ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslimleri hedef almışlar ve ihtilalin yaydığı milliyetçilik fikrinin Gayrimüslimler tarafından tanınmasını sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde liberalleşme yenileşme hareketleri ile başlamıştır. III. Selim'in reformları, liberal fikirlerin Osmanlı Devleti'nde yayılmasının ön hazırlığı niteliğindedir. Ardından Osmanlı tahtına çıkan II. Mahmut, Batılı reformları devam ettirerek Osmanlı devletini ayakta tutmaya çalışmıştır. II. Mahmut bir taraftan Avrupalı devletlerle mücadele ederken diğer taraftan ulema ve yeniçeriler ile mücadele etmiştir. Reformlar karşısındaki en önemli tehditlerden yeniçerilere 1826 yılında ortadan kaldırarak liberal nitelikteki reformlarına hız vermiştir. II. Mahmut'un gerçekleştirdiği reformların temelinde merkezileşme amacı vardır.

II. Mahmut'un reformları işlerlik açısından zayıf olsa da kâğıt üzerinde başarılı görülen yasal düzenlemelerdir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki siyasi durumu göz önünde bulundurulduğunda toplumun bu denli büyük bir değişime hazır olmadığı görülmektedir. Ancak II. Mahmut reformlarıyla devlette yeni bir çığır açmıştır II. Mahmut'un yaptığı reformlar Osmanlı Devleti'nin hukuk devleti olma yolunda ilerletmiştir. Böylelikle Tanzimat Fermanı'nın ön hazırlığı yapılmıştır.

Tanzimat döneminin olumlu ve olumsuz etkileri pek çok araştırmacı tarafından tartışma konusu olmuştur. Fermanın ilan edilmesinde pek çok neden bulunmaktadır ancak bu çalışmanın amacı Fransız ihtilâli ile canlanan liberal fikirlerin Tanzimat Fermanı üzerindeki etkilerini tartışmaktır. Tanzimat fermanı ile hükümdarın hükümet işlerine

karışma yetkisini sınırlandırarak yeni bir yönetim şekli kurulmak istenmiştir. Fermanın anayasa niteliğine sahip olup olmadığı tartışmaları günümüzde bile halen sürmektedir. Ancak dönemin hukuk anlayışı göz önünde bulundurulduğunda, tanzimat fermanı anayasal bir çalışma olarak görülebilir. Tanzimat Fermanı her ne kadar Fransız İhtilali'nden etkilenmiş olsa da Osmanlı Devleti'nin siyasi ve içtimai nizamını yansıtmaktadır.

Tanzimat Fermanı ve İnsan Hakları Beyannamesi karşılaştırıldığında iki belge arasında önemli ölçüde benzerliklerin olduğu görülmektedir. Tanzimat Fermanında açık bir şekilde belirtilmemiş olsa da hattın zihniyetinde İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilk maddesinde belirtilen insanların eşit doğdukları ve eşit haklara haiz olacakları düşüncesi yatmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki İnsan Hakları Beyannamesi üçüncü zümrenin haklarını elde etme süreci neticesinde ortaya çıkmış bir harekettir. Tanzimat Fermanı ise bunun tam tersi olarak yukarıdan aşağıya doğru gerçekleştirilmiş ve esas gayesi devleti ayakta tutmak esası ile yazılmıştır.

Tanzimat döneminde hükümet sisteminde gerçekleştirilen reformlarda 1830 İhtilali ile canlanan liberalizmin etkisi açıkça görülmektedir. Liberalizm temelinde devlet ile birey arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi düşüncesi yer almaktadır. Liberal düşünceye göre hükümdarın mutlak otoritesi ve keyfi yönetimine karşı, birey güvence altına alınmalıdır. Bu da ifade, din ve vicdan özgürlüğü ve mülkiyet hakkını tanıyan yazılı anayasa oluşturulması ile gerçekleşir. Tanzimat Fermanını hazırlayan Mustafa Reşid Paşa, bu düşünceden etkilenmiştir. Mustafa Reşid Paşa öncülüğünde gerçekleştirilen reformlar ile Osmanlı Devleti, anayasal ve parlamenter sisteme doğru ilk adımlarını atmıştır.

1830 İhtilali, 1848 ihtilalinin patlak vermesine neden olmuştur. 1848 ihtilali, Osmanlı Devleti'nin rejimi üzerinde doğrudan bir etki de bulunmamıştır. Ancak yaydığı ulus devlet düşüncesi, devlet içerisinde yaşayan azınlıkları harekete geçirmiştir. Osmanlı Devleti bu durumda askeri ve siyasi tedbirler alarak ihtilal etkilerini en aza indirmeye çalışmıştır. Özellikle Balkan ve Arap topraklarında askeri tedbirler alarak olası karışıklıkların önüne geçmek istemiştir.

1848 ihtilalleri döneminde Osmanlı Devleti Yunanlıların ayaklanması ve Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ile mücadele etmektedir. İhtilalinin yaydığı fikirler

Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında yayılarak ayaklanmalara ve huzursuzluklara neden olmuştur. Başta Rumlar olmak üzere azınlıklar Osmanlı Devleti'ne karşı isyan hareketi başlatmıştır.

Macarların Avusturya İmparatorluğu'na karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesi Balkan uluslarını da harekete geçirmiştir. Macarlardan etkilenen Eflak ve Boğdan halkı bağımsızlıklarını elde etmek için ayaklanmıştır. Bu bölgede her ne kadar Osmanlı egemenliği mevcut olsa da Rusya'nın nüfuzu daha fazla hissedilmiştir. Eflak ve Boğdan isyanı Osmanlı Devleti ve Rusya arasında diplomatik krize neden olmuştur ancak iki devlet arasında anlaşma sağlanarak Eflak Boğdan ayaklanması bastırılmıştır.

1848 ihtilalleri Avrupa genelinde karışıklık ve kaosa neden olmuş ihtilal fikirlerinden etkilenen milletler devletlere karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanmaların kanlı bir şekilde bastırılması ile Polonyalılar ve Macarlar Avusturya ve Rusya devletlerine karşı direnirken Osmanlı Devleti içinde diplomatik krize neden olmuştur. Avusturya Rusya ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleştirilen diplomatik temaslar ile mülteciler meselesi nihayete ermiştir.

1789 yılında Fransa'da başlayan ihtilal 1854 yılına kadar sürecek olan devrimler dönemini başlatmıştır. Bu dönemde Avrupa devletleri ihtilal fikirlerine karşı savaş açmış ve etkilerinden korunmaya çalışmıştır. Söz konusu üç devrim Avrupa'da yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır. Avrupa'daki gelişmeleri takip eden Osmanlı Devleti ihtilallerden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmiş, siyasi askeri, iktisadi ve sosyal açıdan büyük bir değişim sürecine girmiştir. Bu çalışmada Avrupa'da yaşanan üç büyük ihtilal ayrı ayrı ele alınmış ve ihtilallerin yaydığı liberalizm ve milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, Erhan ve Ahıskalı, Recep. “Kâtip”. *İçinde TDV İslam Ansiklopedisi*. 25:53-55. Ankara: TDV Yayınları, 2022
- Afyoncu, Erhan. “İbrahim Müteferrika”. *İçinde TDV İslam Ansiklopedisi*. 21: 326. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ahmet Cevdet. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Ahmet Cevdet. *Sultan Abdülhamid’e Arzlar Ma’ruzat*. Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu. İstanbul: Babı Ali Kültür Yayıncılık, 2017.
- Akçura, Yusuf. *Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.
- Akdağ, Mustafa. *Yakın Çağ Dönemi Avrupa Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.
- Aktan, Coşkun Can. “Klasik Liberalizm Neo Liberalizm ve Libertarianizm”. *Amme İdaresi Dergisi*. 28/1 (1995). 3-32.
- Akyıldız, Ali. “Tanzimat”. *İçinde TDV İslam Ansiklopedisi*. 40: 2. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Arıkan, Zeki. “Fransız İhtilali ve Osmanlı Tarihçiliği”. *De La Revolution Française A’la Turquie D’Atatürk*. XVI (1990).
- Arıkan, Zeki. Tarih-i Cevdet. *İçinde TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları. 2017.
- Arslan, Abdullah. “Fransız Devrimi ve 789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi”. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları*. 4/1(2018). 9-27.
- Arusoğlu, Sezai. “Türkiye’de Fransızca Basın”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1988.
- Ateş, Toktamış. *Siyasal Tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Bağçeci, Yahya. Fransız İhtilali’nin Büyük Britanya’daki Yankıları (1789-1792). İstanbul: Gece Kitaplığı, 2018.
- Bağçeci, Yahya. “Britanya-Fransa Savaşına Giden Yol (1792-1793)”. *History Studies* (13094688) 10/7 (2018). 79-102.
- Bağçeci, Yahya. Nil Savaşı”, *History Studies International Journal Of History*. 10/8, (2018). 19-48. DOI: 10.9737/hist.2018.662
- Bağçeci, Yahya. “Horatio Nelson ve Trafalgar Savaşı”. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 76(2019). 93-116.
- Bağçeci, Yahya. “İnsan Hakları ve Şiddet İkileminde Eylül katliamı Örneği”. *Journal of International Social Research* 13/69 (2020). 244-258. DOI 10.17719/jisr.2020.3956

- Bağçeci, Yahya. “Osmanlı Belgelerine Göre Napolyon Bonapart’ın İmparator Unvanının Osmanlı Devleti Tarafından Tanınması Meselesi”. *The Journal of International Social Research*. 7/29. 70-83.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Amedi Kalemi Evrakı*. 29,12,1264. 6/30,1.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Divan-ı Hümayun Kalemi*. H-19-06-1264
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezareti Tercüme Odası*. 570/43.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *HAT*. 17,01,1207. 225/12554.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *HAT*. 29, 12, 1238. 1145/45496.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Mektubi Kalemi*. 13,06,1264.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Mektubi Kalemi*. 19,05,1264.
- Berindei, Dan. “Osmanlı Devleti ve Eflak’taki 1848 İhtilali”. İçinde *XIII. Türk Tarih Kongresi Cilt 3 I. Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4-8 Ekim1999. 133-139.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Berktaş, Fatmagül. “Liberalizm”. İçinde *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. Ed. Birsan Örs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Beydilli, Kemal. *Osmanlı’da Devletlerarası İlişkiler*. İstanbul: Timaş Yayınevi, 2022.
- Beydilli, Kemal.” Mustafa Reşid Paşa”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31: 348. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Budak, Ali. “Fransız Devriminin Osmanlı’ya Armağanı Gazete Türk Basınının Doğuşu”. *Electronic Turkish Studies*, 7(3).
- Budak, Ali. “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Aracı Olarak Gazeteler”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 51 (2012). 109-136.
- Çakır, İsmail. “Macar Mültecileri Meselesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- Cecil, Jenkins. *Kısa Fransa Tarihi*. Çev. Yavuz Olagan. İstanbul: Say Yayınları, 2021.
- Cezar, Yavuz. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Çağdaşlaşma Sürecinde Selim III Dönemi: Nizamı Cedid Reformları”. *De La Revolution Française A’la Turquie D’Atatürk*. XVI (1990). 57-70.
- Comninel, George C. *Fransız Devrimi’ni Yeniden Düşünmek*. Çev. Ali Çakıroğlu.
- Csorba, György. ” Macar Mültecileri”. Çev. Erol Hatıpli. İçinde *Türkler*. ed. Hasan Celal Yücel, Kemal Çiçek ve Salim Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Çağman, Ergin. *III. Selim’e Sunulan Islahat Layihaları*. İstanbul: Kitabevi, 2010.
- Davies, Norman. *Avrupa Tarihi*. çev. Burcu Çığman ve Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu,
- Demir, Şerif. “Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29 (2011). 331-348.
- Demirkent, Işın. “Franklar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13:173. İstanbul: TDV Yayınları,
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.

- Doğan, Birgül. “II. Mahmut Dönemi Balkan İsyanları”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2022.
- Dönmez, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nde Tek Taraflı Diplomasi Anlayışı ve Karşılıklı Diplomasiye geçiş süreci”. İçinde *Osmanlı Diplomasi Tarihi*. Mehmet Alaaddin Yalçinkaya ve Uğur Kurtaran. Ankara: Altınordu Yayınları, 2018.
- Durgun, Fatih. *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek* İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.
- Düzcü, Levent. “Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilali İzlemek:1848 İhtilalleri ve Osmanlı Hükümeti”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 38 (2016). 51-78.
- Elçi, İsmail Hakkı. “Osmanlı Diplomasisi ve Gelişim Süreci”. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. 9 (Aralık 2019). 23-38.
- Eryılmaz, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Eyicil, Ahmet. *Siyasi Tarih*. Ankara: Altınordu Yayınları: 2020.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri.” Fransız İhtilali ve Tanzimat”. *Türkiye Felsefi Harisi ve İçtimai Araştırmalar Merkezi Kitabı*. A/11 (1939).
- Fransa Milli Kütüphane Arşivi, “Gallica”, Erişim Tarihi 31.12.2024, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b69480451/f1.item.zoom#>
- Gökyay, Orhan Saik. *Kâtip Çelebi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk. *İstanbul’un İlkleri Enleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat: 2010.
- Gülsoy, Ufuk. “İslahat Fermanı”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Gümüşoğlu, Hasan. *Devlet-i Aliyye’nin Sonbaharı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Halaçoğlu, Yusuf ve Aydın, Mehmet Akif. “Cevdet Paşa”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7: 443-444. İstanbul: TDV Yayınları,1993.
- Hanioğlu, Şükrü. “Osmanlıcılık”, içinde *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* Cilt V. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985. 1389- 1393.
- Hobswam, Eric. *Devrim Çağı*. Çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitabevi, 2013.
- Işın, Semra. “1848 İhtilali’nin Osmanlı Devleti’ne Etkileri ve Alınan Tedbirler”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2022.
- İnalcık, Halil. “Senedi İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”. İçinde *Tanzimat*. ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, 89-111. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012.
- İnalcık, Halil. “Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”. İçinde *Tanzimat*, ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, 169-197. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı ve Avrupa*. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Karaer, Nihat. “Fransa’da İlk İkamet elçiliğinin Kurulması çalışmaları ve İlk İkamet Elçimiz Seyyid Ali Efendi’nin Paris Büyükelçiliği (1797 – 1802) Sürecinde

- Osmanlı – Fransız Diplomasi İlişkileri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 31/51 (Mayıs 2012). 65-85. https://doi.org/10.1501/Tarar_00000000508
- Karal, Enver Ziya. “Gülhane Hattı Hümayununda Batı’nın Etkisi”. İçinde *Tanzimat*. ed. Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu. İstanbul: İş Bankası, 2012.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi V*. Ankara: TTK Yayınları, 2007.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı’da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı Modernleşmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Kavık, Muhittin. "Fransız İhtilali’nin Başlaması ve İhtilal Süreci." *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*. 11/103 (2024): 59-64. <https://orcid.org/0000-0003-2593-4734>
- Kerestecioğlu, İnci Özkan. “Milliyetçilik”. İçinde *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. Ed. Birsen Örs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Kiş, Erden. "Devrimlerin “Vurucu Gücü” Bağlamında, 1789 Fransız İhtilali ve Ekim 1917 Rus Devrimi’nin Karşılaştırmalı Analizi." *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 25/44 (2023): 521-538.
- Koloğlu, Orhan. “Fransız Devrimi ve II. Mahmut Reformları”. *De La Revolution Française A’la Turque D’Atatürk*. XVI (1990). 113-122.
- Koloğlu, Orhan. *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları. 1987.
- Köylü, Murat. *Türk Siyasi Tarihi 1789-1980*. Ankara: Kripto Yayınevi, 2017.
- Kuran, Ercüment. “Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri”. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1988.
- Kuran, Ercüment. “III. Selim Zamanında Türkiye’nin Çağdaşlaşması ve Fransa”. *De La Revolution Française A’la Turque D’Atatürk*. XVI (1990). 51-56.
- Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Küçük, Cevdet. “Osmanlılar ’da Millet Sistemi ve Azınlıklar”. İçinde *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985. 4: 1007-10024.
- Lauard, A. *Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi I*. Çev. Nazım Poroy. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Lefebvre, Georges. *Fransız Devrimi*. İstanbul: Hil Yayın, 2015.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Mcphee, M. *Robespierre*. ABD: Yale University Press, 2013.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”. İçinde *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985. 4:996.

- Ortaylı, İlber. “Cevdet Paşa ve Avrupa Tarihi”. İçinde Ahmet Cevdet Paşa Semineri 27-28 Mayıs 1985. 163-172. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1986. 996- 1001.
- Ortaylı, İlber. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçilik”. İçinde *XIII. Türk Tarihi Kongresi 4-8 Ekim 1999*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002. 23-39.
- Osmanağaoğlu, Cihan. *Tanzimat Dönemi İtibariyle Osmanlı Tabiiyyetinin Gelişimi*. İstanbul: Legal Yayıncılık, 2004. 129.
- Önsoy, Rıfat.” Sened-i İttifak ve Türk Demokrasi Tarihindeki Yeri”. *Türkiye’de Demokrasi Hareketleri Konferansı 6-8 Kasım 1985. H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 4/1 (1985). 24-37.
- Özcan, Azmi. “Osmanlıcılık”. İçinde TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları, 2007, 33. 485-487.
- Özcan, Azmi. “Milliyetçilik”. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2020. 30. 84-87.
- Özgören, Aydın. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Fransızca Basın”. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5/1 (2022). 112-136.
- Pala, Nevcan Nur. “Eflak ve Boğdan’da Osmanlı Hakimiyeti ve Fuad Efendi’nin Layihası”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Peçevi İbrahim. *Peçevi Tarihi*. Çev. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Rude, George. *Fransız Devrimi*. Çev. Ali İhsan Dalgıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Şakiroğlu, Mahmut H. “Frenkler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13:1897. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Sami, Şemsettin. *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.
- Sander, Oral. *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi, 2017.
- Sarıca Murat. *Siyasal Tarih*. İstanbul: AR Basım, 1983.
- Sarıca, Murat. *100 Soruda Fransız İhtilali*. İstanbul: Milenyum Yayınları, 2021.
- Sarıtaş, İbrahim. “Fransız Devrimi’nin İki Çocuğu: Liberalizm ve Muhafazakarlığın Temel Kavramlar Üzerinden Mukayesesi”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. 54/2 (2019). 797-810. DOI: 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.19.05.1151.
- Şahin, Merve. “18148 İhtilali ve Fransa”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Savaş, İbrahim. *Osmanlı Diplomasisi*. İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.
- Sertoğlu, Mithat. *Mufassal Osmanlı Tarihi 5*. Ankara: TTK Yayınları, 2011.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. “Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3/3 (1992). 322-330.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. “Türkiye’de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi”. *Liberal Düşünce*. 2 (1996). 103-121.

- Seyitdanlioğlu, Mehmet. “Divan-ı Hümayun’dan Meclis-i Mebusan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama”. İçinde *Tanzimat.*, ed. Halil İncelik ve Mehmet Seyitdanlioğlu, 371-187. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012.
- Somel, Selçuk Akşin. “Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)”. İçinde *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*. Ed. Mehmet Ö. Alkan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Soysal, İsmail. *Fransız İhtilali ve Türk Fransız Diplomasi Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1964.
- Shaw, Stanford. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu”. İçinde *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985. 4: 1002-1006.
- Şen, Adil. *İbrahim Müteferrika ve Usûlü’l-hikem fî nizâmi’l-ümem*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Şen, Adil. *Osmanlı’da Dönüm Noktası*. Ankara: FCR Yayınları, 2003.
- Şirin, İbrahim. *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*. Ankara: Lotus Yayınları, 2009.
- Tanilli, Server *Uygarlık Tarihi*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2010.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Taşkesenlioğlu, M. Yasin. *Meclis-i Ali Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.
- Timur, Taner. *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*. İstanbul: Yordam Yayınevi, 2016.
- Tuncer, Hüner. *Metternich’in Osmanlı Politikası (1815-1848)*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 1996.
- Tuncer, Hüner. *Osmanlı Devleti ve Büyük Güçler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Turan, Namık Sinan. “Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçilerin Etkisi”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6/2(2004). 57-86.
- Tünay, Muharrem. *Siyasal Tarih*. Ankara: İmge Kitabevi, 2017.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi 4.Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi III. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- Uzundal, Edip. Tarih-i Cevdet. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40: 75. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Üçok, Coşkun. *Siyasal Tarih 1789-1950*. Ankara: Başnur Matbaası, 1967.
- Ünsal, Coşkun. “İbrahim Müteferrika Usulü’l-hikem fi nizami’l-ümem”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.

- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin.” Lale Devrinden Tanzimat’a Osmanlı Hizmetindeki Avrupalı Uzmanlar ve Karşılaşılan Sorunlar (1718-1839)”. İçinde *Osmanlı Modernleşmesi*. Ed. Ahmet Dönmez. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2019.
- Yayla, Atilla. *Liberalizm*. Ankara: Liberte Yayınları, 2011.
- Yetişgin, Memet. *Modern Avrupa Tarihi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Yılmaz, Murat. “Ahmet Cevdet Paşa’nın Eserlerinde Avrupa ve Avrupa Tarihi Algısı”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yurdusev. Nuri. Karlofça Anlaşması ve Diplomasi Tarihi”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi*, (2006). 1-16. [info:eu-repo/semantics/openAccess](http://info.eu-repo/semantics/openAccess)

EK 1.Fransa Milli Kütüphanesinde yer alan İnsan Hakları Beyannamesi metni

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ تَبَارَكَ الَّذِي فِي يَدَيْهِ الْمُلْكُ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[illegible]